

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ Α. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ

ΣΙΦΝΟΣ
ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ

CHRISTINA A. TELEVANTOU

SIPHNOS
ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
MINISTRY OF CULTURE
XXI EPHORATE OF PREHISTORIC AND CLASSICAL ANTIQUITIES

Εικόνα εξωφύλλου / Front cover:

Αεροφωτογραφία της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα (Ν. Ξενικάκης, 2008).
Aerial photograph of the acropolis at Aghios Andreas (N. Xenikakis, 2008).

Εικόνα οπισθοφύλλου / Back cover:

Υποθετική αναπαράσταση της τελευταίας φάσης της οχύρωσης και της ακρόπολης (Χριστίνα Α. Τελεβάντου, αρχαιολόγος - Πάολα Καλλονιάτι, αρχιτέκτων).
Hypothetical reconstruction drawing of the last phase of the fortification and the acropolis (Christina A. Televantou, archaeologist - Paola Kalloniati, architect).

ΣΙΦΝΟΣ
ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ

SIPHNOS
ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ
ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΣΙΦΝΟΥ

MINISTRY OF CULTURE
OPERATIONAL PROGRAMME "CULTURE"

LAY-OUT AND ENHANCEMENT OF THE
ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS

ΤΟ ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ (ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ) ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΔΗΜΟΣΙΟ (ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ)

THE PROJECT WAS FUNDED JOINTLY BY THE
EUROPEAN UNION (EUROPEAN REGIONAL
DEVELOPMENT FUND) AND THE GREEK STATE
(MINISTRY OF CULTURE)

Φωτογραφίες / Photographs

Αρχείο ΚΑ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
Archive of the XXI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities

Αεροφωτογραφίες / Aerial photographs

Νίκος Ξενικάκης / Nikos Xenikakis

Σχεδιασμός / Layout

Μανώλης Ζαχαριουδάκης / Manolis Zacharioudakis

Μετάφραση στα αγγλικά / English translation

Αλεξάνδρα και Ηλέκτρα Ντούμα / Alexandra and Electra Doumas

Εκδοτική επιμέλεια / Editing of Greek text

Κική Μπίρταχα / Kiki Birtacha

Φιλμ / Films

Έκτυπο / Εκτυπο

Εκτύπωση / Printing

Τ. Βαγενάς / T. Vagenas

Εικόνα σελ. 3: *Υποθετική αναπαράσταση της οχύρωσης (Χριστίνα Α. Τελεβάντου, αρχαιολόγος - Πάολα Καλλονιάτη, αρχιτέκτων).*

Image on page 3: *Hypothetical reconstruction drawing of the fortification (Christina A. Televantou, archaeologist, Paola Kalloniati, architect).*

ISBN: 978-960-214-833-4

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΚΑ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
MINISTRY OF CULTURE - XXI EPHORATE OF PREHISTORIC AND CLASSICAL ANTIQUITIES

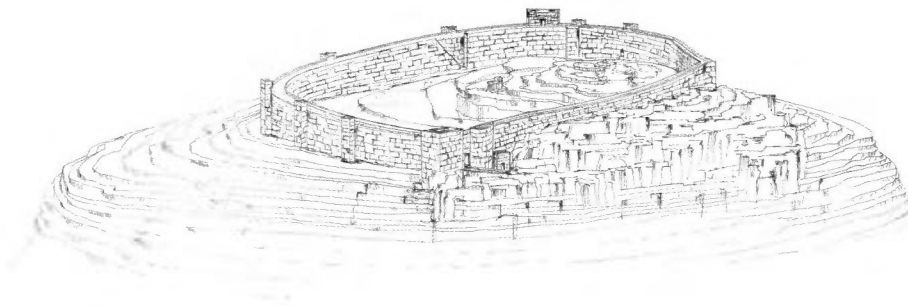
Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή –ολική, μερική ή περιληπτική–, καθώς και η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή των κειμένων ή του εικονογραφικού υλικού του τεύχους με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια από τον συγγραφέα και τον εκδότη.

Republication, reproduction in whole, in part or in summary – paraphrasing and adaptation of the texts or photographs is strictly prohibited without the express written permission of the author and the publisher.

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ Α. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ / CHRISTINA A. TELEVANTOU

ΣΙΦΝΟΣ
ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ

SIPHNOS
ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS

ΑΘΗΝΑ / ATHENS 2008

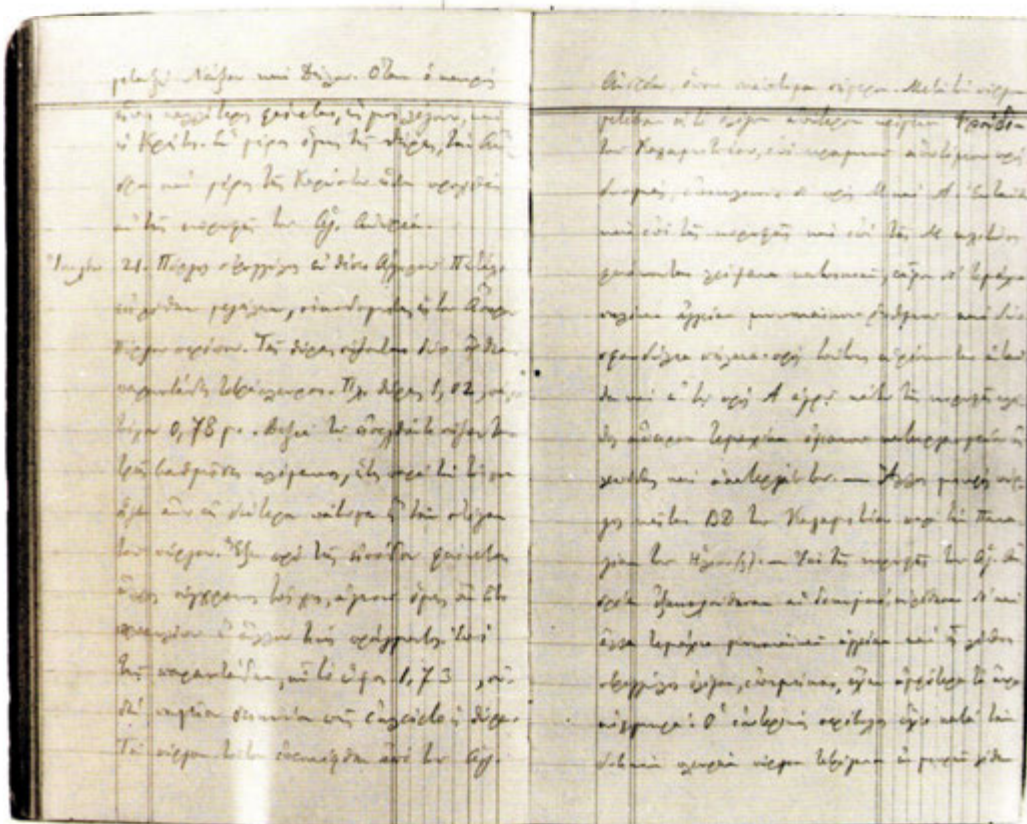
Εικ. 1. Αεροφωτογραφία του λόφου του Αγ. Ανδρέα (2008).

Fig. 1. Aerial photograph of Aghios Andreas hill (2008).

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α / C o n t e n t s

Εισαγωγή / Introduction	9
Χρονολογικός πίνακας / Time chart	30
Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ / SIPHNOS IN ANTIQUITY	34
Τα μεταλλεία της Σίφνου / The Mines of Siphnos	48
Οι πύργοι της Σίφνου / The Towers of Siphnos	54
Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ / THE ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS	63
Μυκηναϊκή οικιστική φάση / Mycenaean settlement phase	76
Οικιστική φάση ιστορικών χρόνων / Settlement phase of historical times	82
Ιερό / Sanctuary	99
Οχύρωση / Fortification	107
Βιβλιογραφία / Bibliography	118

... ἔπειτα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέα
 ἐξακολούθησαν αἱ δοκιμαίαι, εὐρέθησαν δὲ καὶ
 ἄλλα τεμάχια μυκηναϊκῶν ἀγγείων καὶ εἰς
 λίθος στρογγύλος ὀλίγον, ἐπιμήκης, ἔχων
 ἀμφότερα τὰ ἄκρα αἰχμηρά. Ὁ ἐξωτερικὸς
 περίβολος ἔχει κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν
 πύργον τετραγώνον ἐκ μικρῶν λίθων...»

... On the top of Aghios Andreas the trial
 trenches continued and other sherds of
 Mycenaean vases were found and one stone
 slightly rounded, oblong, with sharp edges on
 both sides. The outer wall has on the west side
 a rectangular tower, made of small stones....»

Εικ. 2. Σελίδες ἀπὸ τὸ ἡμερολόγιό ἐργασιῶν τοῦ Χρήστου Τσουντά στη Σίφον (21 Ἰουλίου 1898), με ἀναφορὲς στὴν ἀνασκαφὴ
 στὴν ἀκρόπολη τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα (Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο· φωτογραφία ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Μ. Μαρθάρη).

Fig. 2. Pages from the daybook of Christos Tsountas on Siphnos (21 July 1898), with references to the excavation on the acropolis
 at Aghios Andreas (National Archaeological Museum, Athens; photograph from the archive of M. Marthari).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ INTRODUCTION

Η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα είχε εντυπωσιάσει τον Γάλλο περιηγητή Jean Alexandre Buchon, όταν επισκέφτηκε τη Σίφνο το 1841, παρά το γεγονός ότι δεν είχε ανασκαφεί, και το τείχος εξωτερικά ήταν ορατό σε ύψος μόνο 1-1,20 μ. περίπου, καθώς ήταν καλυμμένο από τους λιθόπλινθους που είχαν καταρρεύσει ήδη κατά την αρχαιότητα (εικ. 16, 18, 20).

Το 1898 ο μεγάλος Έλληνας αρχαιολόγος Χρήστος Τσουντας κατά τη βραχύχρονη αλλά σημαντικότερη ερευνητική περιοδεία του στο νησί (3-28/7/1898) πραγματοποίησε την πρώτη, μικρή ανασκαφική έρευνα (εικ. 2) καθώς και τοπογραφικό της ακρόπολης (εικ. 3).

Εικ. 3. Τοπογραφικό διάγραμμα της ακρόπολης που σχεδιάστηκε από τον Χρήστο Τσουντά (ΑΕ 1899, 127-128, εικ. 38).

Fig. 3. Topographical diagram of the acropolis by Christos Tsountas (Archaeologike Ephemeris 1899, 127-128, fig. 38).

Το 1970 η Σίφνια αρχαιολόγος Βαρβάρα Φιλιππάκη, ως στέλεχος της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, κάτω από αντιξοές συνθήκες, ξεκίνησε συστηματική ανασκαφή που διάρκεσε μία δεκαετία περίπου (εικ. 4-6). Οι έρευ-

The French traveller Jean Alexandre Buchon was impressed by the acropolis at Aghios Andreas when he visited Siphnos in 1841, even though it had not been excavated and the wall was visible only to a height of about 1-1.20 m., since it was covered by stone blocks that had collapsed during Antiquity (figs 16, 18, 20).

Εικ. 4. Η Έφορος Αρχαιοτήτων Βαρβάρα Φιλιππάκη το 1975, με το συνεργείο της ανασκαφής στην περιοχή της Οικίας Η. Πάνω δεξιά η ανασκαφέας. Διακρίνονται οι Σίφνιοι εργάτες: πίσω, από αριστερά προς τα δεξιά, οι Γεώργιος Καραβός και Ιωάννης Κατζιλιέρης. Μπροστά, από αριστερά προς τα δεξιά, οι Νικόλαος Δεπάστας, Νικόλαος Κατζιλιέρης και Ανδρέας Μυτιλιναίος. Πάνω στην κλίμακα του προμαχώνα β, ο Βασίλης Ζαμπέλης (προσφορά της οικογένειας του Νικολάου Κατζιλιέρη).

Fig. 4. Barbara Philippaki, Ephor of Antiquities, with the excavation team in the area of House H, in 1975. Top right, the excavator. At the back, from left to right, the Siphnian workers Georgios Karavos and Ioannis Katzilieris. In front, left to right, Nikolaos Depastas, Nikolaos Katzilieris and Andreas Mytilineos. On the staircase of bastion β, Vasilis Zambelis (courtesy of Nikolaos Katzilieris' family).

Εικ. 5. Το συνεργείο της Βαρβάρας Φιλιππάκη τα πρώτα χρόνια της ανασκαφής. Διακρίνονται οι Σίφνιοι εργάτες: πάνω, από αριστερά προς τα δεξιά, Ανδρέας Μυτιληναίος, Νικόλαος Κατζιλιέρης και Γεώργιος Καραβός. Η γυναίκα δεν έχει ταυτιστεί. Κάτω, από αριστερά προς τα δεξιά, οι Νικόλαος Μυτιληναίος, Αντώνιος Ξανθάκης και Βασίλης Ζαμπέλης (προσφορά της οικογένειας του Νικολάου Κατζιλιέρη).

Fig 5. Barbara Philippaki's team in the first years of the excavation. The Siphnian workers: Above, left to right, Andreas Mytilineos, Nikolaos Katzilieris and Georgios Karavos. The woman has not been identified. Below, left to right, Nikolaos Mytilineos, Antonios Xanthakis and Vassilis Zambelis (courtesy of N. Katzilieris' family).

νές της ήταν ηρωικές, λόγω των μεγάλων δυσκολιών μετακίνησης και προσέγγισης στην ακρόπολη, οι οποίες σε αρκετό βαθμό υπήρχαν μέχρι το 2006. Ήλθαν στο φως (εικ. 7) μικρά τμήματα του τείχους (π.χ. προμαχώνας β, ι), λίγα κτήρια (π.χ. Οικία Η, Κτήριο Ι, Οικία Γ, Οικοδομικό Συγκρότημα Α) και κινητά ευρήματα ικανά να δείξουν ότι πρόκειται για μία σπουδαία μυκηναϊκή ακρόπολη με ισχυρό κυκλώπειο τείχος, η οποία κατοικήθηκε και άκμασε και κατά τους ιστορικούς χρόνους.

Ο χώρος της ακρόπολης στο τέλος της δεκαετίας του 1990 ήταν πλήρης από τους λιθωρούς των αρχαίων ερείπιων και τα μπάζα των

In 1898 the great Greek archaeologist Christos Tsountas conducted the first, small excavation (fig. 2) and drew the plan of the citadel (fig. 3), as part of his brief but important field survey of the island (3-28/7/1898).

In 1970, as a member of the Archaeological Service and under the auspices of the Archaeological Society at Athens, the Siphnian archaeologist Barbara Philippaki started a systematic excavation, under unfavourable conditions. The excavation lasted a decade (figs 4-6). Her research was heroic, mainly because of the difficulties in transportation and acces-

sibility to the acropolis, which to a large extent continued to exist until 2006. Small parts of the wall (e.g. bastions β, ι), a few buildings (e.g. House Η, Building Ι, House Γ, Building Complex Α) and moveable finds were unearthed, suggesting that this is an important Mycenaean citadel with a fortified Cyclopean wall, which had been inhabited and had prospered in historical times too.

In the late 1990s the area of the acropolis was cluttered with piles of stones from the ancient ruins and rubble from the excavations (fig. 8). Dense vegetation had transformed the site into a wood and the ruins were barely discernible. As a

Εικ. 6. Η Βαρβάρα Φιλιππάκη και ο εργατοτεχνίτης Νικόλαος Κατζιλιέρης το 1975 (προσφορά της οικογένειας του εικονιζόμενου).

Fig 6. Barbara Philippaki and chief technician Nikolaos Katzilieris, in 1975 (courtesy of the portrayed man's family).

Εικ. 9. Το Οικοδομικό Συγκρότημα Α το 1996 πριν από τις εργασίες διαμόρφωσης της ακρόπολης.

Fig. 9. Building Complex A in 1996 before works on the lay-out of the acropolis.

ανασκαφών (εικ. 8). Ο χώρος είχε ήδη μετατραπεί από την πυκνή βλάστηση σε δάσος και τα ερείπια με μεγάλη δυσκολία ήταν πλέον ορατά. Αυτά είχαν ως αποτέλεσμα η ακρόπολη όχι μόνο να μην είναι κατανοητή στον επισκέπτη, αλλά και να δίνεται εικόνα εγκατάλειψης.

Από το 1997, όταν ήδη είχε παραχωρηθεί στη γράφουσα από την εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία η άδεια μελέτης και δημοσίευσης, ξεκίνησε υπό την ευθύνη της το έργο της διαμόρφωσης του αρχαιολογικού χώρου από την ΚΑ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, με μικρές αλλά σημαντικές χρηματοδοτήσεις από το Υπουργείο Αιγαίου και τον ευεργέτη του νησιού Νικόλαο Βερνίκο. Παρά τις μεγάλες δυσκολίες (π.χ. ανυπαρξία αμαξίτης οδού), έγιναν μικρής κλίμακας εργασίες διαμόρφωσης (π.χ. καθαρισμός των ερειπίων από τη

result, the acropolis was incomprehensible to visitors and the site appeared abandoned.

In 1997, when the undersigned had already been granted permission by the Archaeological Society for the study and publication of the site, the XXI Ephorate of Prehistoric and Classic Antiquities started work on the lay-out of the archaeological site, with limited but significant funding from the Ministry of Aegean and from the island's benefactor Nikolaos Vernikos. Despite the difficulties (e.g. non-existence of a paved road), small-scale works were carried out (e.g. clearing the ruins of the vegetation [figs 9-11], putting rope and simple fencing around the site, posting an information panel). During this stage, the contribution made by Yannis Trichas, for many years custodian of antiquities on Siphnos, was particularly important.

Εικ. 10. Το Οικοδομικό Συγκρότημα Α το 1997 μετά από τις εργασίες διαμόρφωσης της ακρόπολης.

Fig. 10. Building Complex A in 1997 after works on the lay-out of the acropolis.

Εικ. 11. Η μυκηναϊκή Οικία Ε το 1997 μετά από τις εργασίες διαμόρφωσης.

Fig. 11. The Mycenaean House E in 1997 after works on the lay-out of the acropolis.

βλάβωση [εικ. 9-11], περιοχόηση, απλή περιφραγή, ενημερωτική πινακίδα). Σε αυτό το στάδιο ιδιαίτερα σημαντική ήταν η συμβολή του κ. Γιάννη Τρίχα, για πολλά χρόνια φύλακα αρχαιοτήτων της Σίφνου.

Ήταν, όμως, πλέον σαφές ότι για τη διαμόρφωση και ανάδειξη της ακρόπολης, καθώς και τη δημιουργία ενός οργανωμένου και επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου, απαιτείτο πολύς χρόνος, μεγάλη προσπάθεια και ασφαλώς αξιόλογη χρηματοδότηση.

Αυτό πραγματοποιήθηκε με την ένταξη του έργου «Διαμόρφωση και Ανάδειξη Ακρόπολης Αγίου Ανδρέα Σίφνου» στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Πολιτισμός» 2002-2006 του Υπουργείου Πολιτισμού, το οποίο υλοποιήθηκε από 3/6/2002 έως 31/12/2008. Εξαρχής ήταν φανερό ότι επρόκειτο για ένα έργο εξαιρετικά δύσκολο με ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες εργασίας. Παρά ταύτα, δόθηκε η δυνατότητα αφενός να επεκταθεί η ανασκαφική έρευνα και αφετέρου να γίνουν οι απαραίτητες υποδομές, με βάση τις μελέτες που εκπονήθηκαν, για να δημιουργηθεί ο πρώτος οργανωμένος επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος στη Σίφνο.

However, it became clear that a lot of time, effort and financing were required for the lay-out and enhancement of the acropolis, as well as the creation of an organised and visitable archaeological site.

This was achieved through the inclusion of the project for the “Lay-out and Enhancement of the Acropolis at Aghios Andreas, Siphnos” in the Operational Programme “Culture” 2002-2006 of the Ministry of Culture, which ran from 3/6/2002 until 31/12/2008. It was evident from the outset that this was going to be an extremely difficult project, with particularly adverse working conditions. Even so, it offered the possibility on the one hand of expanding field research and on the other hand of installing the essential infrastructure, based on the studies carried out, so as to create the first organised visitable archaeological site on Siphnos.

During the first four years work was carried out under extremely difficult conditions, given that no paved road existed and the only means of access was the stone staircase on the east side, while materials and equipment were transported either by the few personnel or by mules. More-

Εικ. 12. Η γράφονσα με τα μέλη της ομάδας που εργάστηκαν έως τη λήξη του έργου, εμπρός από το τείχος της ακρόπολης (12 Δεκεμβρίου 2008): Γιάννης Σταϊκόπουλος, Γεώργιος Παπαδογιάννης, Βάσω Πουλοπούλου, Μαργαρίτα Γεωργούλη, Γεώργιος Γεωργούλης, Πάολα Καλλονιάτη, Ανδρέας Αρμελινιός, Γεώργιος Ν. Χρύσος και Απόστολος Φραζέσκαρας.

Fig. 12. The author with members of the team involved in the project up to its completion, in front of the wall of the acropolis (12 December 2008): Yannis Stairopoulos, Georgios Papadogiannis, Vaso Pouloupoulou, Margarita Georgouli, Georgios Georgoulis, Paola Kalloniati, Andreas Armelinios, Georgios N. Chrysos and Apostolos Frazeskaros.

Τα τέσσερα πρώτα χρόνια οι εργασίες διεξάγονταν κάτω από εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες, δεδομένου ότι δεν υπήρχε αμαξιτός δρόμος και η πρόσβαση γινόταν από τη λίθινη κλίμακα στην ανατολική πλευρά, ενώ η μεταφορά υλικών και εξοπλισμού γινόταν είτε από το ολιγάριθμο προσωπικό, είτε με μουλάρια. Επίσης, δεν υπήρχε νερό, παρά μόνο η στέρνα της εκκλησίας, ούτε ηλεκτρικό ρεύμα. Το μοναδικό καταφύγιο του προσωπικού για ανάπαυση ή προστασία σε δύσκολες καιρικές συνθήκες (π.χ. βροχή, ισχυροί άνεμοι, καύσωνα) ήταν το πανυγηρόσπιτο του Αγίου Ανδρέα, μια πραγματική οάση, και για αυτό οφείλονται θερμές ευχαριστίες στην Ενορία Αγίου Γεωργίου Καταβατής και ιδιαίτερος στον ιερέα κ. Σοφρόνιο Δαρζέντα. Παρά την επιμονή μου και τη στόχευση στην επίτευξη του στόχου του έργου, τα παραπάνω μαζί με τη δυσκολία εξεύρεσης προσωπικού, το οποίο ήταν ολιγάριθμο σε όλη τη διάρκειά του (εικ. 12), και τα διάφορα γραφειοκρατικά εμπόδια που φαίνονταν ανυπερέβλητα, με έκαναν κυριολεκτικά να φθάσω σε στιγμές που δυσκολευόμουν να πιστέψω ότι στο τέλος η προσπάθεια αυτή θα ολοκληρώνονταν και μάλιστα έτοι ως θα άξιζε στην ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα. Όμως, η συμπαράσταση των συνεργατών μου, αλλά και του Δήμου Σίφνου, συνέβαλαν καθοριστικά ώστε σήμερα να παραδίδεται ένα ολοκληρωμένο έργο με όλες τις υποδομές και προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί υψηλού επιπέδου και να αποτελεί πόλο έλξης των επισκεπτών του νησιού.

Ειδικότερα, ο Δήμος Σίφνου εξαρχής δήλωσε με κάθε δυνατό τρόπο τη συμπαράσταση του, καθώς και τη σφοδρή επιθυμία των κατοίκων του νησιού να προβληθεί αυτό το μοναδικό μνημείο των Κυκλάδων. Καθώς δεν υπήρχε διαθέσιμος χώρος στο μικρό Αρχαιολογικό Μουσείο της Σίφνου (Κάστρο), παραχώρησε δωμάτιο στο κτήριο του πρώην κοινοτικού ξενώνα στην Απολλωνία, όπου οργανώθηκε από τα μέσα του 2002 το γραφείο του έργου, διευκολύνοντας τη γραμματειακή υποστήριξή του στο νησί. Επίσης, παραχώρη-

Εικ. 13. Η γράφουσα με το συνεργείο του έργου σε εργασίες στο εσωτερικό τείχος το 2003. Διακρίνονται οι Σίφνιοι εργάτες Ανδρέας Αρμελινός και Γεώργιος Ν. Χρύσος.

Fig. 13. Archaeologist Ch. A. Televantou, responsible for the project, with the team, engaged in works on the inner wall, in 2003. The Siphnian workers are Andreas Armelinos and Georgios N. Chrysos.

over, there was no water, other than that in the cistern of the church, or electricity. The only place where the personnel could rest or shelter from unfavourable weather (e.g. rain, strong winds, heat waves) was the feast-house (*panigyrosposito*) of St Andrew, a veritable oasis, for which warm thanks are due to the parish of Aghios Georgios Katavatis and especially the priest, Sophronios Darzentas. Despite my persistence and determination to conclude the project, these circumstances, along with the difficulty of finding personnel and the various bureaucratic obstacles that appeared insurmountable, at times made it difficult for me to believe that in the end the project would be completed, and indeed in a manner worthy of the acropolis at Aghios Andreas. However, thanks to the decisive support of my collaborators and of the Municipality of Siphnos, the project has been completed to high standards and will surely be a pole of attraction for visitors.

More specifically, from the outset, the Muni-

Εικ. 14. Το συνεργείο του έργου κατά τις εργασίες καθαρισμού του εξωτερικού τείχους, το 2005. Διακρίνονται, από μπροστά προς τα πίσω, οι Σίφνιοι εργάτες Γεώργιος Ν. Χρύσος, Αντώνιος Σανάκης και Γεώργιος Μ. Χρύσος.

Fig. 14. The project team cleaning the outer wall, in 2005. From front to back, the Siphnian workers Georgios N. Chrysos, Antonios Sanakis and Georgios M. Chrysos.

σε έκταση στην κορυφή του λόφου όπου αναγέρθηκαν τα κτήρια υποδομών. Επιπλέον, ανάλαβε τη διάνοιξη του δρόμου (2006) μέχρι την ακρόπολη, στο πλαίσιο δημιουργίας δασικού δρόμου στην ευρύτερη περιοχή. Το γεγονός αυτό λειτούργησε καταλυτικά, ώστε στη συνέχεια να προχωρήσουν με ταχύτατους ρυθμούς όλες οι εργασίες πεδίου και κυρίως να ολοκληρωθούν τα έργα υποδομών του αρχαιολογικού χώρου. Για τη σημαντική αυτή προσφορά οφείλονται θερμές ευχαριστίες σε όλα τα μέλη του εκάστοτε Δημοτικού Συμβουλίου Σίφνου και όλως ιδιαιτέρως στον Δήμαρχο κ. Γιάννη Γεροντή. Ευχαριστίες οφείλονται, επίσης, στον κ. Κώστα Κασιώτη, που από το 1997 ως κοινοτάρχης Αρτεμόνα, αλλά και στη συνέχεια ως αντιδήμαρχος και πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου, με πάθος και επιμονή στήριξε την προσπάθειά μας.

Κατά τη διάρκεια του έργου ήλθε στο φως τόσο το ισχυρό μεγαλοπρεπές μυκηναϊκό τείχος (εικ. 14, 16-21), όσο και ο πυκνός πολεοδομικός ιστός με το μεγάλο ιερό, τα οικοδομήματα (εικ. 1, 93), τους δρόμους, και τα έργα διαχείρισης των ομβρίων υδάτων (εικ. 97-99), κα-

city of Siphnos declared its support in every possible way, as well as the keen wish of the island's residents to promote this unique monument of the Cyclades. Since there was no available space in the Archaeological Museum of Siphnos, a room in the building of the old municipal guest house in Apollonia was used to house the project's office from 2002, facilitating the secretarial support of the project on the island. The Municipality also granted a piece of land on the top of the hill, where the infrastructure buildings were constructed. Moreover, it opened a road to the acropolis (2006), in the framework of creating a forest road in the area. This had a catalytic effect, speeding up all field and infrastructure works. We are grateful to all the members of each respective Municipal Council and especially to the Mayor Yannis Gerontis. Thanks are also extended to Kostas Kasiotis, who since 1997, in his capacity as chairman of the Community of Artemonas, and later as Vice-mayor and chairman of the Municipal Council of Siphnos, supported our effort with passion and persistence.

In the course of the project, the greatest part of

Εικ. 15. Η ακρόπολη από νοτιοδυτικά το 2005, με τους σωρούς των μπάζων κατά μήκος του εξωτερικού τείχους.

Fig. 15. The acropolis from the southwest in 2005, with piles of debris alongside the outer wall.

θώς και πληθώρα ποικίλων κινητών ευρημάτων. Η πλήρης ανάδυση της εντυπωσιακής αυτής ακρόπολης ύστερα από δύομισι και πλέον χιλιετίες μέσα από τα συμπαγή αδιαπέραστα στρώματα της λήθης, δημιουργήματα της φθοράς του χρόνου και της φύσης, έδειξαν στο σήμερα με τον πιο γλαφυρό τρόπο τη μεγαλοπρέπεια, την ευρωστία, την πυκνή κατοίκηση, καθώς και τις διακυμάνσεις ακμής και παρακμής κατά τη μακραίωνη διάρκεια της ζωής της, σχετιζόμενες με τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις στον αιγαιακό χώρο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα των δυσκολιών του έργου είναι η πραγματικά ηρωική επιχείρηση που έγινε το 2005, πριν τη διάνοιξη του δρόμου, κατά την οποία απομακρύνθηκε μεγάλο τμήμα του τεράστιου σε όγκο στρώματος λίθων και μπάζων που κάλυπτε εξωτερικά το

the acropolis was uncovered, both the mighty and magnificent Mycenaean wall (figs 14, 16-21) and the dense urban tissue (figs 1, 93) with the large sanctuary, the buildings, the streets, and the system of managing rain-water (figs 97-99), as well as an abundance of diverse moveable finds. The complete emergence of this impressive acropolis after two and a half thousand years, through the compact impenetrable layers of oblivion created by the ravages of time and nature, has shown eloquently today the majesty, prosperity and density of its habitation, as well as the fluctuations of heyday and decline over the centuries of its existence, relating to the socio-political developments in the Aegean region.

In 2005, before the road was opened, a large part of the enormous mass of stones and rubble that covered the outside of the defensive wall was

Εικ. 16. Εξωτερικό τείχος, τμήμα της νοτιοανατολικής πλευράς πριν την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής.

Fig. 16. Outer wall, part of the southeast side, before the removal of the destruction layer.

τείχος (εικ. 15, 16, 18, 20). Η εργασία αυτή συνεχίστηκε εντατικά έως το τέλος του έργου, με αποτέλεσμα να αποκαλυφθεί εξωτερικά σε όλο το σωζόμενο ύψος του, που σε ορισμένα τμήματα φθάνει τα 3,10 μ. περίπου (εικ. 17, 19, 21). Κυρίως, όμως, αποκαταστάθηκε σε μεγάλο βαθμό η αρχική εικόνα της ακρόπολης, μία εντυπωσιακή προϊστορική καστρόπολη, ορατή σήμερα από μεγάλη απόσταση (εικ. 1, 90, 91).

Σύμφωνα με τα έως τώρα στοιχεία, η ίδρυση της ισχυρά οχυρωμένης ακρόπολης ανάγεται στη Μυκηναϊκή εποχή, στον 13ο αι. π.Χ. και η προϊστορική εγκατάλειψή της γύρω στα τέλη του 12ου/αρχές 11ου αι. π.Χ. Κατοικήθηκε πάλι κατά τους ιστορικούς χρόνους, τη Γεωμε-

removed (fig. 15, 16, 18, 20), in a truly heroic operation. This task was continued intensively until the end of the project, resulting in the exposure of the external part of the wall in its entire surviving height, which in some parts is approximately 3.10 m. (figs 17, 19, 21). The initial picture of the citadel as an impressive prehistoric fortified settlement has been largely restored and is today visible from a considerable distance (figs 1, 90, 91).

According to the evidence to date, the founding of the strongly fortified citadel dates to the Mycenaean Age, in the thirteenth century BC and its prehistoric abandonment dates to the end of the 12th / beginning of the 11th century BC.

Εικ. 17. Εξωτερικό τείχος, το τμήμα της εικόνας 16 μετά την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής.

Fig. 17. Outer wall, the part shown in fig. 16, after the removal of the destruction layer.

τρική εποχή, τον 8ο αι. π.Χ., άκμασε κατά την Αρχαϊκή εποχή (7ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.), ενώ διαπιστώνεται δραστηριότητα έως την ελληνιστική εποχή (2ος αι. π.Χ.).

Ο πολεοδομικός ιστός της ακρόπολης κατά τη Μυκηναϊκή εποχή θα ήταν αντίστοιχος με τον ορατό των ιστορικών χρόνων (εικ. 93), ο οποίος είναι πυκνός, με δρόμους σχετικά στενούς, που διακλαδίζονται σε όλα τα σημεία και οδηγούν στις Πυλίδες. Τα μυκηναϊκά κτήρια (π.χ. Οικίες Ε και Η, το παλαιότερο Κτίσμα Ι, ίσως τα μικρά μονόχωρα Κτίσματα Κ1-Κ2, οι παλαιότεροι τοίχοι στην Οικία Γ και στο Οικοδομικό Συγκρότημα Α) εντοπίζονται κάτω από

It was occupied again in historical times, during the Geometric period, the 8th century BC, and reached its peak during the Archaic period 7th-early 5th century BC), while there is evidence of activity until the Hellenistic period (2nd century BC).

The urban plan of the citadel in the Mycenaean period will have corresponded to that which remains from historical times (fig. 93), which is dense, with relatively narrow streets that branch in all directions and lead to the gateways. The Mycenaean buildings (e.g. Houses E and H, and the earlier House I, probably the small one-roomed buildings K1-K2, the earlier walls of

Εικ. 18. Εξωτερικό τείχος, τμήμα της νότιας πλευράς πριν την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής.

Fig. 18. Outer wall, part of the south side, before the removal of the destruction layer.

Εικ. 19. Εξωτερικό τείχος, το τμήμα της εικόνας 18 μετά την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής.

Fig. 19. Outer wall, the part shown in fig. 18, after the removal of the destruction layer.

Εικ. 20. Εξωτερικό τείχος, τμήμα της βορειοδυτικής πλευράς πριν την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής. Στο βάθος διακρίνεται ο Πύργος α.

Fig. 20. Outer wall, part of the northwest side, before the removal of the destruction layer. In the background, Tower a.

Εικ. 21. Εξωτερικό τείχος, το τμήμα της εικόνας 20 μετά την αφαίρεση του στρώματος καταστροφής.

Fig. 21. Outer wall, the part shown in fig. 20, after the removal of the destruction layer.

Εικ. 22. Στιγμιότυπο από τις εργασίες στερέωσης του τείχους. Δεξιά ο Σίφνιος Σπύρος Γεροντόπουλος.

Fig. 22. Snapshot of works for the consolidation of the wall. To the right, the Siphnian Spyros Gerontopoulos.

Εικ. 23. Το τμήμα του τείχους της εικόνας 22 μετά τις εργασίες στερέωσης.

Fig. 23. The part of the wall shown in fig. 22, after the consolidation works.

τα μεταγενέστερα ή τμήματά τους ενσωματώθηκαν σε αυτά. Για τη συλλογή ύδατος υπήρχε μία μεγάλη κυκλική στέρνα (εικ. 93, 97), ενώ για τη διοχέτευση των ομβρίων εκτός της ακρόπολης κατασκευάστηκαν αγωγοί και υπόνομοι (εικ. 98, 99, 167). Στη νότια πλευρά της ακρόπολης βρίσκεται το ιερό (εικ. 151, 152). Κατά τον 8ο αι. π.Χ. αναγέρθηκε ναός, πιθανόν αφιερωμένος σε γυναικεία θεότητα. Τον 6ο αι. π.Χ. αναμορφώθηκε, επεκτάθηκε λαμβάνοντας μνημειακή μορφή και αναγέρθηκε νέος ναός. Λειτουργήσε έως την εγκατάλειψη της ακρόπολης.

Παράλληλα με τις αρχαιολογικές εργασίες, επιτεύχθηκε και ο τελικός στόχος του έργου, η δημιουργία ενός πλήρως οργανωμένου αρχαιολογικού χώρου με έργα προστασίας και ανάδειξης των αρχαίων και κατάλληλες υποδομές τόσο για τους επισκέπτες όσο και για τη συνέχιση της αρχαιολογικής έρευνας (περίφραξη και είσοδοι, φυλακεία, στερέωση ερειπίων, εκθετήριο, διαδρομές θέασης, ενημέρωσης και ανάπαυσης, υδροδότηση, ηλεκτροδότηση/φωτισμός, πυροπροστασία, συναγεμός, αποθήκη/χώροι εργασίας, WC, εικ. 1, 24α-β).

Στο τείχος, όπου κρίθηκε απαραίτητο, έγινε απλή στερέωση προκειμένου να αποφευχθεί περαιτέρω φθορά (εικ. 22-23). Στερέωση έγινε και σε κονιάματα που βρίσκονται κατά χώραν (εικ. 25).

Από τον μεγάλο όγκο των κινητών ευρημάτων, μικρό μέρος κατέστη δυνατόν να συντηρηθεί. Πρόκειται για ενδιαφέροντα αντικείμενα όλων των κατηγοριών (π.χ. κεραμικά, μέταλλα, λίθινα, ειδώλια, μικροαντικείμενα) και χρονικών περιόδων (13ος-2ος αι. π.Χ.) της ακρόπολης. Τα συντηρημένα αντικείμενα καταχωρήθηκαν στους καταλόγους ευρημάτων και φωτογραφήθηκαν.

Έγινε τοπογράφιση και αεροφωτογράφιση του αρχαιολογικού χώρου, καθώς και αποτύπωση των αρχαίων λειψάνων.

Όσον αφορά στη διαμόρφωση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου, πραγματοποιήθηκε μία σειρά εργασιών.

House Γ and Building Complex A) are found under the later recent buildings, or parts of them were incorporated in the new buildings. There was a large circular cistern for collecting rainwater (figs 93, 97), while conduits were constructed to channel excess rainwater outside the citadel (figs 98, 99, 167). On the south side of the acropolis is the sanctuary (figs 151, 152). During the 8th century BC a temple was built, probably dedicated to a female deity. In the 6th century BC the sanctuary was remodelled and was enlarged, acquiring monumental form, and a new temple was built. It operated until the acropolis was abandoned.

In parallel to the archaeological work, the final objective of the project was also achieved; the creation of a fully organised archaeological site with works for the protection and enhancement of the antiquities, and suitable infrastructure both for visitors and for the continuation of archaeological research (fencing and entrances, guardhouses, consolidation of ruins, exhibition room, visitor routes with information panels and places to rest, water supply, electricity supply/lighting, fire protection, storage spaces/work places, WC, figs 1, 24a-β).

The wall was consolidated, where it was deemed necessary, so as to prevent further erosion (figs 22-23). Fragments of plaster found in situ were also consolidated (fig. 25).

It was possible to conserve only a small part of the large volume of moveable finds, among them interesting artefacts from all categories (pottery, metal, stone, figurines, minor objects) and periods (13th - 2nd century BC) of the acropolis. The conserved objects were entered in the finds register and were photographed.

A topographical map of the site was prepared and aerial photos were taken, as well as measured drawings of the ancient remains.

With regard to the lay-out and enhancement of the archaeological site, a series of tasks was undertaken.

On the south and west sides of the site, outside

Στη νότια και δυτική πλευρά του χώρου, έξω από την ακρόπολη και σε χαμηλότερο επίπεδο, αναγέρθηκαν ταπεινωμένα τρία λιθόκτιστα κτήρια (εικ. 1, 24α-β), εναρμονισμένα στο περιβάλλον, για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών (φυλακείο/εκδοτήριο/πωλητήριο, εκθετήριο, WC, φυλακείο) και τις ανάγκες του αρχαιολογικού χώρου και της έρευνας (αποθήκη, χώρος εργασίας), τα οποία εξοπλίσθηκαν κατάλληλα ώστε να είναι λειτουργικά και χρήσιμα. Επίσης, το μικρό παλαιό λιθόκτιστο κτίσμα εντός της ακρόπολης επισκευάσθηκε προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως φυλακείο για την εποπτεία του χώρου (εικ. 137).

Για την προστασία και τον ευπρεπισμό του, ο χώρος περιφράχθηκε και διαμορφώθηκαν δύο εισοδοί για το κοινό. Η κεντρική είσοδος βρίσκεται στη δυτική πλευρά, στο τέρμα του αμαξιτού δρόμου, του οποίου το τελευταίο τμήμα είναι πεζόδρομος. Για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών που ανεβαίνουν στην ακρόπολη από τη λίθινη κλίμακα υπάρχει η δεύτερη είσοδος στην απόληξή της, στη νοτιοανατολική πλευρά. Επίσης, μία τρίτη θύρα οδηγεί από το εσωτερικό της ακρόπολης στον αύλειο χώρο του ναού του Αγίου Ανδρέα και στη λίθινη κλίμακα. Ο αρχαιολογικός χώρος ηλεκτροδοτήθηκε και το τελευταίο τμήμα του δικτύου υπογειοποιήθηκε. Επίσης, υδροδοτήθηκε και συνδέθηκε τηλεπικοινωνιακά, λήφθηκε μέριμνα για την πυρόσβεση και την πυροπροστασία του, ενώ τοποθετήθηκε και σύστημα συναγερμού. Τα δίκτυα ενσωματώθηκαν στα χαμηλά στηθαία των διαδρομών των επισκεπτών ή στο υπέδαφος προκειμένου να μην επιβραυνθεί ο χώρος αισθητικά.

Για την περιδιάβαση των επισκεπτών στο χώρο έγιναν διαδρομές μέσα και έξω από την ακρόπολη, εναρμονισμένες στις αρχαιότητες και στο άμεσο φυσικό τους περιβάλλον (εικ. 1, 95, 104, 135, 164, 167). Μεγάλο τμήμα τους είναι κατάλληλο για χρήση από άτομα με αναπηρία. Επίσης, με περιοχόνιση προστατεύθηκαν τμήματα των ερειπίων.

the acropolis and at a lower level, three humble stone buildings were constructed (figs 1, 24), fitting in with the environment, to serve visitors (a guardhouse/ticket office/shop, exhibition room, WC, guardhouse) and the needs of the archaeological site and research (storage space, work place). These were suitably equipped so that they are now functional and useful. A small old stone-built building inside the acropolis was repaired to be used as a guardhouse for monitoring the site (fig. 137).

To protect and improve the aspect of the site, it was fenced and two entrances for the public were formed. The main entrance is located on the west side, at the end of the paved road, the last stretch of which is a pedestrian zone. For visitors who climb up to the acropolis along the stone staircase there is a second entrance at the top step. A third doorway also leads from the interior of the acropolis to the courtyard of the church of St Andrew (Aghios Andreas) and the stone stairway. The archaeological site has been linked up with the electricity supply, the last section of which is underground. In addition, the site has water and telecommunications, while measures have been taken for its protection against fire. The networks were incorporated in the low parapets of the visitor paths or in the ground, so as not to spoil the aesthetic impact of the site.

Visitor paths were laid out inside and outside the acropolis, in harmony with the antiquities and the natural environment (figs 1, 95, 104, 135, 164, 167). Most of them are accessible for handicapped people. In addition, parts of the ruins have been protected by rope-fencing.

An exhibition room (information station) was created to offer visitors more complete and vivid information, with the display of selective finds, accompanied by explanatory texts and printed and electronic material about the acropolis at Aghios Andreas and ancient Siphnos in general, from prehistoric times until Late Antiquity. Thus, the visitor has the opportunity of forming a global

α

Εικ. 24. α. Κτίρια για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών.
β. Άποψη του εκθετηρίου.

Fig. 24. a. Buildings with facilities for visitors. β. View of the exhibition room.

β

Για την πληρέστερη και παραστατικότερη πληροφόρηση των επισκεπτών δημιουργήθηκε το Εκθετήριο (πληροφοριακός σταθμός) όπου εκτέθηκαν επιλεγμένα ποικίλα ευρήματα, τα οποία πλαισιώθηκαν με κείμενα και πλούσιο έντυπο και ηλεκτρονικό εποπτικό υλικό για την ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα, αλλά και γενικότερα για τη Σίφνο, από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την ύστερη αρχαιότητα. Έτσι ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να έχει σφαιρική και όσο το δυνατόν ολοκληρωμένη ενημέρωση για τον αρχαίο πολιτισμό του νησιού και πληροφόρηση για τις άλλες σημαντικές αρχαιότητές του, όπως το «Άστυ των Σιφνίων» (Κάστρο) –την αρχαία πρωτεύουσα των ιστορικών χρόνων–, τα μεταλλεία και τους πύργους. Σε καίρια σημεία της ακρόπολης τοποθετήθηκαν ενημερωτικές πινακίδες για τα μνημεία με υλικό ιδιαίτερα ανθεκτικό στις καιρικές συνθήκες (πωρόλιθος, συνθετική ηφαιστειακή πέτρα). Επίσης, εκδόθηκε το παρόν βιβλίο, καθώς και ενημερωτικό τετράπτυχο φυλλάδιο.

Ωστόσο, για σφαιρικότερη και πληρέστερη μελέτη της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα, θα πρέπει αφενός να συνεχισθεί η ανασκαφική έρευνα, κυρίως σε βαθύτερα στρώματα όπου η μυκηναϊκή οικιστική φάση και αφετέρου να προχωρήσει η συντήρηση και μελέτη του υλικού,

and, as far as possible, integrated view on the civilisation of the island in antiquity, with information on other important ancient sites, such as Kastro, the ancient capital of historical times, the mines and the towers. Placed at crucial points on the acropolis are information panels relating to the monuments, made of durable materials (poros stone, synthetic volcanic stone). In addition, this book was published, as well as a four-page information brochure.

For a more spherical and fuller study of the acropolis at Aghios Andreas, excavation research should continue, mainly at greater depths where the Mycenaean habitation phase is present, while at the same time we should proceed with the conservation and study of the finds, so that they can be utilised scientifically, to the benefit of the archaeological and historical research on Siphnos and the Cyclades, in relation to the Aegean region and more specifically Mycenaean mainland Greece.

The undersigned supervised the project, by organising and coordinating the works, preparing the museological study of the exhibition room and co-writing the texts, for the computer touchscreen and the information panels in the archaeological site.

The following permanent and part-time scien-

ώστε να αξιοποιηθεί επιστημονικά με τον καλύτερο δυνατό τρόπο προς όφελος της αρχαιολογικής και ιστορικής έρευνας της Σίφνου και γενικότερα των Κυκλάδων σε σχέση με τον αιγαιακό χώρο και ειδικότερα τη μυκηναϊκή ηπειρωτική Ελλάδα.

Η γράφουσα ήταν η επιβλέπουσα του έργου, η οποία οργάνωνε και συντόνιζε τις εργασίες, εκπόνησε τη μουσειολογική μελέτη του εκθετηρίου και συνέγραφε τα κείμενα των εποπτικών, του ηλεκτρονικού υπολογιστή, καθώς και των πινακίδων στον αρχαιολογικό χώρο.

Για την ολοκλήρωση του έργου απασχολήθηκε το παρακάτω μόνιμο και ωρομίσθιο επιστημονικό, τεχνικό, διοικητικό, φυλακτικό και εργατικό προσωπικό της ΚΑ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, στο οποίο εκφράζονται θερμές ευχαριστίες για την εν γένει συμβολή του.

Ο κ. Γιάννης Σταϊκόπουλος, συντηρητής αρχαιοτήτων-μουσειολόγος, ήταν βοηθός της επιβλέπουσας και για μακρό διάστημα μέχρι το τέλος του έργου επέβλεπε επί τόπου την εξέλιξη όλων των εργασιών. Επίσης, ασχολήθηκε με τη συντήρηση μετάλλινων ευρημάτων και τη συντήρηση-στερέωση τμημάτων του τείχους και των κονιαμάτων του ιερού.

Η κ. Ελένη Σαλουβάρδου, αρχιτέκτων, σχεδίασε τις προθήκες του Εκθετηρίου.

Η κ. Μαργαρίτα Γεωργούλη ήταν επίσης βοηθός της επιβλέπουσας σε όλη τη διάρκεια του έργου, συμβάλλοντας σε πολλούς τομείς, κυρίως στη γραμματειακή υποστήριξή του στη Σίφνο. Επιπλέον, επιμελήθηκε τη φύτευση στα δώματα των κτηριακών υποδομών καθώς και στον κήπο της εισόδου του αρχαιολογικού χώρου.

Ο κ. Μιχάλης Χαλκουτσάκης, μηχανικός, ήταν ο τεχνικός ασφαλείας του έργου.

Για τη συντήρηση-στερέωση των ερειπίων εκπονήθηκε μελέτη από τον αρχιτέκτονα μηχανικό κ. Χαράλαμπο Βασιλειάδη και τον συντηρητή αρχαιοτήτων κ. Γ. Σταϊκόπουλο. Επίσης ο κ. Μιχάλης Χαλκουτσάκης με τη γράφουσα εκ-

Εικ. 25. Εργασίες στερέωσης σε κονίαμα στο Ιερό από τον συντηρητή αρχαιοτήτων Γιάννη Σταϊκόπουλο.

Fig. 25. Yannis Staikopoulos, conservator of antiquities-museologist, consolidating plaster in the sanctuary.

tific, technical and administrative personnel, guards and labourers of the XXI Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities were involved in bringing the project to fruition, and we are grateful for their contribution.

Yannis Staikopoulos, conservator of antiquities-museologist, assisted the director and for a long interval up to the project's completion supervised the progress of all tasks on site. He also dealt with the conservation of metal finds and the preservation-consolidation of parts of the wall and the fragments of plaster from the sanctuary.

Mrs Eleni Salouvardou, architect, designed the showcases for the exhibition room.

Margarita Georgouli also assisted the director throughout the duration of the project and contributed mainly to the secretarial support of the project on Siphnos. She also supervised the planning of vegetation on the roofs of the buildings and in the garden at the entrance to the archaeological site.

Michalis Chalkoutsakis, engineer, was the safety technician of the project.

πόνησαν τη μελέτη για τις διαδρομές των επισκεπτών εντός και περί την ακρόπολη.

Οι κ.κ. Μαρία Γλαρέτζου και Ρούλα Πέγκα ήταν υπόλογοι του έργου, η κ. Χαρά Μαρκάτη, διοικητική υπάλληλος και ο κ. Βασίλης Ραφομανίκης, λογιστής, είχαν τη γενικότερη διοικητική και οικονομική επιμέλεια.

Ο κ. Γεώργιος Γεωργούλης, φύλακας αρχαιοτήτων, στα πλαίσια των καθηκόντων του, συνέβαλε σημαντικά σε όλη τη διάρκεια του έργου.

Με το αρχαιολογικό έργο ασχολήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα η αρχαιολόγος κ. Βάσω Πουλοπούλου και για μικρότερα οι επίσης αρχαιολόγοι κ.κ. Ευγενία Ζούζουλα, Γεώργιος Παπαδογιάννης, Νίκος Πετρόχειλος, Βασιλική Τερζή και Παναγιώτης Τριανταφυλλόπουλος.

Με την εκπόνηση των μελετών των κτηριακών και άλλων υποδομών ασχολήθηκαν οι αρχιτέκτονες-μηχανικοί κ.κ. Βασιλική Χαρατσή και Πάολα Καλλονιάτη, οι οποίες, όπως και η αρχιτέκτων κ. Στέλλα Παπαγρηγορίου, αποτύπωσαν επιμέρους τμήματα των αρχαίων.

Με τη συντήρηση της κεραμικής και των μικροαντικειμένων απασχολήθηκαν κατά διαστήματα οι συντηρητές αρχαιοτήτων κ. Κώστας Αλεξίου και οι κ.κ. Ελπίδα Βαμβακάρη, Αλεξία Γραμματικάκη και Ιουλία Οικονόμου.

Η σχεδίαση του εποπτικού υλικού και η εκπόνηση του προγράμματος στον ηλεκτρονικό υπολογιστή του Εκθετηρίου έγιναν από τον ζωγράφο κ. Μανώλη Ζαχαριουδάκη.

Με την τοπογράφηση ασχολήθηκε και η κ. Θεοδώρα Κατζηλιέρη, τεχνολόγος πολιτικός μηχανικός.

Από το εργατικό προσωπικό σε όλη τη διάρκεια του έργου εργάστηκαν οι κ.κ. Ανδρέας Αρμελινιός, Γεώργιος Ν. Χρύσος και Γεώργιος Μ. Χρύσος και για μικρότερα διαστήματα οι κ.κ. Απόστολος Φραζέσκαρος, Μόσχα Μαστροκάλλου, Αντώνιος Σανάκης, Αντώνιος Καλόγηρος, Δημήτριος Σταγάκης, Λεωνίδας Μεβεγάκης, Χρήστος Ρούσης και Αγγελίνα Ρίζου.

Δρ ΧΡΙΣΤΙΝΑ Α. ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ

Charalambos Vasileiadis, architect-engineer, and Y. Staikopoulos, conservator of antiquities, compiled the study for the conservation-consolidation of the ruins. In addition, Michalis Chalkoutsakis and the undersigned planned the visitor paths inside and outside the acropolis.

Maria Glaretzou and Roula Pegka were the accountants for the project, Chara Markati, administrative employee, and Vasilis Rapsomanikis, accountant, had the general administrative and financial supervision.

Georgios Georgoulis, custodian of antiquities, contributed in many ways throughout the duration of the project.

Vaso Pouloupoulou, archaeologist, was involved with the archaeological work for a long period, while archaeologists Evgenia Zouzoula, Georgios Papadoyannis, Nikos Petrocheilos, Vasiliki Terzi and Panagiotis Triantafyllopoulos were involved for shorter periods.

Vasiliki Charatsi and Paola Kalloniati, architects-engineers, compiled the studies for the building and other infrastructure works, and along with Stella Papagrigoriou, architect, made measured drawings of parts of the antiquities.

Kostas Alexiou and Elpida Vamvakari, Alexia Grammatikaki and Ioulia Oikonomou, conservators of antiquities, undertook the conservation of pottery and minor objects.

Manolis Zacharioudakis, artist, designed the explanatory material and developed the computer program in the exhibition room.

Theodora Katzilieri, civil engineer prepared the topographical plan.

Andreas Armelinios, Georgios N. Chrysos and Georgios M. Chrysos were members of the workforce for the duration of the project, while Apostolos Frazeskaros, Moscha Mastrokallou, Antonios Sanakis, Antonios Kalogiros, Dimitrios Stagakis, Leonidas Menegakis, Christos Rousis and Angelina Rizou were employed for briefer intervals.

Dr CHRISTINA A. TELEVANTOU

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΠΟΧΗ	ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΣΤΟΝ ΑΙΓΑΙΑΚΟ ΧΩΡΟ	ΚΥΚΛΑΔΕΣ
4η χιλιετία π.Χ.	Τελική Νεολιθική περίοδος		Σάλιαγκος (Πάρος), Γκρόττα (Νάξος), Κεφάλαι (Κέα), Φιελιά (Μύκονος), Ακρωτήρι (Θήρα), Σπήλαιο Ζα (Νάξος), Στρόφιλας, Βριόκαστρο, Μικρογάλλι (Ανδρος).
3η χιλιετία π.Χ. 	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού	Κάθοδος κύριου όγκου ελληνικών φύλων (2000 π.Χ.)	Φυλακωπή (Μήλος), Πλακάλωνα (Σέριφος), Μαρκιανή (Αμοργός), Αγία Ειρήνη (Κέα), Γκρόττα, Καστράκι, Σπεδός, Πάνορμος (Νάξος), Ακρωτήρι (Θήρα), Σκάρκος (Ίος), Καστρί (Σύρος), Παροικιά (Πάρος), Δασκαλειό (Κέρος), Κύνθος (Δήλος), Πλάκα (Ανδρος).
20ός - 18ος αι. π.Χ.	Μέση Εποχή του Χαλκού		Φυλακωπή (Μήλος), Αγία Ειρήνη (Κέα), Ακρωτήρι (Θήρα), Μικρή Βίγλα, Ριζοκαστελιά (Νάξος), Βρυόκαστρο (Τήνος), Πλάκα (Ανδρος).
17ος - α' μισό 11ου αι. π.Χ.	Ύστερη Εποχή του Χαλκού	Έκρηξη ηφαιστείου στη Θήρα (± 1613 π.Χ.). Ίδρυση μυκηναϊκών ακροπόλεων (14ος-13ος αι. π.Χ.). Καταστροφή των μυκηναϊκών κέντρων (περ. 1200 π.Χ. Μυκίνες, Τίρυνθα).	Φυλακωπή (Μήλος), Αγία Ειρήνη (Κέα), Κουκουναριές (Πάρος), Γκρόττα (Νάξος), Δήλος, Ελληνικά (Κίμωλος).
10ος αι. π.Χ.	Μεταβατικοί χρόνοι / Πρωτογεωμετρική περίοδος	Πρώτος Αποικισμός	Βαθύ Λιμενάρι (Δονούσα), Μήλος.
9ος - α' μισό 8ου αι. π.Χ.	Υποπρωτογεωμετρική / Μεση Γεωμετρική περίοδος	Ομηρική Εποχή. Γραφή. Ολυμπιακοί αγώνες (776 π.Χ.).	Βαθύ Λιμενάρι (Δονούσα), Υψηλή, Ζαγορά (Ανδρος), Μήλος, Ελληνικά (Κίμωλος).
β' μισό 8ου αι. π.Χ.	Ύστερη Γεωμετρική περίοδος	Δεύτερος Αποικισμός.	Μινώα (Αμοργός), Κουκουναριές (Πάρος), Αρχαία Θήρα (Θήρα), Ξόμπουργο (Τήνος), Κάστρο (Νάξος), Δήλος, Υψηλή, Ζαγορά (Ανδρος).
700-480 π.Χ. 	Αρχαϊκή εποχή	Δημιουργία πόλεων - κρατών. Κοπή νομισμάτων. Πλαστική: άνθηση (κούροι, κόρες). Αγγειογραφία: ανατολιζών ρυθμός, μελανόμορφη. Γερό της Δήλου. Περσικοί πόλεμοι (491-480 π.Χ.).	Πόλεις: Νάξος, Πάρος, Θήρα, Δήλος, Ιουλίς, Καρθαία, Ποιήσοσα, Κορησία (Κέα), Μινώα, Αρκεσίνη, Αγιτάλη (Αμοργός), Μήλος, Τήνος, Υψηλή, Παλαιόπολη, Φελλός (Ανδρος).
480-320 π.Χ.	Κλασική εποχή	Α' Αθηναϊκή Συμμαχία (477 π.Χ.). Πελοποννησιακός Πόλεμος (431-404 π.Χ.). Β' Αθηναϊκή Συμμαχία (377-338 π.Χ.). Κοινόν των Νησιωτών (314 π.Χ.). Γλυπτική: ασητηρός, κλασικός ρυθμός. Αγγειογραφία: ερυθρόμορφη.	
320-30 π.Χ.	Ελληνιστική εποχή	Μακεδονική κυριαρχία: Φίλιππος Β' (359 - 336 π.Χ.). Μέγας Αλέξανδρος (336-323 π.Χ.). Διάδοχοι.	
30-324 μ.Χ.	Ρωμαϊκή εποχή	Καταστροφικός σεισμός στις Κυκλάδες (περ. 150 μ.Χ.).	

ΣΙΦΝΟΣ

Σποραδικά ευρήματα στην ακρόπολη Αγίου Ανδρέα και στο Ακρωτηράκι.
Μεταλλεία Αγίου Σώστη.

Εγκαταστάσεις: Κάστρο: πρώτη εγκατάσταση στο λόφο του Κάστρου.
Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα: εργαλεία από οψιανό.
Ακρωτηράκι: επιφανειακά όστρακα και εργαλεία από οψιανό.
Κιτριανή: απολεπίσματα οψιανού.
Νεκροταφεία: Βαθύ: τέσσερις κιβωτιόσχημοι τάφοι. Ακρωτηράκι: επτά ή οκτώ τάφοι
Εκμετάλλευση μεταλλείων αργύρου (Άγιος Σώστης, Άγιος Σιλβέστρος, Βορεινή, Κάφαλος, Ξερόξυλο).

28

Εγκαταστάσεις: Κάστρο, θραύσματα μεσοκυκλαδικών αγγείων.

Οικισμοί: ακρόπολη Αγίου Ανδρέα: ιδρύεται τον 13ο αι. π.Χ. και εγκαταλείπεται προς το τέλος του 12ου - αρχές του 11ου αι. π.Χ.

Φρούδι του Καλαμισίου: μυκηναϊκά όστρακα και ερείπια οικοδομημάτων.
Νεκροταφεία: Σωρούδι: μεγάλη κατασκευή, πιθανώς μυκηναϊκός θολωτός τάφος.
Προϊστορικό νεκροταφείο στο ΒΑ τμήμα του νησιού, κοντά στον πύργο του Καστανά.

Αποικισμός της Σίφνου από Έλληνες με αρχηγό της εκστρατείας τον Αθηναίο Αλκίνωρα.
Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα: θραύσματα αττικού κρατήρα (β' μισό 10ου - αρχές 9ου αι. π.Χ.).

29

Κάστρο.

Κάστρο: Ερείπια κτηρίων με επιμελημένη τοιχοποιία στο βορειοδυτικό τμήμα της ακρόπολης και στη βορειοανατολική πλαγιά.

Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα: Συστηματική επανακατοίκηση μετά από τρεις αιώνες εγκατάλειψης.

Κάστρο («Λιτν των Σιφνίων»): η πόλη ακμάζει. Στο τέλος του 6ου αι. π.Χ. η ακρόπολη προστατεύεται από εντυπωσιακό τείχος από ντόπιο μάρμαρο και στην πόλη οικοδομούνται νέα ιερά και πολυτελή δημόσια οικοδομήματα εξ ολοκλήρου από μάρμαρο.

Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα: η πόλη ακμάζει και τον 6ο αι. π.Χ. ανεγείρεται το εντυπωσιακό ιερό της τελευταίας φάσης.

Οχυρά: Άγιος Νικήτας, Προφήτης Ηλίας του Τρουλακίου.

Μικρές αγροτικές εγκαταστάσεις σε όλη την ύπαιθρο χώρα.

Εκμετάλλευση μεταλλείων αργύρου (Άγιος Σώστης, Άγιος Σιλβέστρος, Βορεινή, Κάφαλος, Ξερόξυλο) και χρυσού (Άγιος Ιωάννης, Αποκοφτό και Άσπρος Πύργος).

Κοπή πρώτων νομισμάτων. 525 π.Χ. ανέγερση του «Θησαυρού των Σιφνίων» στους Δελφούς και επιδρομή Σαμίων πολιτικών εξορίστων.

Ίδρυση των πρώτων πύργων στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. (π.χ. Καμπαναριό, Άσπρος Πύργος).

Κάστρο: τον 4ο αι. π.Χ. η οικιστική περιοχή εκτός της ακρόπολης προστατεύεται με ισχυρό οχιστολιθικό τείχος ενισχυμένο με πύργους.

Ακρόπολη Αγ. Ανδρέα: το ιερό συνεχίζει να λειτουργεί. Περιορισμένη οικιστική δραστηριότητα. Το δίκτυο των πύργων αναπτύσσεται με την ανέγερση πολλών νέων (π.χ. Μαύρος Πύργος, Καδές).

Συμμετοχή στη ναυμαχία της Σαλαμίνας (480 π.Χ.).

Μέλος της Α' και Β' Αθηναϊκής συμμαχίας.

Κάστρο.

Οι πύργοι τοποθετούνται σε κορυφές ρεματιών.

338 - 202 π.Χ.: μακεδονική κυριαρχία και Διάδοχοι.

Το 162 π.Χ. οι Κρήτες επιτίθενται στην πόλη της Σίφνου, αρχικά αποκρούονται, κατόπιν όμως εισχωρούν στο νησί και προκαλούν λεηλασίες και σημαντικές ζημιές.

Το 145 π.Χ. το νησί περιέρχεται στη ρωμαϊκή κυριαρχία.

Κιτριανή.

Κάστρο.

Ρωμαϊκή κυριαρχία μέχρι το 324 μ.Χ., οπότε η Σίφνος εντάσσεται στην «Επαρχία των Νήσων» του Ανατολικού Ρωμαϊκού Κράτους.

26

Εικ. 26. Γενική άποψη της χερσονήσου του Αγίου Σώστη, από ΝΔ.

Fig. 26. General view of the Aghios Sostis peninsula from the southwest.

Εικ. 27. Κάστρο, όστρακα αγγείων της ΠΚ III περιόδου (2200-2000 π.Χ.). ΑΜΣ*.

Fig. 27. Kastro, sherds from the EC III period (2200-2000 BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 28. Ακρωτηράκι, μαρμάρινο ειδώλιο (3200-2800 π.Χ.). ΕΑΜ.

Fig. 28. Akrotiraki. Marble figurine (3200-2800 BC). National Archaeological Museum, Athens.

Εικ. 29. Κάστρο, κύαθος της Μέσης Γεωμετρικής περιόδου (9ος - α' μισό 8ου αι. π.Χ.). ΑΜΣ.

Fig. 29. Kastro, cup from the Middle Geometric period (9th-first half of 8th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 30. Κάστρο, αρχαϊκή μαρμάρινη επίστεψη βραχίου (?) (6ος αι. π.Χ.). ΑΜΣ.

Fig. 30. Kastro, Archaic marble alter crowning (?) (6th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 31. Κάστρο, αρχαϊκή πόρινη κεφαλή λέοντα (7ος αι. π.Χ.). ΑΜΣ.

Fig. 31. Kastro, Archaic poros lion head (7th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 32. Αρχαϊκός αργυρός στατήρας της Σίφνου με παράσταση αετού (β' μισό 6ου αι. π.Χ.). Βερολίνο, Staatliches Münzkabinett.

Fig. 32. Archaic silver stater of Siphnos with representation of an eagle (second half of 6th century BC). Berlin, Staatliches Münzkabinett.

Εικ. 33. Κάστρο, μαρμάρινη ανδραγαθία επίστεψη επιτύμβιας στήλης (4ος αι. π.Χ.). ΑΜΣ.

Fig. 33. Kastro, marble parmet crowning of a grave stele (4th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 34. Κάστρο, λεπτομέρεια ρωμαϊκής σαρκοφάγου (β' μισό 2ου - α' μισό 3ου αι. μ.Χ.).

Fig. 34. Kastro, detail of a Roman sarcophagus (second half of 2nd - first half of 3rd century AD).

34

*ΑΜΣ= Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου

DATE	PERIOD	IMPORTANT EVENT IN THE AEGEAN	CYCLADES
4th millennium BC	Final Neolithic period		Saliagos (Paros), Grotta (Naxos), Kephala (Kea), Ftelia (Mykonos), Akrotiri (Thera), Zas Cave (Naxos), Strophilas, Vriokastro, Mikroyali (Andros).
3rd millennium BC	Early Bronze Age	Descent of main volume of Hellenic tribes (2000 BC).	Phylakopi (Melos), Plakalona (Scriphos), Markiani (Amorgos), Aghia Irini (Kea), Akrotiri (Thera), Skarkos (Ios), Grotta, Kastraki, Spedos, Panormos (Naxos), Kastraki (Syros), Paroikia (Paros), Daskaleio (Keros), Kynthos (Delos), Plaka (Andros).
20th-18th century BC	Middle Bronze Age	 36	Phylakopi (Melos), Aghia Irini (Kea), Akrotiri (Thera), Mikri Vigla, Rizokastelia (Naxos), Vriokastro (Tenos), Plaka (Andros).
17th-first half of 11th century BC	Late Bronze Age	Eruption of Thera volcano (\pm 1613 BC). Founding of Mycenaean citadels. (14th-13rd century BC). Destruction of Mycenaean centres (<i>circa</i> 1200 BC, Mycenae, Tiryns)..	Phylakopi (Melos), Aghia Irini (Kea), Koukounaries (Paros), Grotta (Naxos), Delos, Melos, Ellinika (Kimolos).
10th century BC	Transitional - Protoegeometric period	First Colonisation.	Vathy, Limenari (Donousa). Melos.
9th-first half of 8th century BC	Subprotoegeometric period / Middle Geometric period	Homeric period. Script. Olympic Games (776 BC).	Vathy, Limenari (Donousa), Ypsili, Zagora (Andros). Melos, Hellinika (cemetery) (Kimolos).
Second half of 8th century BC	Late Geometric period	Second Colonisation.	Minoa (Amorgos), Koukounaries (Paros), Ancient Thera (Thera), Xobourgo (Tenos), Kastro (Naxos), Delos, Ypsili, Zagora (Andros).
700-480 BC	Archaic period	Creation of city-states. Minting of coinage. Sculpture: flourishing (kouroi, kores). Vase-painting: orientalisng style, black-figure. Sanctuary of Delos. Persian Wars (491-480 BC).	Cities: Naxos, Paros, Thera, Delos, Melos, Tenos, Ioulis, Korressos, Poiessa, Karthaia (Kea), Minoa, Arkesini, Aegiali (Amorgos), Ypsili, Palaiopolis, Fellos (Andros)
		 39	 40
480-320 BC	Classical period	First Athenian League (477 BC). The Peloponnesian War (431-404 BC). Second Athenian League (377-338 BC). Koinon of Islanders (314 BC). Sculpture: severe, classical style. Vase-painting: red-figure.	 41
320-30 BC	Hellenistic period	Macedonian rule: Philip II (359-336 BC). Alexander the Great (336-323 BC). Successors.	
30 BC - AD 324	Roman period	Destructive earthquake in the Cyclades (<i>circa</i> AD 150).	

SIPHNOS

Sporadic finds from the acropolis at Aghios Andreas and Akrotiraki.
Mines at Aghios Sostis.

Installations: Kastro: First installation on the hill.
Acropolis at Aghios Andreas: obsidian tools.
Akrotiraki: surface sherds and obsidian tools.
Kitriani: obsidian tools.
Cemeteries: Vathy: Four cist graves, Akrotiraki: seven or eight graves.
Exploitation of silver mines (Aghios Sostis, Aghios Silvestros, Vorini, Kapsalos, Xeroxylo).

Installations: Kastro: sherds of Middle-Cycladic vases.

Settlements: Acropolis at Aghios Andreas: Founded in the 13th century BC and abandoned towards the end of the 12th-early 11th century BC.
Froudi of Kalamitsi: Mycenaean sherds and ruins.
Cemeteries: Soroudi: large construction, perhaps a mycenaean tholos tomb.
Prehistoric cemetery in the NE of the island, near the tower of Kastanas.

Colonisation of Siphnos by the Ionians, led by the Athenian Alkinor.

Kastro.

37

38

Kastro: Ruins of buildings with careful masonry in the NW part of the acropolis and on the NE side.
Acropolis at Aghios Andreas: Systematic resettlement after three centuries of abandonment.

Kastro ("Asty Siphnion"): The city flourishes. Towards the end of the 6th century BC the acropolis on top of the hill is protected by an impressive wall made of local marble. New sanctuaries and luxurious public buildings are erected in the city, made entirely of marble.
Acropolis at Aghios Andreas: the city prospers and the impressive sanctuary of the last phase is built in the 6th century BC.
Forts: Aghios Nikitas, Prophitis Ilias of Troulaki.
Small rural installations across the countryside.
Exploitation of copper mines (Aghios Sostis, Aghios Silvestros, Vorini, Kapsalos, Xeroxylo) and gold mines (Aghios Ioannis, Apokofto and Aspros Pyrgos).
First coin minting. 525 BC the Siphnian Treasury is erected at Delphi Raid of Samian political exiles.
Construction of first towers at the end of the 6th century BC (e.g. Kambanario, Aspros Pyrgos).

Kastro: in the 4th century BC the settlement area around the acropolis is protected by a mighty schist wall, reinforced with towers.
Acropolis at Aghios Andreas: the sanctuary continues to operate. The network of towers is developed with the construction of many new ones (Black Tower, Pyrgos, Kades). Participation in the naval battle of Salamis (480 BC).
Member of the First and Second Athenian Leagues.

Kastro.

The towers are built on top of ravines.
338-202 BC: Macedonian rule and Successors.
In 162 BC the Cretans attack the city of Siphnos. They are initially pushed back, but later invade the island, plundering it causing severe damage.
In 145 BC the island is taken over by the Romans.

Kastro.

Roman rule until AD 324, when Siphnos becomes part of the "Province of the Islands" of the East Roman State.

42

35

Εικ. 35. Πρωτοκυκλαδικός μαρμάρινος κρατήριοςκος, όρερά της Β. Φιλίππακη στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνων το 1979. ΑΜΣ.
Fig. 35. Early Cycladic marble collared jar, donated by B. Philippaki to the Siphnos Archaeological Museum in 1979. Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 36. Κάστρο, θραύσματα αγγείων της Μεσοκυκλαδικής περιόδου (2000-1700 π.Χ.). ΑΜΣ.
Fig. 36. Kastro, fragments of Middle-Cycladic vases (2000-1700 BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 37-38. Θραύσματα αγγείων της Υστερογεωμετρικής περιόδου με εικονιστικά θέματα (β' μισό 8ου αι. π.Χ.), από την ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα και το Κάστρο, αντίστοιχα.
Figs 37-38. Fragments of Late Geometric pictorial vases (second half of 8th century BC), from the acropolis at Aghios Andreas and Kastro respectively.

Εικ. 39. Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα, αρχαϊκή κεφαλή πύλινου ειδώλιου γυναικείας μορφής (γύρω στα 520 π.Χ.).
Fig. 39. Acropolis at Aghios Andreas, head of an Archaic terracotta female figurine (circa 520 BC).

Εικ. 40. Κάστρο, αρχαϊκή οστέινη σφραγίδα με παράσταση Κενταύρου (7ος αι. π.Χ.). ΑΜΣ.
Fig. 40. Kastro, Archaic bone seal with a Centaur device (7th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 41. Τμήμα μαρμάρινου ανάγλυφου με παράσταση Αρτέμιδος στον τύπο της Εφεσίου (ρωμαϊκοί χρόνοι). ΑΜΣ.
Fig. 41. Part of a marble relief, with a representation of Artemis, of Ephesian type (Roman period). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 42. Κάστρο, μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή (4ος αι. π.Χ.). ΑΜΣ.
Fig. 42. Kastro, marble female head (4th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 43. Σίφνος, ο αρχαϊκός πύργος «Καμπαριό» (τέλη 6ου αι. π.Χ.).
Fig. 43. Siphnos, the Archaic tower at Kambanario (end of the 6th century BC).

43

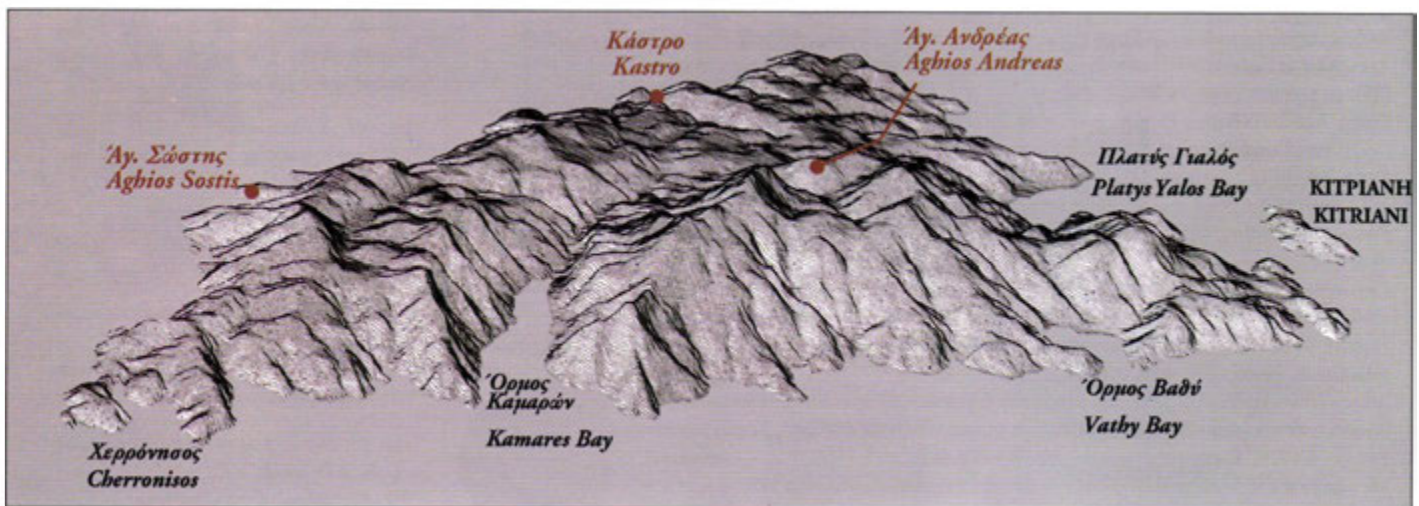
Η ΣΙΦΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

SIPHNOS IN ANTIQUITY

Εικ. 44. Χάρτης των Κυκλάδων.

Fig. 44. Map of the Cyclades.

Εικ. 45. Τρισδιάστατος περιγραμματικός χάρτης της Σίφνου, βασισμένος σε χάρτη του Ashton 1991.

Fig. 45. Three-dimensional outline map of Siphnos, based on a map by Ashton 1991.

Η Σίφνος ανήκει στο σύμπλεγμα των Δυτικών Κυκλάδων (Κέα, Κύθνος, Σέριφος, Μήλος, Κίμωλος, εικ. 44), έχει εμβαδόν 74 τ.χιλ. και η ακτογραμμή της χαρακτηρίζεται από σειρά όρμων (π.χ. Σεράλια, Καμάρες, Πλατύς Γιαλός, Βαθύ, Χερρόνησος) με ασφαλή αραξοβόλια για ελλιμενισμό και θαλάσσια δραστηριότητα (εικ. 45-46). Το ανάγλυφο του εδάφους της σχηματί-

Siphnos, one of the Western Cyclades (Kea, Kythnos, Seriphos, Melos, Kimolos, fig. 44), is 74 sq. km. in area. Its coastline is indented by a series of bays and coves (e.g. Seralia, Kamares, Platys Yalos, Vathy, Cherronisos) with safe havens for mooring boats and for maritime activity (figs 45-46). The island has a rugged and rocky terrain, its highest mountain being

Εικ. 46. Χάρτης της Σίφνου με τις σημαντικότερες αρχαιολογικές θέσεις.

Fig. 46. Map of Siphnos with the most important archaeological sites.

Εικ. 47. Γενική άποψη του Κάστρου και του όρμου των Σεραλίων από βορειοδυτικά.

Fig. 47. General view of Kastro and Seralia bay from the northwest.

ζεται από συνεχείς βραχώδεις όγκους με ψηλότερο του Προφήτη Ηλία (υψόμετρο 650 μ.), διαμορφώνοντας ρεματιές και μικρές κοιλάδες, πρόσφορες για καλλιέργεια.

Μαρτυρούνται τρία ονόματα για το νησί: *Ακίς*, *Μερόπη* ή *Μερόπια*, και *Σίφνος*, το οποίο επεκράτησε. Αυτό κατά τη μυθική παράδοση οφείλεται στον Σίφνο, τον πρώτο οικιστή του νησιού, γιο του ήρωα της Αττικής Σουνίου και εγγονό του Απόλλωνα και της νύμφης Ροιούς. Η καταγωγή του ίσως απηχεί σχέσεις του νησιού με τη Λαυρεωτική – Σούνιο – της νότιας Αττικής, η οποία οφείλει την επωνυμία της στον Σούνιο, λόγω των αργυρούχων κοιτασμάτων και κυρίως των μεταλλείων που υπήρχαν και στις δύο αυτές περιοχές ήδη από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και προμήθευαν τις Κυκλάδες, την Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα με σπουδαία μέταλλα, όπως άργυρο, μόλυβδο και χαλκό. Ετυμολογικά ίσως προέρχεται από το *σιφνός*, δηλαδή κενός, αντανakλώντας την εικόνα του υπεδάφους του νησιού κατά την αρχαιότητα, με τις μεταλλευτικές στοές.

Τεκμηριώνεται δραστηριότητα από τη Νεολιθική Εποχή (4η χιλιετία π.Χ.), ενώ κατά την

Prophitis Ilias (650m. a.s.l.), with ravines and valleys, suitable for cultivation.

Three names are attested for the island: *Akis*, *Merope* or *Meropia*, and *Siphnos*, the one that prevailed. According to mythological tradition, the island was named after the first settler (*oikistes*), son of the Attic hero Sounios, and grandson of Apollo and the nymph Rhoio. Its origin may reflect relations between the island and the Laureotike – Sounion – in southern Attica, which owes its name to Sounios, due to the presence of argentiferous lodes and, primarily, the mines that existed in both regions already from the Early Bronze Age, supplying the Cyclades, Crete and mainland Greece with important metals, such as silver, lead and copper. Etymologically, the name may derive from *siphnos*, that is to say empty, reflecting the image of the island's subsoil in Antiquity, with the mining galleries.

There is evidence of human activity from the Neolithic Age (4th millennium BC), while prehistoric settlements were created during the Early Bronze Age (late 4th-3rd millennium BC), in various places around the island (Akrotiraki,

Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (τέλος 4ης-3η χιλιετία π.Χ.), σε διάφορες θέσεις του νησιού (Ακρωτηράκι, Βαθύ), καθώς και στους λόφους όπου αργότερα ιδρύθηκαν και αναπτύχθηκαν οι δύο σημαντικές ακρόπολεις, του «Άστεως των Σιφνίων» (Κάστρο) και του Αγίου Ανδρέα, δημιουργήθηκαν προϊστορικοί οικισμοί (εικ. 46).

Στο Κάστρο (εικ. 47), μια εξαιρετικά στρατηγική θέση ελέγχου του θαλάσσιου δρόμου και σε άμεση οπτική επαφή με τον λόφο του Αγίου Ανδρέα, τεκμηριώνεται προϊστορική κατοίκηση τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 18ου αι. π.Χ. (εικ. 27, 36).

Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού (13ος αι. π.Χ. περίπου) ιδρύθηκε και άκμασε η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα. Με τη μυκηναϊκή φάση της ακρόπολης πιθανόν να σχετίζεται μια μεγάλη κατασκευή, ύψους 20 μ. περίπου, στη θέση «Σωρούδι» στον Πλατύ Γιαλό, ίσως θολωτός τάφος (εικ. 48). Είναι υπέργεια, κτισμένη σε σχετικά επίπεδη επιφάνεια και σκεπασμένη με χωμάτινο σωρό εν είδει τύμβου για τη συγκράτηση του

Vathy), as well as on the hills where the two important acropolises, of the *Asty* of the Siphnians (Kastro) and at Aghios Andreas, were later founded and developed (fig. 46).

At Kastro (fig. 47), a highly strategic location controlling the sea routes and in direct visual contact with the hill of Aghios Andreas, there is evidence of habitation until at least the end of the 18th century BC (figs 27, 36).

The citadel at Aghios Andreas was founded and flourished in the Late Bronze Age (*circa* 13th century BC). A large construction, about 20 m. high, at Soroudi, Platys Yalos, perhaps a tholos tomb (fig. 48), is probably associated with the Mycenaean phase of the acropolis. Built above ground, on a relatively flat surface, it is covered with a mound of earth, in the form of a tumulus. This was kept in place by a circular Cyclopean stepped terrace built around the circumference of its base. Visible from most places in the area, it is an impressive monument dominating the site and overlooking the sea, and in direct visual contact

Εικ. 48. Σωρούδι, μεγάλη ταφική κατασκευή εν είδει τύμβου, από νότια. Δεξιά στο βάθος η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα.

Fig. 48. Soroudi, large tomb, in the form of a tumulus, from the south. In the background, to the right the acropolis at Aghios Andreas.

οποίου κατασκευάσθηκε περιμετρικά στη βάση κυκλικό κυκλώπειο βαθμιδωτό άνδηρο. Πρόκειται για ένα εντυπωσιακό μνημείο που δεσπόζει στο χώρο αγναντεύοντας τη θάλασσα και είναι ορατό από πολλά σημεία της περιοχής, ενώ έχει άμεση οπτική επαφή με την ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα. Δεν αποκλείεται να πρόκειται για τάφο κάποιου μυκηναίου άρχοντα που είχε σχέση με τη θάλασσα και για τον οποίο διάλεξαν αυτήν την τόσο προνομακή θέση στον Πλατύ Γιαλό, ο οποίος πιθανότατα ήταν το προϊστορικό λιμάνι.

Κατά τους ιστορικούς χρόνους το νησί αποικίσθηκε από Έλληνες, με αρχηγό της εκστρατείας στη Σίφνο τον Αθηναίο Αλκίνορα. Μαρτυρούνται τρεις πόλεις, το «Άστυ των Σιφνίων», που ταυτίζεται με το Κάστρο, η Μινώα, η οποία ενδέχεται

Εικ. 49. Κάστρο, οinochoές της μέσης Γεωμετρικής περιόδου (9ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 49. Kastro, oinochoai of the Middle Geometric period (9th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 50. Κάστρο, λεπτομέρεια του αρχαϊκού μαρμάρινου τείχους της ακρόπολης.

Fig. 50. Kastro, detail of the Archaic marble wall of the acropolis.

να ταυτίζεται με την ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα, απηχώντας την προϊστορική της ακμή με τα επιβλητικά κυκλώπεια τείχη, και η Απολλωνία, η οποία ακόμα δεν εντοπίστηκε.

Η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα κατοικείται εκ νέου τουλάχιστον από την Ύστερη Γεωμετρική περίοδο (β' μισό 8ου αι. π.Χ.), ακμάζει κατά την Αρχαϊκή εποχή (7ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.), με σημαντικό ρόλο στο δίκτυο επικοινωνίας των

with the acropolis at Aghios Andreas. It is quite possible that this was the tomb of an important Mycenaean ruler, who was involved with the sea, which is why this highly privileged location was chosen for him, at Platys Yalos, which was most probably the prehistoric harbour.

In historical times the island was colonised by Ionians, led to Siphnos by the Athenian Alkinoos. Three cities are mentioned, "Asty of the Siphnians", which is identified with Kastro, Minoa, which is possibly identified with the acropolis at Aghios Andreas, reflecting its prehistoric heyday with the imposing Cyclopean walls, and Apollonia, which has not been located to date.

Εικ. 51. Κάστρο, αρχαϊκό είδωλο γυναικείας μορφής (Πόντια Θηρών) (7ος αι. π.Χ.). Η φούστα εμπρός κοσμεύεται με αντιωπούς γρύπες και φτερωτά άλογα. Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 51. Kastro, Archaic female figurine ("Potmia Theron" - Mistress of Animals) (7th century BC). The skirt is decorated in front with confronted griffins and winged horses. Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 52. α. Κάστρο, αρχαϊκό είδωλο γυναικείας μορφής (Πότνια Θηρών) (7ος αι. π.Χ.). Τη φούστα κοσμούν ίπποι. β. Ο άνω κορμός του ειδώλου. γ. Λεπτομέρεια της φούστας. Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 52. a. Kastro, Archaic female figurine ("Potnia Theron" - Mistress of Animals) (7th century BC). The skirt is decorated with horses. β. The upper part of the figurine. γ. Detail of the skirt. Siphnos Archaeological Museum.

53

54

α

β

55

γ

δ

56

Εικ. 53. Κάστρο, πρωτοκορινθιακή κοτύλη (7ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.
Fig. 53. Kastro, Early Corinthian kotyle (7th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 54. Κάστρο, ιωνική κύλικα (7ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.
Fig. 54. Kastro, Ionian kylix (7th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 55. Κάστρο, θραύσματα κορινθιακών (α, β) και μηλιακών αγγείων (γ, δ) (7ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.
Fig. 55. Kastro, sherds of Corinthian (a, β) and Melian (γ, δ) vases (7th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 56. Κάστρο, θραύσμα ανάγλυφου πίθου με παράσταση όνων ή ημιόνων (6ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.
Fig. 56. Kastro, sherd of a relief pithos, with representation of donkeys or mules (6th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

57

Εικ. 57. Κάστρο, κεφαλή κούρου (μέσα 6ου αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 57. Kastro, head of a kouros (mid-6th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

πύργων. Η εγκατάλειψη της στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. ολοκληρώνεται περίπου τον 2ο αι. π.Χ.

Στο Κάστρο τεκμηριώνεται εγκατάσταση από τη Γεωμετρική Εποχή (τουλάχιστον από τον 9ο αι. π.Χ., εικ. 29, 38, 49), ενώ κατά την Υστερογεωμετρική περίοδο (β' μισό 8ου αι. π.Χ.) είχε ήδη αναπτυχθεί σημαντικός οικισμός. Από την Αρχαϊκή εποχή (7ος - αρχές 5ου αι. π.Χ.) αποτελούσε την πρωτεύουσα του νησιού («Άστυ των Σιφνίων»).

Η εκμετάλλευση των μεταλλείων χρυσού και αργύρου (βλ. σελ. 48-43) κατά τον 6ο και 5ο αι. π.Χ. έφερε μεγάλο πλούτο, καθιστώντας τους Σιφνίους τους πλουσιότερους από τους νησιώτες (Ηρόδοτος III, 57-58 «νησιωτέων μάλιστα έπλούτεον»). Αυτό καταδεικνύεται στο «Άστυ» από το εντυπωσιακό τείχος της ακρόπολης (εικ. 50), το μοναδικό μαρμάρινο στις Κυκλάδες, στο

The acropolis at Aghios Andreas was resettled at least from the Late Geometric period (second half of 8th century BC), and flourished during the Archaic period (7th-6th century BC), playing an important role in the island's internal communication network with towers. The abandonment of the acropolis from the early 5th century BC was completed in the 2nd century BC. There is evidence of an installation from the Geometric period (at least from the 9th century BC, figs 29, 38, 49) at Kastro, while an important settlement had already developed by the

58

Εικ. 58. Κάστρο, αιολικό κιονόκρανο (6ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 58. Kastro, Aeolian column capital (6th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

59

Εικ. 59. Κάστρο, αρχαϊκό κιονόκρανο (6ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 59. Kastro, Archaic column capital (6th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 60-61. Γενική άποψη του οχυρού στον Άγιο Νικήτα.

Figs 60-61 General view of the fort at Aghios Nikitas.

οποίο προφανώς αναφερόταν και ο χρησμός του Μαντείου των Δελφών, καθώς και από τα πλούσια ευρήματα που δίνουν μια εικόνα της ευρωστίας της πόλης (εικ. 30, 31, 51-59) και της μεγαλοπρέπειας των δημόσιων οικοδομημάτων της.

Η Σίφνος τον 6ο αι. π.Χ., για να διαφυλάξει και να ελέγξει την παραγωγή της σε άργυρο, έκοψε δικό της νόμισμα (ανεπίγραφο αργυρό στατήρα με παράσταση αετού, εικ. 32). Την ίδια εποχή κατασκευάστηκαν δύο ισχυρά οχυρά, στον Άγιο Νικήτα (εικ. 60-61) και στον Προφήτη Ηλία του Τρουλακίου (εικ. 62), ενώ σε όλη την ύπαιθρο χώρα αναπτύχθηκαν μικρές αγροτικές εγκαταστάσεις. Επίσης, άρχισαν να κτίζονται πύργοι σε στρατηγικά σημεία εποπτείας, στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός δικτύου ενδοεπικοινωνίας, κυρίως για την προστασία των μεταλλείων, αλλά και του αγροτικού πληθυσμού, το οποίο αργότερα επεκτάθηκε σε όλο το νησί (βλ. σελ. 54-61, εικ. 43, 81-89).

Οι Σίφνιοι, για εξασφάλιση της εύνοιας του θεού Απόλλωνα και του δικαιώματος της προμαντείας από τη δεκάτην των εσόδων τους, την οποία μοιράζονταν, ανέγειραν γύρω στο 525 π.Χ. στο πανελλήνιο ιερό των Δελφών ένα μικρό οικοδόμημα, τον γνωστό «Θησαυρό των Σιφνίων» (εικ. 63), το μοναδικό ολομάρμαρο μνημείο του ιερού μέχρι εκείνη την περίοδο. Ανήσυχοι, όμως, για τη διάρκεια αυτής της τόσο μεγάλης ευημε-

Late Geometric period (second half of the 8th century BC). Kastro was the island's capital (*asty* of the Siphnians) in the Archaic period (7th and 6th centuries BC).

The exploitation of the gold and silver mines (see pages 48-53) in the 6th and 5th centuries BC brought great wealth, making the Siphnians the richest of the islanders (Herodotus III, 57-58). This is evidenced in the *Asty* by the impressive wall of the acropolis (fig. 50), the only one made of marble in the Cyclades, to which the Delphic oracle presumably referred, as well as by the rich finds (figs 30, 31, 51-59), which give some idea of the splendour of the public buildings.

In order to safeguard and monitor its silver production, in the sixth century BC Siphnos

Εικ. 62. Το οχυρό στον Προφήτη Ηλία του Τρουλακίου.

Fig. 62. The fort at Propheetis Ilias of Troulaki.

Εικ. 63α-γ. Θησαυρός των Σιφνίων, λεπτομέρεια από τη νότια (α) και ανατολική (β και γ) ζωνόφορο, με παραστάσεις από την αρπαγή των Λευκιπιδών, τη μάχη Ελλήνων και Τρώων και την αγορά των θεών, αντίστοιχα. Αρχαιολογικό Μουσείο Δελφών.

Fig. 63. a-c. The Siphnian Treasury, detail from the south (a) and east (b and c) friezes, featuring the Abduction of Leukippos' daughters, the battle between Greeks and Trojans, and the assembly of gods respectively. Delphi Archaeological Museum.

ρίας, την οποία επιδείκνυαν προκλητικά, συμβουλευτήκαν σχετικά την Πυθία, η οποία, έδωσε τον χρησμό: «'Αλλ' όταν εν Σίφνω πρυτανήτα λευκά γένηται λεύκοφρύς τ' αγορά, τότε διη δεϊ φράδμονος άνδρως φράσσασθαι ξύλινόν τε λόχον κήρυκά τ' έρυθρόν.» (Ηρόδοτος VI, 157-158). «Όταν στη Σίφνο θα γενεί άσπρο το πρυτανείο και ασπροφρύδα η αγορά, άνθρωπος μυαλωμένος θα χρειαστεί να βγει μπροστά και να τους διαφεντέψει από καρτέρι ξύλινο και κόκκινο τελάλη (μτφρ. Λ. Ζενάκου, 1992). Οι Σίφνιοι παρερμήνευσαν το χρησμό μη κατανοώντας ότι αναφερόταν αφενός στα τείχη και στα

Εικ. 64. Αργυρός στατήρας της Σίφνον (αρχές 5ου αι. π.Χ.). Στον εμπροσθότυπο απεικονίζεται κεφαλή Απόλλωνα. Στο έγκοιλο τετράγωνο του οπισθότυπου απεικονίζεται αετός και τα αρχικά του εθνικού ονόματος ΣΙΦ (Το Αιγαίο των Νομισμάτων, Αθήνα 1999, 77). Νομισματικό Μουσείο Αθηνών.

Fig. 64. Silver stater of Siphnos (early 5th century BC), with the head of Apollo on the obverse and representation of an eagle and the initials of the ethnic name ΣΙΦ in an incuse square on the reverse (The Aegean of the Coins, Athens 1999, 77). Numismatic Museum, Athens.

Εικ. 65. Κάστρο, μαρμάρινη γυναικεία κεφαλή (4ος αι. π.Χ.). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνον.

Fig. 65. Kastro, marble female head (4th century BC). Siphnos Archaeological Museum.

minted its own coinage (unsigned silver stater with representation of an eagle, fig. 32). Two powerful forts, at Aghios Nikitas (figs 60-61) and Prophitis Ilias of Troulaki (fig. 62), were constructed during this period, while small rural installations developed across the countryside. In addition, towers were also built at strategic surveillance points, as part of the internal communication network created mainly to protect the mines and the rural population, which was later

Εικ. 66. Κάστρο, αντίγραφο έργου του Πραξιτέλη του β' μισού του 4ου αι. π.Χ. στον τύπο της μικρής Ηρακλειάτισσας (ελληνιστικοί χρόνοι). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 66. Kastro, copy of a work by Praxiteles from the second half of 4th century BC, in the type of the small woman of Herculaneum (Hellenistic times). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 67. Κάστρο, μαρμάρινο άγαλμα Αρτέμιδος (ύστεροι ελληνιστικοί χρόνοι). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 67. Kastro, marble statue of Artemis (Late Hellenistic times). Siphnos Archaeological Museum.

Εικ. 68. Κάστρο, μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με καμπύλο αέτωμα (ύστεροι ελληνιστικοί χρόνοι). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 68. Kastro, marble grave stele with curved pediment (Late Hellenistic times). Siphnos Archaeological Museum.

extended to the whole island (see pages 54-61, figs 43, 81-89).

To ensure the favour of Apollo and the right of prior consultation (*promanteia*) of the oracle shrine in the god's sanctuary at Delphi, from the tenth part of their income (*dekate*), which they shared, the Siphnians erected in 525 BC a small edifice there, the famous "Siphnian Treasury" (fig. 63). At that time it was the only monument in the sanctuary to be constructed entirely of marble. However, having become uneasy about the duration of their prosperity, which they provocatively demonstrated, verging on hybris, the Siphnians consulted the Pythia who uttered the oracle: "But when the Prytaneion on Siphnos becomes white / and white-browed the agora, then indeed there is need of a shrewd man. / Beware a wooden force and a red herald" (Hero-

Εικ. 69. Κάστρο, τμήμα μαρμάρινης ανάγλυφης στήλης με παράσταση νεκρόδειπνου (ύστεροι ελληνιστικοί χρόνοι). Αρχαιολογικό Μουσείο Σίφνου.

Fig. 69. Kastro, fragment of a marble relief stela with representation of a nekrodeipno (Late Hellenistic times). Siphnos Archaeological Museum.

δημόσια οικοδομήματα που ήταν κατασκευασμένα εξολοκλήρου από μάρμαρο, ένα υλικό που προοριζόταν για ιερά οικοδομήματα, ορισμένα μάλιστα, όπως η αγορά και το πρυτανείο με παριανό μάρμαρο, και αφετέρου ότι ο «ξύλινος λόχος» και ο «κήρυκας ερυθρός» αναφέρονταν σε πλοία βαμμένα κόκκινα με μίλτο. Έτσι, αρνήθηκαν να ανταποκριθούν στο αίτημα των Σαμίων αποστατών κατά του τύραννου της Σάμου Πολυκράτη (532-522 π.Χ.) για δάνειο δέκα ταλάντων,

dotus, VI, 157-158). They misinterpreted the oracle, not understanding that it referred on the one hand to the walls and the public buildings that were made entirely of marble, a material that was intended for sacred buildings, some of which, such as the agora and the prytaneion were of Parian marble, and on the other hand, that the “wooden force” and the “red herald” referred to ships painted red with *miltos*. So, when the Siphnians refused the request by the

Εικ. 70. Κάστρο, ρωμαϊκή μαρμάρινη σαρκοφάγος με παράσταση βουκρανίων, κριοκεφαλών και φυλλοποκάμων (β' μισό 2ου - α' μισό 3ου αι. μ.Χ.).

Fig. 70. Kastro, Roman marble sarcophagus with representation of bucrania, ram's heads and garlands (second half of 2nd - first half of 3rd century AD).

οι οποίοι όμως έφθασαν στο νησί με τέτοια πλοία, το λεηλάτησαν και απόσπασαν μεγάλο χρηματικό ποσό. Το γεγονός θεωρήθηκε ως θεϊκή τιμωρία για τη μεγάλη επίδειξη πλούτου και ευδαιμονίας, που άγγιζε τα όρια της «ύβρεως». Ωστόσο, ο πλούτος συνεχίστηκε (εικ. 64), όπως δείχνουν οι Αθηναϊκοί κατάλογοι εισφορών όπου αναγράφονται οι αποτιμήσεις των ετήσιων φόρων που επέβαλλαν οι Αθηναίοι στα κράτη μέλη της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας. Οι Σίφνιοι γύρω στο 450/449 π.Χ. κατέβαλαν εισφορά τριών ταλάντων κάθε χρόνο, ποσό το οποίο εικοσιπέντε χρόνια μετά, το 425/424 π.Χ., αυξήθηκε στα εννέα. Από την κλασική και ελληνιστική περίοδο της πόλης προέρχεται σειρά γλυπτών (εικ. 33, 42, 65-69). Επίσης, όπως δείχνουν τα πλούσια ευρήματα από τα νεκροταφεία (εικ. 34, 70), τουλάχιστον μερίδα των κατοίκων διέθετε ευμάρεια.

Οι αρχαιότητες της Σίφνου καταδεικνύουν ότι κατά τη μακρόχρονη πολιτιστική πορεία της συνέβαλε ουσιαστικά, τουλάχιστον από την 3η χιλιετία π.Χ., στην ανάπτυξη του πολιτισμού στον αιγαιακό χώρο. Ιδιαίτερα, η πρόιμη μεταλλευτική δραστηριότητα και η ανάπτυξη της τεχνονωσίας στον τομέα αυτό αναμφίβολα διαδραμάτισαν καίριο ρόλο στη διαμόρφωση μιας νέας κοινωνίας βασισμένης στη νέα τεχνολογία των μετάλλων και στις δυνατότητες που παρείχε.

Samian exiles expelled by Polykrates, tyrant of Samos (532-522 BC), for a loan of ten talents, the Samians approached the island in such ships and plundered it, exacting a large sum of money. The event was considered a divine punishment for the Siphnians' conspicuous display of wealth and bliss, which verged on hybris. However, their wealth continued (fig. 64), as shown by the Athenian tribute lists, which record the annual taxes imposed by Athenians on member states of the First Athenian League. Around 450/449 BC the Siphnians contributed three talents per annum, which was increased to nine twenty-five years later, in 425/424 BC. A series of sculptures comes from the Classical and Hellenistic periods of the city (figs 33, 42, 65-69). Prosperity for at least a part of the population, continued into Roman times, as attested by the rich finds from the cemeteries (figs 34, 70).

The island's antiquities show that throughout its cultural history Siphnos contributed substantially to the growth of civilisation in the Aegean, at least since the third millennium BC. In particular, the early mining activity and the development of technical know-how in this sector undoubtedly played a vital role in creating a new society based on the new technology of metals and the possibilities this provided.

ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ THE MINES OF SIPHNOS

Το υπέδαφος της Σίφνου ανήκει στη λεγόμενη «Αττικοκυκλαδική μάζα», που αποτελείται κυρίως από σχιστόλιθους, γνεύσιους και μάρμαρα. Επίσης, είναι μεταλλοφόρος, περιέχει αργυρούχο μόλυβδο, χαλκό, σίδηρο και ψευδάργυρο, στοιχείο που διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην ανάπτυξη του νησιού από την προϊστορική εποχή, καθώς η έναρξη της εκμετάλλευσης των μεταλλοφόρων κοιτασμάτων έδωσε ώθηση στη γενικότερη πολιτιστική εξέλιξη, αποτελώντας ένα από τα κύρια στάδια της μετάβασης από την Εποχή του Λίθου στην Εποχή του Χαλκού. Υπάρχουν δύο τοξοειδείς μεταλλοφόρες ζώνες (εικ. 71). Η μία με κοιτάσματα αργυρούχου μόλυβδου βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του νησιού και εκτείνεται από βορειοανατολικά προς νοτιοδυτικά, από τις θέσεις Άγιος Σώστης (εικ. 72-75, 79), Άγιος Σιλβέστρος, Βορεινή (εικ. 76-77), Κάφαλος (εικ. 78) και Ξερόξυλο. Διασώθηκαν σημαντικά ευρήματα, όπως είσοδοι αρχαίων μεταλλευτικών φρεατίων, σκωρίες και στοές, καθώς επίσης απολεπίσματα οψιανού, θραύσματα αγγείων και σφύρες, που δείχνουν ότι τα μεταλλεία αργύρου λειτούργησαν πιθανόν από το τέλος της Νεολιθικής εποχής (τέλος 4ης χιλιετίας π.Χ.). Τεκμηριώνεται δραστηριότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, την 3η χιλιετία π.Χ., αλλά και μεταγενέστερη, κατά την Ύστερη, γεγονός που δείχνει τη συμβολή της Σίφνου στην εξέλιξη της πρώιμης μεταλλευτικής και μεταλλουργίας. Επίσης, διαπιστώθηκε ότι στις θέσεις Βορεινή, Κάφαλος και Άγιος Σώστης η εκμετάλλευση αργύρου γινόταν και κατά την ύστερη αρχαϊκή περίοδο, στο τέλος του 6ου αι. π.Χ. Στον Άγιο Ανδρέα βρέθηκε κομμάτι γαληνίτη (εικ. 80), δηλαδή μόλυβδούχου ορυκτού που περιείχε μικρές ποσότητες αργύρου και εξορυσσόταν στο νησί.

Εικ. 71. Οι μεταλλευτικές ζώνες και τα αρχαία μεταλλεία της Σίφνου.

Fig. 71. The metalliferous zones and ancient mines of Siphnos.

The subsoil of Siphnos belongs to the so-called “Attic-Cycladic mass”, which consists mainly of schist, gneiss and marble. In addition, it is metalliferous, containing argentiferous lead, copper, iron and zinc, which fact played an important role in the island’s development from the prehistoric era. The beginning of exploitation of metal ores gave momentum to the general cultural evolution, constituting one of the main stages in the transition from the Stone Age to the Bronze Age. There are two arc-shaped metalliferous zones (fig. 71). The one with lodes of argentiferous lead is found in the north of the island, extending from the northeast to the south-

Εικ. 72. Η κερσόνησος του Αγίου Σώστη από νοτιοδυτικά. Διακρίνονται οι σύγχρονες μεταλλευτικές στοές που έχουν καταρρεύσει και οι σκαρίες από τη σύγχρονη εκμετάλλευση.

Fig. 72. Aghios Sostis Peninsula from the southwest. Collapsed modern mining galleries and scoriae from modern smelting activity are visible.

Εικ. 73. Μεταλλεία Αγίου Σώστη, είσοδοι αρχαίων μεταλλευτικών φρεατίων σε επαφή με τη φλέβα μεταλλεύματος.

Fig. 73. Mines at Aghios Sostis, entrances to ancient mining shafts in contact with the metalliferous vein.

Εικ. 74. Μεταλλεία Αγίου Σώστη, λεπτομέρεια μίας από τις αρχαίες εισόδους μεταλλεντικού φρεατίου.

Fig. 74. Mines at Aghios Sostis, detail of an entrance to an ancient mining shaft.

Εικ. 75. Μεταλλεία Αγίου Σώστη, φρεάτιο για την πρόσβαση στις μεταλλεντικές στοές του σύγχρονου μεταλλείου, πιθανόν πάνω σε αρχαίο.

Fig. 75. Mines at Aghios Sostis, entrances to modern mining shafts, probably on top of an ancient one.

Εικ. 76. Βορεινή, εισοδοι αρχαίων (;) μεταλλεντικών στοών.

Fig. 76. Vorini, entrances to ancient (?) mining galleries.

Εικ. 77. Βορεινή, σύγχρονες μεταλλευτικές εγκαταστάσεις για την εκμετάλλευση σιδήρου.

Fig. 77. Vorini, modern mining installations for extracting iron ore.

Στη Σίφνο η εξόρυξη μετάλλων (σίδηρος) γινόταν και στη σύγχρονη εποχή, κατά τον 19ο και 20ό αιώνα, σε πολλές από τις αρχαίες θέσεις (Άγιος Σώστης, Άγιος Σιλβέστρος, Κάψαλος, Βορεινή). Σε ορισμένες περιπτώσεις η νέα αυτή δραστηριότητα κατέστρεψε τμήματα των αρχαίων μεταλλείων, όπως στον Άγιο Σώστη (εικ. 75) και στον Κάψαλο.

Χερσόνησος Αγίου Σώστη (εικ. 26, 72). Στην περιοχή υπάρχουν διάσπαρτες σκωρίες, ενώ βρέθηκαν λίθινες σφύρες και κρουστήρες για τη σύνθλιψη του εξορυσσόμενου μεταλλεύματος. Επίσης, εντοπίζονται φρεάτια για την πρόσβαση στις μεταλλευτικές στοές, αλλά και για τον εξαερισμό τους (εικ. 73, 74). Στις στοές, όπου διασώζονται ίχνη εργαλείων, γινόταν η

west, from the localities Aghios Sostis (figs 72-75, 79), Aghios Silvestros, Vorini (figs 76-77), Kapsalos (fig. 78) and Xeroxylo. The other one, with lodes of gold, is located in the southeast of the island, in the area of Platys Yalos. Important finds have survived, such as entrances to ancient mining shafts, scoriae and galleries, as well as obsidian flakes, pottery sherds and stone hammers, suggesting that the silver mines operated from the late Neolithic period (end of 4th millennium BC). In addition, there is evidence of activity in the Early Bronze Age, the 3rd millennium BC, and in the Late Bronze Age, which shows the contribution made by Siphnos to the development of early mining and metallurgy. There is also evidence of the exploitation of silver

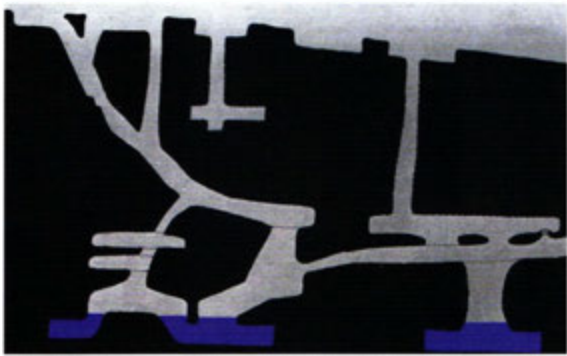
Εικ. 78. Κάψαλος, είσοδος αρχαίων μεταλλευτικών στοών. Δεξιά στο βάθος σωρός σκωριών από τη σύγχρονη εκμετάλλευση.
 Fig. 78. Kapsalos, entrance to ancient mining galleries. To the right in the background a mound of scoriae from modern exploitation.

πρώτη διαλογή και τα απορρίμματα εξόρυξης χρησιμοποιούν στο κτίσιμο τοίχων για το σφράγιση στοών που δεν ήταν πλέον χρήσιμες. Η εκαμμίνευση γινόταν κοντά στα ορυχεία, ενώ μεγάλες κοιλότητες κοντά σε αυτά πιθανόν ήταν καμίνια. Η κεραμική από την περιοχή και τις στοές δείχνει ότι η πρώτη μεταλλευτική δραστηριότητα για την παραγωγή αργύρου και μόλυβδου άρχισε τουλάχιστον από την αρχή της 3ης χιλιετίας π.Χ., στοιχείο που καθιστά το συγκεκριμένο μεταλλείο ως το αρχαιότερο αργυροορυχείο του κόσμου. Τα βαθύτερα τμήματα των στοών του είναι πλημμυρισμένα λόγω της απόδοσης της στάθμης της θάλασσας (εικ. 79), εικόνα που εναρμονίζεται με τις πληροφορίες του Πausanias (*Ελλάδος περιήγησις*, X, 11, 2), ο οποίος όμως αναφέρεται σε μεταλλεία χρυσού και όχι

at the sites of Vorini, Kapsalos and Aghios Sostis during the Late Archaic Period, towards the end of the 6th century BC. A piece of galena, a plumbiferous mineral with a small silver content, which was mined on the island, was found at Aghios Andreas (fig. 80).

Metal was extracted (iron) in Siphnos during the nineteenth and twentieth centuries too, in various locations (Aghios Sostis, Aghios Silvestros, Vorini, Kapsalos). In certain cases this new activity destroyed parts of the ancient mines, as at Aghios Sostis (fig. 75) and Kapsalos.

Aghios Sostis Peninsula (figs 26, 72). There are scattered scoriae in the region, while stone hammers and mallets for crushing the mined ores were found. In addition, shafts have been identified, giving access to the mining galleries and

Εικ. 79. Μεταλλεία Αγίου Σώστη, τομή αρχαίων ορυχείων με πλημμυρισμένο το βαθύτερο τμήμα των στοών (Wagner G., Α' Διεθνές Σιφνιαϊκό Συμπόσιο, Τόμος Α', 158, 2000).

Fig. 79. Mines at Aghios Sostis, section of an ancient mine with the deeper levels of its galleries flooded (Wagner G., First International Siphnian Symposium, Vol. A, 158, 2000)

αργύρου: «ταῦτα ἔσθηκε παρὰ τὸν Σικυωνίων θησαυρόν: ἐποιήθη δὲ καὶ ὑπὸ Σιφνίων ἐπὶ αἰτία τοιαῦδε θησαυρός. Σιφνίοις ἡ νῆσος χρυσοῦ μέταλλα ἤνεγκε, καὶ αὐτοὺς τῶν προσιόντων ἐκέλευσεν ὁ θεὸς ἀποφέρειν δεκάτην ἐς Δελφοὺς: οἱ δὲ τὸν θησαυρὸν ὠκοδομήσαντο καὶ ἀπέφερον τὴν δεκάτην. ὡς δὲ ὑπὸ ἀπιληστίας ἐξέλιπον τὴν φορὰν, ἐποκλύσαντα ἡ θάλασσα ἀφανῆ τὰ μέταλλα οἷσιον ἐποίησεν» (Και οἱ Σίφνιοι ἐπίσης ἰδρυσαν ἓνα θησαυρὸ γιὰ τὸν ἐξῆς λόγῳ: στὸ νησί τῶ Σιφνίων ἀνακαλύφθηκαν ορυχεῖα χρυσοῦ καὶ ὁ θεὸς παράγγειλε σ' αὐτοὺς νὰ φέρνουν στὸς Δελφοὺς τὴ δεκάτῃ τῶν προσόδων. Εκείνοι ἰδρυσαν τὸ θησαυρὸ καὶ ἔφερναν τὴ δεκάτῃ. Ὅταν ὁμως ἀπὸ ἀχορτασιά ἐπαψαν νὰ τὴ φέρνουν, ἡ θάλασσα κατέκλυσε τὰ ορυχεῖα καὶ τὰ ἐξαφάνισε (μτφρ. Ν. Παπαχατζής).

facilitating their ventilation (figs 73, 74). The first screening took place in the galleries, where tools marks have been preserved, while the mining waste was used to build walls for closing up galleries that were no longer useful. The smelting took place near the mines, while large cavities found nearby may have been furnaces. The pottery from the surrounding area and galleries, indicates that the first mining activity for the production of silver and lead started at least in the early third millennium BC, making this particular mine the most ancient silver mine in the world. The deeper levels of its galleries were flooded because of the rise in sea level, an image that fits in with the information provided by Pausanias, although he refers to gold mines rather than silver (Pausanias, *Description of Greece* X 11, 2) "The Siphnians too made a treasury, the reason being as follows. Their island contained gold mines, and the god ordered them to pay a tithe of the revenues to Delphi. So they built the treasury, and continued to pay the tithe until greed made them omit the tribute, then the sea flooded their mines and hid them from sight." (Trans. by W. H. S. Jones)

Εικ. 80. Άγιος Ανδρέας, γαλνίτης. Μολυβδόχο μέταλλωμα που περιέχει μικρή ποσότητα αργύρου και άλλων μετάλλων. Στην τομή που έγινε για δειγματοληψία, χαρακτηριστική είναι η ισχυρή μεταλλική λάμψη του ορυκτού. Η ανάλυση του ορυκτού έγινε στο ΙΓΜΕ από τον Δρ. Γ. Οικονόμου.

Fig. 80. Aghios Andreas, Galena. Plumbiferous mineral with a small silver content and other metals. In the section taken for sampling, characteristic is the strong metallic sheen of the ore. Analysis of the mineral was carried out by Dr G. Oikonomou (Institute of Geology and Mineral Exploration).

Εικ. 81. Χάρτης της Σίφνου με τις θέσεις των πύργων (6ος-3ος αι. π.Χ.), των μεταλλείων και των μεταλλοφόρων ζωνών.

Fig. 81. Map of Siphnos with the sites of the towers (6th-3rd century BC), mines and metalliferous zones.

1. Στον Άγιο Γεώργιο Χερρονήσου / Aghios Georgios, Cherronisos 2. Στη Ρούμελη του Ζαμαριά / Roumeli, Zamarías 3. Στη Ρούμελη του Ατσόνιου / Roumeli, Atsonios 4. Στο Καμπαναριό Χερρονήσου / Kambanario, Cherronisos 5. Στον Αμπουρδέχτη / Abourdechtis 6. Στον Άγιο Φίλιππο / Aghios Philippos 7. Στον Καρφάλο / Karsalos 8. Στη Φεγγάρα / Fengara 9. Στης Παρασκευής το Πετάλι / Paraskevi to Petali 10. Στο Σελλάδι / Selladi 11. Στον Καστανά / Kastanas 12. Στον Κοκκαλά / Kokkalas 13. Στον Μούστο / Moustos 14. Στον Άγιο Ιωάννη τα Μάγκανα / Aghios Ioannis Maganas 15. Στη Τσιγκούρα / Tsigoura 16. Στον Λιβαδά / Livada 17. Στη Μαύρη Σπηλιά / Mavri Spilia (Black Cave) 18. Στον Λαουτέρη / Laouteris 19. Στον Κατέργιο / Katergos 20. Καμπαναριό / Kambanario 21. Στο Φαράγγι / Farangi 22. Στα Πατητήρια / Patitiria 23. Στον Βλάση / Vlasi	24. Στ' Ανέριο / Anerio 25. Στο Φλάμπουρο / Flambouro 26. Στον Ορνού / Ornos 27. Στον Άγιο Δημήτριο Άρχαβο - Μαύρος Πύργος / Aghios Dimitrios Archavos - Mavros Pyrgos 28. Στον Κολοπάνη / Koloranis 29. Στον Μαραθίτη / Marathitis 30. Στον Πονταϊκό το Φροΐδι / Pontikou to Froudi 31. Στα Μούτελα / Moutela 32. Στη Βρύση / Vrysi 33. Στη Ρίμηνη / Rimni 34. Στην Παναγιά του Ήλιου / Panaghia tou Iliou 35. Στη Βληχάδα / Vlichada 36. Στη Γούρνα / Gourna 37. Στου Καλαμιτσιού το Φροΐδι / Kalamitsiou to Froudi 38. Στο Ραχαμό του Φάρου / Rachamo tou Farou 39. Στου Καδέ / Kades 40. Στα Λευκίδια / Leukidia 41. Στην Παναγιά τ' Ανεμορδύλι / Panaghia t'Anemordilli 42. Στον Άγιο Νικόλαο τ' Αερινά / Aghios Nikolaos t' Aerina 43. Στο Φάρο / Faros 44. Στ' Αργυρού το Πετάλι / Argyrou to Petali 45. Στις Αμμουδάρες / Ammoudares	46. Στη Μερτοϊτή / Merisini 47. Στον Άγιο Ιωάννη του Φάρου / Aghios Ioannis of Faros 48. Άσπρος Πύργος / Aspros Pyrgos (White Tower) 49. Στον Άγιο Ιωάννη τα Πλακιά / Aghios Ioannis ta Plakia 50. Στον Τσιώνη / TSIONIS 51. Στη Σπηλιά Μεγαλογιάννη / Megaloyanni cave 52. Στου Καλαμάρη / Kalamaris 53. Στα Ελληνικά ή Φιδιόνα / Ellinika or Fidiona 54. Στη Φυσιάδα / Fykiada 55. Στα Κούντουρα / Kountoura 56. Στο Φιδιοπό / Fidorpo 57. Στα Λιβαδάκια / Livadakia 58. Στην Τρούμπα / Troumba 59. Στα Αλωνάκια / Alonakia 60. Στο Κάθισμα / Kathisma 61. Στο Μάρμαρο / Marmaro 62. Στην Τζουριά / Tzouria 63. Στα Μαντροκαθισιά / Mantrokathisia 64. Στου Τζανακισό / Tzanakis 65. Στο Συκίδι / Sykidi 66. Στα Κισάργια / Kisargia 67. Στον Κατιαβλή / Katiavlis 68. Στο Αρμύλι / Armyli 69. Στα Αγγράμπελα / Agrambela 70. Της Μουσίας / Mousia

ΟΙ ΠΥΡΓΟΙ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ THE TOWERS OF SIPHNOS

Οι πύργοι είναι πολυάριθμοι, σπαρμένοι σε όλη την υπαίθρο χώρα του νησιού, οι περισσότεροι σε δύσβατα και απομακρυσμένα σημεία (εικ. 81). Έως τώρα εντοπίστηκαν εβδομήντα έξι (76), δηλαδή πλέον του ενός ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, χρονολογούμενοι από τον 6ο (εικ. 82, 84) έως τον 3ο αι. π.Χ. (εικ. 89). Όλοι είναι κυκλικοί, με εξωτερική διάμετρο από 4-13,50 μ. περίπου, συνήθως κατασκευασμένοι από το πέτρωμα της κάθε περιοχής. Ήταν τουλάχιστον διώροφοι με εσωτερικούς διαχωριστικούς τοίχους (εικ. 83) και εσωτερικό σπειροειδές κλιμακοστάσιο, πακτωμένο στην εσωτερική πλευρά των τοίχων. Σε πολλές περιπτώσεις κοντά τους υπήρχαν και άλλα κτίσματα, πηγάδια ή στέρνες, ακόμα και περίβολοι (εικ. 81, αρ. 25).

The numerous towers are dispersed across the island, most of them at points remote and difficult of access (fig. 81). Seventy-six towers have been located to date, that is, more than one tower per square kilometre, dating from the 6th (figs 82, 84) to the 3rd century BC (fig. 89). All are circular, with an external diameter of 4-13.50 m., and are usually constructed of the rock found in each region. They were at least two-storeyed with internal dividing walls (fig. 83) and an internal spiral staircase in the thickness of the walls. In many cases other buildings, such as wells or cisterns, or even enclosures, existed close by (fig. 81, no. 25).

It is deduced from the surface finds and the stonework that the towers were constructed gradually (fig. 81). Some of the earliest were

Εικ. 82. Ο «Άσπρος Πύργος» από τα βόρεια (αρ. 48, τέλη 6ου αι. π.Χ.).

Fig. 82. The "White Tower" (Aspros Pyrgos) from the north (no. 48, late 6th century BC).

Όπως συμπεραίνεται, κυρίως από τα επιφανειακά ευρήματα και την τοιχοποιία τους, φαίνεται ότι κατασκευάσθηκαν σταδιακά (εικ. 81). Ορισμένοι από τους αρχαιότερους κτίσθηκαν κοντά σε ορυχεία, πιθανότατα στο τέλος του 6ου αι. π.Χ., μετά τη γνωστή επιδρομή των Σαμίων εξόριστων στη Σίφνο (περίπου το 525 π.Χ., βλ. σελ. 46) και δημιούργησαν, σε συνδυασμό με τις ακροπόλεις, τα σχυρά και άλλους πύργους το πρώτο συστηματικό σηματοδοτικό δίκτυο επικοινωνίας στο νησί. Θα είχαν ως κύριο σκοπό την προστασία των μεταλλείων αργύρου και χρυσού (βλ. Μεταλλεία, σελ. 48) και θα λειτουργούσαν ως φρυκτωρίες, δηλαδή σταθμοί μετάδοσης μηνυμάτων με φωτιά. Τη δυνατότητα άμεσης ενημέρωσης για κίνδυνο από τη θάλασσα παρείχαν καιρικοί σταθμοί που επέπτευν το πέλαγος από όλες τις πλευρές (π.χ. αρ. 1, 9, 18, 36, 38, 47, 48, 55, 57). Παράλληλα, επέπτευν και προστάτευαν τις αγροτικές κυρίως δραστηριότητες στην ύπαιθρο χώρα. Η κύρια μέθοδος σηματοδότησης θα πρέπει να ήταν με καπνό και φωτιά (Θουκιδίδης, «Ιστορία του Πελοποννησιακού πολέμου». Αινείας ο Τακτικός – 4ος αι. π.Χ., «πώς να επιβιώνεις σε πολιορκία». Πολύβιος, 2ος αι. π.Χ., «Ιστορία»), ενώ δεν αποκλείεται με κατάλληλες καιρικές συνθήκες να εχρησιμοποιείτο σύστημα αντανάκλασεων γυαλιστερών αντικειμένων, π.χ. ασπίδες, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος (VI, 115) για τη μάχη στον Μαραθώνα: «τούτους γάρ συνθεμένους τοῖσι Πέρσῃσι ἀναδέξαι ἀσπίδα ἐοῦσι ἤδη ἐν τῆσι νηυσὶ» («ὅτι δηλαδὴ αὐτοὶ εἶχαν ἔρθει σε συνεννόησιν με τοὺς Πέρσας, ὅταν οἱ τελευταῖοι θα βρισκόνταν πλέον στα σκάφη, να τοὺς κάνουν σήμα σηκώνοντας ψηλά μιαν ασπίδα»).

Κατά την πρώτη φάση δημιουργίας του δικτύου, στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα, η οποία τότε άκμαζε, είχε κυρίαρχο στρατηγικό ρόλο σε αυτή την αλυσίδα σταθμών επικοινωνίας της εποχής (οκτώ πύργοι), καθώς είναι ο μοναδικός κρίκος της που επικοινωνούσε απευθείας με την πρωτεύουσα, το

Εικ. 83. «Άσπρος Πύργος», ο νότιος διαχωριστικός τοίχος (αρ. 48, τέλη 6ου αι. π.Χ.).

Fig. 83. The "White Tower" (Aspros Pyrgos), the south dividing wall (no. 48, late 6th century BC).

built near mines, most likely towards the end of the 6th century BC, after the known raid of the Samian exiles on Siphnos (circa 525 BC, see page 46), and along with the acropolises, the forts and other towers they formed the island's first systematic signalling communication network. Their main purpose was to protect the silver and gold mines (see "The Mines of Siphnos", page 48), and they operated as phryctories, that is to say towers for transmitting messages by bonfires. Strategically positioned stations surveying the sea from all angles transmitted danger signals immediately (e.g. nos 1, 9, 18, 36, 38, 47, 48, 55, 57). At the same time, they oversaw and protected agricultural activities in the countryside. The main signalling method must have been with smoke and fire (Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Aineias Tacticus – 4th century BC –, *How to survive under siege*, Polybius – 2nd century BC –, *Histories*), while a system of reflections off shiny objects, such as shields, under the appropriate weather conditions, cannot be ruled, as mentioned by Herodotus (VI, 115) for the Battle of Marathon (490 BC) ("...who it was said, made a compact with the Persians and held up a shield for them to see when they were now

Εικ. 84. Ο πύργος «Καμπαναριό» από τα νότια (αρ. 20, τέλη 6ου αι. π.Χ.).

Fig. 84. The "Kambanario" Tower from the south (no. 20, late 6th century BC).

«Ἄστν των Σιφνίων» (Κάστρο), και είχε τη δυνατότητα άμεσης μετάδοσης των ειδήσεων που λάμβανε από όλες τις άλλες θέσεις του νησιού, είτε απευθείας είτε με ενδιάμεσο σταθμό, προκειμένου αφενός οι ενδεικνυόμενες αποφάσεις να λαμβάνονται ταχύτατα και αφετέρου να ενημερώνεται ο πληθυσμός για την όποια αναγκαία δραστηριότητά του. Ενδεικτικά: Η είδηση από τα μεταλλεία χρυσού μεταβιβαζόταν από τους πύργους της περιοχής στον κόμβο μετάδοσης στον «Άσπρο Πύργο» (εικ. 82-83) και στη συνέχεια στον κεντρικότερο κόμβο στην ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα. Από εδώ μεταφερόταν ταυτόχρονα στο άστυ, στο οχυρό του Αγίου Νικητή (εικ. 60-61) και στον Πύργο στο Καμπαναριό (εικ. 43, 84). Η είδηση απλωνόταν σχεδόν

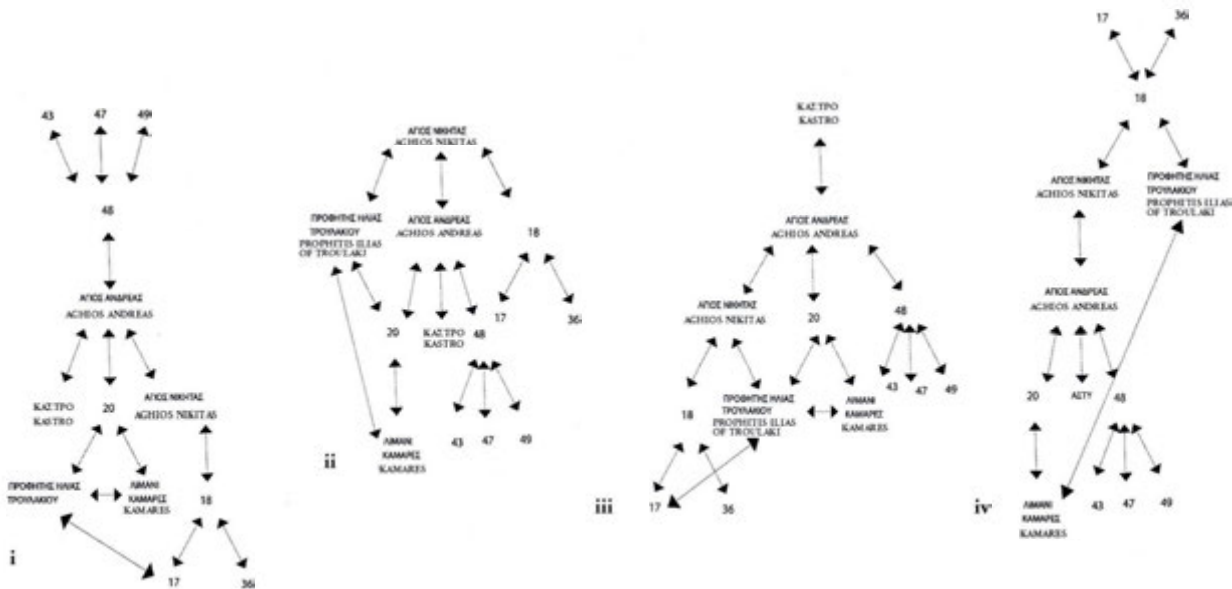
on shipboard"). (Trans. by A.D. Godley).

During the first phase of the network's creation, at the end of the 6th century BC, the acropolis at Aghios Andreas, which was at its peak, held the principal strategic position in this chain of communication posts (at least eight towers), since it was the only link to the capital, the *Asty* (Kastro). It was in a position to transmit news received from other places on the island, either directly or through intermediary stations, on the one hand facilitating rapid decision-making and on the other hand informing the population of any necessary activity. For example, the news from the gold mines was transmitted by the towers in the area to the transmission node at the "White Tower" (Aspros Pyrgos) (fig. 81 no. 48,

Εικ. 85α. Χάρτης της Σίφνου με τους πύργους, τα μεταλλεία, τα οχυρά και τις σημαντικότερες οικιστικές θέσεις του 6ου αι. π.Χ.

Fig. 85a. Map of Siphnos with the towers, mines, forts and most important settlements of the 6th century BC.

Εικ. 85β. Σχεδιάγραμμα για τη μετάδοση μηνυμάτων στα τέλη του 6ου αι. π.Χ.

Fig. 85β. Diagram showing the transmission of signals in the late 6th century BC.

ταυτόχρονα στο οχυρό του Προφήτη Ηλία (εικ. 62), στις Καμάρες και στον Πύργο του Λαουτέρη, από όπου τέλος έφθανε στο Πύργο στη Γούρνα. Το «Άστυ», για να ειδοποιήσει σε περίπτωση ανάγκης το υπόλοιπο νησί, μετέδιδε στον κόμβο του Αγίου Ανδρέα από όπου το μήνυμα διαδιδόταν, είτε άμεσα είτε με άλλους ενδιάμεσους σταθμούς, σε όλο το νησί (εικ. 85α-β). Από τον 5ο αι. π.Χ., με την ανέγερση και άλλων πύργων (εικ. 86-89), το δίκτυο επικοινωνίας έγινε πυκνότερο.

Ειδικότερα η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα, με ένα ήδη αναπτυγμένο δίκτυο επικοινωνίας κατά τις επόμενες χρονικές περιόδους, κατέστη ένα από τα πλέον στρατηγικά σημεία του νησιού, καθώς υπήρχε η δυνατότητα με τη σηματοδότηση μέσα σε πολύ λίγο χρόνο να υπάρχει άμεση πληροφόρηση για ολόκληρο το νησί. Έχει άμεση οπτική επαφή με το «Άστυ», τον Προφήτη

fig. 82-83) and then on to the more central node of the acropolis at Aghios Andreas. From there it was transmitted simultaneously to the *Asty* (Kastro), to the fort at Aghios Nikitas (figs 60-61) and to the Tower at Kambanario (fig. 81 no. 20, figs 43, 84). The news also spread more or less simultaneously to the fort at Prophitis Ilias (fig. 62), to Kamares and to the Tower at Laouteri (no. 18), from where it finally reached the Tower at Gourna (no. 36). In case of emergency, the *Asty* notified the island by transmitting to the node at Aghios Andreas, and from there the message was disseminated, either directly or through other intermediary stations, to the whole island (fig. 85a-b). From the 5th century BC, when other towers were built (figs 86-89), the communication network became denser.

The acropolis at Aghios Andreas in particular,

Εικ. 86. Ο πύργος «Στον Άγιο Δημήτριο Αρχαβόν» ή «Μαύρος Πύργος», από βόρεια (αρ. 27, 5ος αι. π.Χ.).

Fig. 86. Tower at Aghios Dimitrios Archavos or "Black Tower", from the north (no. 27, 5th century BC).

Εικ. 87. Πύργος «Στον Άγιο Δημήτριο Αρχαβόν» ή «Μαύρος Πύργος»: η αφίδεστού τύπον θύρα, από νότια (αρ. 27, 5ος αι. π.Χ.).

Fig. 87. Tower at Aghios Dimitrios Archavos or "Black Tower": the arched doorway from the south (no. 27, 5th century BC).

Εικ. 88. Ο πύργος «στον Καδέ» από βορειοδυτικά (αρ. 39, μέσα 4ου αι. π.Χ.).

Fig. 88. The tower at Kades from the northwest (no. 39, mid-4th century BC).

Εικ. 89. Ο πύργος «Στου Μούστου» από βόρεια (αρ. 13, τέλη 4ου - αρχές 3ου αι. π.Χ.).

Fig. 89. The tower at Moustos from the north (no. 13, late 4th - early 3rd century BC).

Ηλία και το σχυρό του Αγίου Νικήτα, καθώς και με είκοσι (20) πύργους που βρίσκονται από το βόρειο τμήμα του νησιού, π.χ. τον Πύργο στη Φεγγάρα (αρ. 8) και στο Σελλάδι (αρ. 10), δηλαδή τη μεταλλοφόρο ζώνη αργύρου, στο κεντρικό, π.χ. με το Καμπαναριό (αρ. 20) που ελέγχει τη διαδρομή προς το λιμάνι των Καμαρών, και στο νοτιοανατολικό π.χ. με τον «Άσπρο Πύργο» (αρ. 48) στην περιοχή της μεταλλοφόρου ζώνης χρυσού.

Οι πύργοι, μετά την παύση της λειτουργίας των μεταλλείων, πιθανότατα προορίζονταν και για αγροτικούς σκοπούς, ενώ λειτουργούσαν και ως καταφύγια σε περίπτωση κινδύνου.

with its already developed communication network, became one of the most strategic points on the island in the following years, since it was possible to obtain direct information about the island in very little time. It is in direct visual contact with the *Asty*, Prophitis Ilias and the fort at Aghios Nikitas, as well as with 20 towers located in the north of the island, e.g. Tower at Fengara (no. 8) and at Selladi (no. 10), that is, the silver zone, in the centre, e.g. with Kambanario (no. 20) that overlooking the route to the harbour at Kamares, and in the southeast, e.g. with the “White Tower” (Aspros Pyrgos (no. 48) in the gold zone.

Following the closure of the mines, the towers were probably intended for agricultural purposes, while they were also used as places of refuge in cases of emergency.

Εικ. 90. Ο λόφος του Αγίου Ανδρέα από το Κάστρο.

Fig. 90. The hill of Aghios Andreas, as seen from Kastro.

Η ΑΚΡΟΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΑ THE ACROPOLIS AT AGHIOS ANDREAS

Εικ. 91. Η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα στην κορυφή του λόφου, από νότια.

Fig. 91. The acropolis at Aghios Andreas on top of the hill, from the south.

Ο λόφος του Αγίου Ανδρέα (υψόμ. ±425 μ., εικ. 45, 46, 90, 91) βρίσκεται στο νότιο τμήμα της Σίφνου σε δεσπόζουσα θέση εξαιρετικής στρατηγικής σημασίας, καθώς ελέγχει μεγάλο τμήμα του νησιού –κυρίως την περιοχή από τον Πλατύ Γιαλό μέχρι το λόφο του Προφήτη Ηλία, καθώς και μεγάλο μέρος του Αιγαίου πελάγους, από τη Σύρο μέχρι τη Σίκινο και την Ίο (εικ. 44). Καλύπτεται από πυκνή δασώδη βλάστηση («φίδες», είδος χαμηλού κέδρου).

Στην κορυφή του (εικ. 1, 104, 164) σχηματίζεται ένα σχεδόν τετράγωνο οροπέδιο, έκτασης περίπου 10.000 μ.², το οποίο καλλιεργείτο μέχρι και τη δεκαετία του 1950 περίπου, αλλά αργότερα, σταδιακά, σκεπάστηκε από πυκνή βλάστηση. Στο κέντρο της ανατολικής πλευράς, την πλέον απόκρημνη, κτίστηκε, σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, στο τέλος του 19ου αιώνα

The hill of Aghios Andreas (altitude ±425 m., figs 45, 46, 90, 91) is located in southern Siphnos, in a dominant and highly strategic position, since it controls a large part of the island – mainly the region from Platys Yalos as far as the hill of Prophitis Ilias, as well as a large part of the Aegean Sea from Syros up to Sikinos and Ios (fig. 44). It is covered by dense woodland vegetation (a species of low cedar).

At the top of the hill (figs 1, 104, 164) is an almost rectangular plateau of approximately 10,000 sq. m., which was cultivated until the 1950s, but later, was progressively covered by dense vegetation. In the middle of the steep east side, the church of Aghios Andreas (also known as Kastro tou Ai-Dria) was built in the late nineteenth century, according to the donor inscription (March 1894), using ancient building

(Μάρτιος 1894), προφανώς από αρχαίο οικοδομικό υλικό που βρίσκεται στο χώρο, ο ναός του Αγίου Ανδρέα (εικ. 1, 90, 91), στον οποίο οφείλεται και η προσωνυμία «Κάστρο του Άη-Ντριά». Η ανάβαση γινόταν μέχρι το 2006 αποκλειστικά με λιθόστρωτη κλίμακα, η οποία πιθανότατα κατασκευάστηκε ταυτόχρονα με το ναό, αφού, όπως μαρτυρεί ο Χρ. Τσουντας, η κλίμακα είχε κατασκευασθεί «πρὸ τινῶν ἐτῶν» από την περιοδεία του το 1898.

Στο οροπέδιο διαπιστώνεται ανθρώπινη δραστηριότητα τουλάχιστον από το τέλος της Νεολιθικής/αρχές της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (τέλος 4ης χιλιετίας π.Χ.) και ίσως να υπήρχε μικρή εγκατάσταση όπως δείχνουν λίγα όστρακα, πυρήνες και τέχνεργα από οφιανό (εικ. 92α, β).

Η ίδρυση της ισχυρά οχυρωμένης ακρόπολης ανάγεται στη Μυκηναϊκή εποχή (Υστεροελλαδική ΙΙΒ2/Υστεροκυκλαδική ΙΙΙ περίοδος), στον 13ο αι. π.Χ. (εικ. 93). Τα εντυπωσιακά μεγαλόπρεπα τείχη φανερόνουν μια ιδιαίτερα εύρωστη

material (*spolia*) which is found in abundance in the area. Until 2006 the only means of ascent was via the paved steps, which were probably constructed at the same time as the church: according to Christos Tsountas, the staircase had been made a few years before his visit in 1898.

There is evidence of human activity on the plateau from at least the end of the Neolithic / beginning of the Early Bronze Age (late 4th millennium BC) and there may have been a small installation, as indicated by some sherds, a core and tools of obsidian (fig. 92a, β).

The founding of the strongly fortified acropolis is dated to the Mycenaean Age (Late Helladic III B2 / Late Cycladic III period), in the 13th century BC (fig. 93). The impressive walls reveal a particularly flourishing society. Prehistoric habitation continued until at least the 12th / early 11th century BC. During historical times, following a long interval of desertion, it was occupied again from the Geometric

Εικ. 92. α) Αιχμές βελῶν από οφιανό και θραύσμα αγγείου της Νεολιθικής εποχής. β) Λεπίδες και πυρήνες οφιανού της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού.

Fig. 92. a.) Obsidian arrow heads and a sherd of a clay vase from the Neolithic Age. β) Obsidian blades and cores, from the Early Bronze Age.

Εικ. 93. Τοπογραφικό διάγραμμα της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα (Theodora Katzilieri, Theodoros Hadjithodorou).

Fig. 93. Topographical diagram of the acropolis at Agios Andreas (Theodora Katzilieri, Theodoros Hadjithodorou).

κοινωνία. Η προϊστορική κατοίκηση συνεχίστηκε τουλάχιστον κατά τον 12ο/αρχές 11ου αι. π.Χ. Κατά τους ιστορικούς χρόνους, ύστερα από μακρόχρονη εγκατάλειψη, κατοικήθηκε πάλι τη Γεωμετρική εποχή, τον 8ο αι. π.Χ. Η ακρόπολη άκμασε κατά την Αρχαϊκή εποχή (7ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.) και κατέστη ένας από τους κυριότερους κρίκους στο δίκτυο ενδοεπικοινωνίας του νησιού με πύργους (βλ. σελ. 54 κ.εξ.). Περιορισμένη κατοίκηση υπήρχε κατά την Κλασική και Ελληνιστική εποχή (5ος-2ος αι. π.Χ.).

Κατά τη Μυκηναϊκή εποχή κατασκευάστηκε η οχύρωση σε τρεις φάσεις (εικ. 93). Αρχικά αναγέρθηκε το εσωτερικό κυκλώπειο τείχος με εσωτερικούς τυφλούς χώρους (Α-Β) (εικ. 1, 93, 99, 167) και σειρά προμαχόνων: μικροί τετράγωνοι (β-ε, η-ι, λ), ημικυκλικός (κ) και δύο γωνιακοί (ζ και μ) (εικ. 1, 93, 94, 96, 100, 104, 105, 113, 164, 168, 169). Εκτός από την κύρια είσοδο –Πύλη ΙΙΙ–, που τοποθετείται στην ανατολική

period, in the 8th century BC. It reached its peak during the Archaic period (7th - early 5th century BC) and became one of the major links in the island's internal communication network with towers (see page 54 ff.). There is also evidence of limited habitation during the Classical and Hellenistic periods (5th-2nd century BC).

The fortification was constructed during the Mycenaean Age, in three phases (fig. 93). Initially the inner Cyclopean wall was built with internal blind zones (A, B, figs 1, 93, 99, 167) and a line of bastions: small square ones (β-ε, η-ι, λ), a semicircular one (κ) and two corner ones (ζ and μ) figs 1, 94, 96, 100, 104, 105, 113, 164, 168, 169). Apart from the main entrance – Gate III, which is located on the east side – there are two other secondary entrances: Postern Gate I (on the northwest side, fig. 94) and Postern Gate II (on the south side, figs 104, 135), in the form of windows. A bastion protects one side of Gate-

Εικ. 94. Τμήμα της βόρειας πλευράς της ακρόπολης. Διακρίνεται η Πυλίδα Ι και οι προμαχώνες ι και η του εσωτερικού τείχους, καθώς και το εξωτερικό τείχος.

Fig. 94. Part of the north side of the acropolis. Visible are Postern Gate I and bastions ι and η of the inner wall, as well as the outer wall.

Εικ. 95. Τμήμα της νότιας πλευράς της ακρόπολης με τις διαδρομές των επισκεπτών. Στο βάθος ο όρμος του Πλατύ Γιαλού.

Fig. 95. Part of the south side of the acropolis with the visitor paths. In the background, Platys Yalos bay.

πλευρά, υπάρχουν και άλλες δύο δευτερεύουσες –I (βορειοδυτική πλευρά, εικ. 94) και II (νότια πλευρά, εικ. 104, 135)–, οι οποίες είχαν τη μορφή παραθύρου. Προμαχώνας προστατεύει στη μία πλευρά την Πύλη III (κ) και την Πυλίδα I (η). Σύντομα ενισχύθηκε με τον μεγάλο Πύργο α, με τυφλό χώρο στο ισόγειο (εικ. 163, 169, 170), και λίγο αργότερα με το εξωτερικό οδοντωτό τείχος (εικ. 105) δημιουργώντας μια πολύ βαθιά τάφρο. Μετά την εγκατάλειψη της ακρόπολης, τα τείχη (κυρίως το εσωτερικό κυκλώπειο) κατέρρευσαν και η τάφρος γέμισε με ογκόλιθους μέχρι το κατώφλι των Πυλίδων I-II περίπου (εικ. 171-172). Κατά την επανακατοίκηση στους ιστορικούς χρόνους διαμορφώθηκε σε δρόμο και επικοινώθηκε το εξωτερικό τείχος (εικ. 105).

Ο πολεοδομικός ιστός της ακρόπολης κατά τη Μυκηναϊκή εποχή θα ήταν αντίστοιχος με

way III (κ) and Postern Gate I (η). Soon the wall was reinforced with the big Tower α with a blind zone on the ground floor (fig. 163, 169, 170), and shortly after with the outer indented wall (fig. 105), creating a deep ditch. After the citadel was abandoned, the walls (the inner wall in particular) collapsed and the ditch was filled with boulders up to roughly the threshold of Postern Gates I-II (figs 171-172). During historical times, when the site was resettled, the ditch was transformed into a street and the outer wall was repaired (fig. 105).

The urban plan of the citadel in the Mycenaean period will have corresponded to that which remains from historical times (fig. 93), which is dense, with relatively narrow streets, that branch in all directions and lead to the Postern Gates. The Mycenaean buildings (e.g.

τον ορατό των ιστορικών χρόνων (εικ. 93), ο οποίος είναι πυκνός με δρόμους σχετικά στενούς, που διακλαδίζονται σε όλα τα σημεία και οδηγούν στις Πυλίδες. Τα μυκηναϊκά κτήρια (π.χ. Οικίες Ε και Η, το παλαιότερο Ι, ίσως τα μικρά μονόχωρα Κτίσματα Κ1-Κ2, οι παλαιότεροι τοίχοι στην Οικία Γ και στο Οικοδομικό Συγκρότημα Α) εντοπίζονται κάτω από τα μεταγενέστερα ή τμήματά τους ενσωματώθηκαν σε αυτά. Για τη συλλογή ύδατος υπήρχε μία μεγάλη κυκλική στέρνα (εικ. 97), ενώ για τη διοχέτευση των ομβρίων εκτός της ακρόπολης κατασκευάστηκαν αγωγοί και υπόμοιοι (εικ. 98, 99, 167).

Τα αίτια της μυκηναϊκής εγκατάλειψης δεν είναι γνωστά. Πιθανότατα όμως να σχετίζονται με τις σημαντικότερες εξελίξεις και εχθροπραξίες που συντελούνται κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά την καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτόρων, γύρω στο 1200 π.Χ., γεγονός που επέδρασε καταλυτικά στις οικονομικές και πολιτιστικές εξελίξεις και είχε ως κύριο αποτέλεσμα τις έντονες κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις και τη μαζική μετακίνηση του πληθυσμού προς όλες τις κατευθύνσεις. Ειδικότερα για τις Κυκλάδες, ο 11ος αι. π.Χ. ήταν ταραγμένη εποχή, σκοτεινή και θολή, ακόμα ελάχιστα τεκμηριωμένη αρχαιολογικά. Πολλά από τα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα, όπως η Φυλακωπή στη γειτονική Μήλο, εγκαταλείφθηκαν και ο πληθυσμός αποσύρθηκε σε απομονωμένες ή εξαιρετικά φύσει οχυρές θέσεις.

Μετά τη μακρόχρονη εγκατάλειψη της ακρόπολης, τα κτήρια ερειπώθηκαν και μεγάλο τμήμα των τειχών, κυρίως το εσωτερικό, κατέρρευσε γεμίζοντας την τάφρο με ογκόλιθους (εικ. 171, 172). Κατά τη Γεωμετρική εποχή, τον 8ο αι. π.Χ.

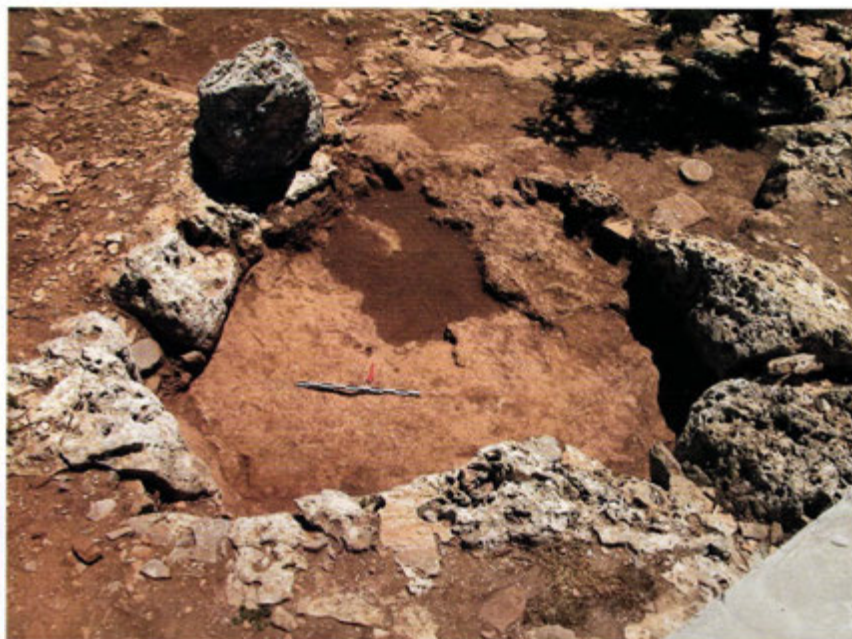

Εικ. 96. Τμήμα της δυτικής πλευράς της οχύρωσης. Διακρίνεται η μυκηναϊκή Οικία Η, η κλίμακα, ο προμαχώνας β του εσωτερικού τείχους, η τάφρος και το εξωτερικό τείχος.

Fig. 96. Part of the west side of the fortification. Visible are the Mycenaean House H, the staircase, bastion β of the inner wall, the ditch and the outer wall.

Houses E and H, and the earlier House I, probably the small one-roomed buildings K1-K2, the earlier walls of House Γ and Building Complex A) are found under the more recent buildings, or parts of them were incorporated in the new buildings. There was a large circular cistern for collecting rainwater (fig. 97), while conduits were constructed to channel excess rainwater outside the citadel (figs 98, 99, 167).

The causes of the Mycenaean abandonment are not known. They were probably related to the important developments and hostilities that took place in mainland Greece after the destruction of the Mycenaean palaces circa 1200 BC, an event that had a catalytic effect on economic and cultural developments, and resulted in intense socio-political realignments and mass movement of population to all directions. The eleventh

Εικ. 97. Η μεγάλη κυκλική στέρνα βορειανατολικά του ιερού, για τη συλλογή ομβρίων υδάτων.

Fig. 97. The large circular cistern to the northeast of the sanctuary, for collecting rainwater.

Εικ. 98. Ο αγωγός στο ανατολικό τμήμα της ακρόπολης, από νότια.

Fig. 98. The drain in the east part of the acropolis, from the south.

Εικ. 99. Λιθόκτιστος αγωγός για τη διοχέτευση των ομβρίων υδάτων εκτός της ακρόπολης στον τριπλό Χάρο Α, στο πάχος του εσωτερικού τείχους.

Fig. 99. Stone-built drain for channelling excess rainwater outside the acropolis in blind zone A (casemate), in the thickness of the inner wall.

Εικ. 100. Αεροφωτογραφία του νοτιοανατολικού τμήματος της ακρόπολης. Λήψη από νότια (2008).

Fig. 100. Aerial photograph of the southeast part of the acropolis, from the south (2008).

περίπου, ο χώρος κατέστη εκ νέου ελκυστικός και κατάλληλος για μόνιμη, ασφαλή εγκατάσταση. Τα παλαιά μυκηναϊκά κτήρια (π.χ. Ι) ανοικοδομήθηκαν ή οικοδομήθηκαν νέα, όπως ο Τομέας Ν, στη νότια πλευρά της ακρόπολης, όπου βρίσκεται και το ιερό.

Κατά τον 8ο αι. π.Χ. αναγέρθηκε ναός, πιθανόν αφιερωμένος σε γυναικεία θεότητα (Πότνια Θηρών). Τον 6ο αι. π.Χ. το ιερό αναμορφώθηκε, επεκτάθηκε λαμβάνοντας μνημειακή μορφή και αναγέρθηκε νέος ναός. Λειτούργησε έως την πλήρη εγκατάλειψη της ακρόπολης (περίπου 2ος αι. π.Χ.).

Η ακρόπολη μετά την εγκατάλειψη των αρχαϊκών χρόνων (τέλος 6ου - αρχές 5ου αι. π.Χ.),

century BC is a dark and blurry period for the Cyclades, with limited archaeological evidence. Many of the large Mycenaean centres, such as Phylakopi on Melos, were abandoned, with the inhabitants withdrawing to isolated or naturally fortified locations.

Following the long desertion of the citadel the buildings were ruined and large parts of the walls, mainly the inner one, had collapsed, filling the ditch with boulders (figs 171, 172). During the Geometric period, circa 8th century BC, the area became attractive once again and suitable for permanent, safe settlement. The old Mycenaean buildings (e.g. I) were reconstructed or replaced by new buildings, such as Sector N,

Εικ. 101. Κτήριο Θ, μυκηναϊκή υδρία.

Fig. 101. Building Θ, Mycenaean hydria.

παράκμασε, ωστόσο για μεγάλο διάστημα διατήρησε το κομβικό της ρόλο στο εσωτερικό δίκτυο επικοινωνίας με πύργους (βλ. σελ. 56-59 και εικ. 85β). Εγκαταλείφθηκε πλήρως από τους κατοίκους της κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους, σε ένα πιο ειρηνικό και σταθερό κλίμα και στο πλαίσιο συγκέντρωσης του πληθυσμού στο «Άστυ των Σιφνίων» (Κάστρο), το πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο της Σίφνου κατά τους ιστορικούς χρόνους, αλλά και στην ανάγκη για μετακίνησή του σε χαμηλότερες περιοχές κοντά σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις και στη θάλασσα, οι οποίες προστατεύονταν και από πυκνό δίκτυο πύργων.

Εικ. 102. Κτήριο Δ, θραύσμα αρχαϊκού μελανόμορφου αγγείου με παράσταση σφίγγας (6ος αι π.Χ.).

Fig. 102. Building Δ, fragment of an Archaic black-figure vase, with representation of a sphinx (6th century BC).

to the south of the acropolis, where the sanctuary is located.

During the 8th century BC a temple was built, probably dedicated to a female deity ("Potnia Theron", Mistress of Animals). In the 6th century BC the sanctuary was remodelled and enlarged, acquiring monumental form, and a new temple was built. It operated until the acropolis was abandoned completely.

After its desertion, in Archaic/Classical times (late 6th-early 5th century BC), the acropolis fell into decline. However, for a long period of time it kept its important role in the island's internal communication network with towers (see page 56-59 and fig. 85β). It was abandoned completely in the Hellenistic period, when in a more peaceful and stable climate, the population concentrated in the *Asty* (Kastro), the political and cultural centre of Siphnos in historical times. There was also need for movement of people to areas in arable zones and near the sea, which were also protected by the dense network of towers.

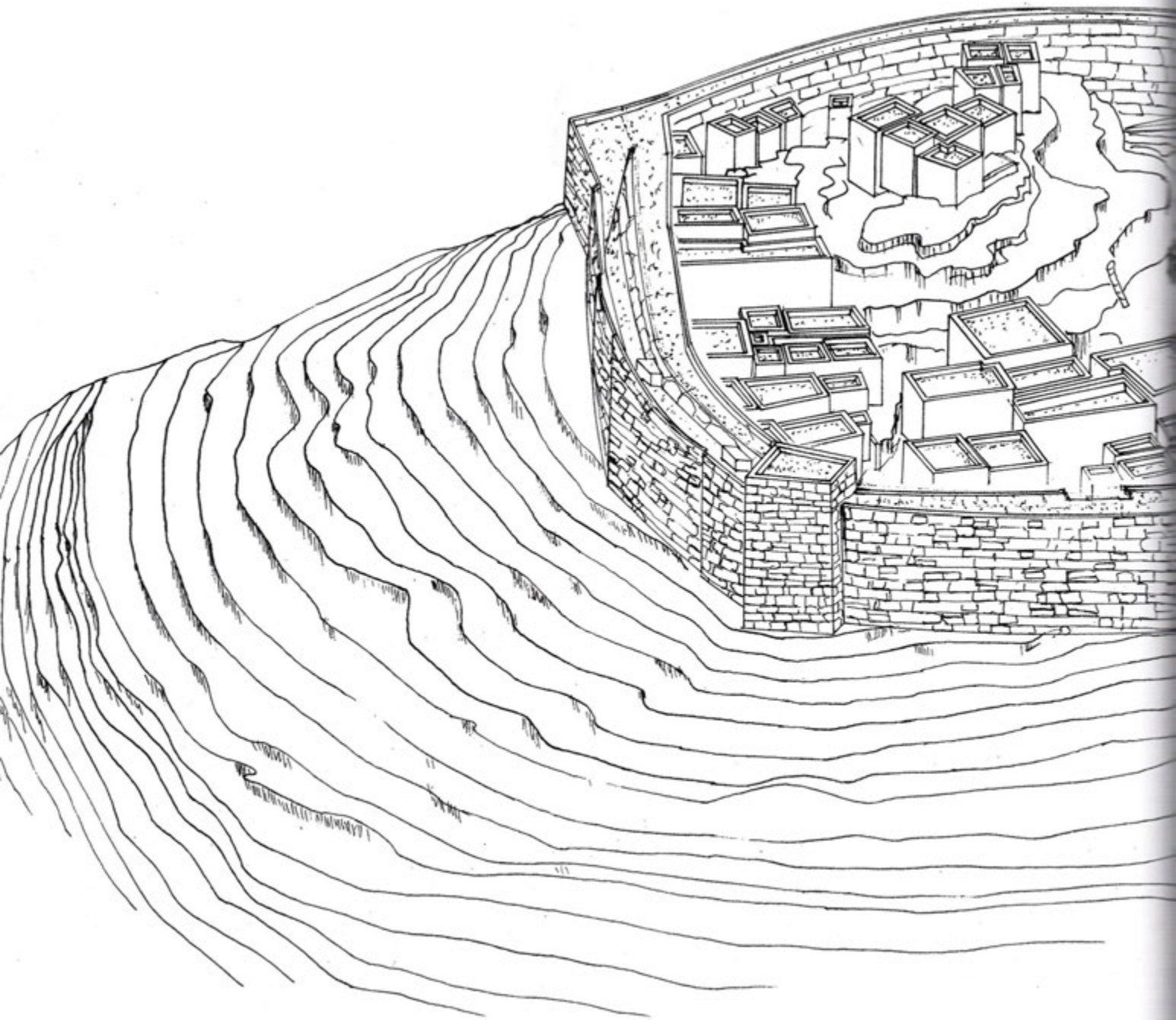
Εικ. 103. Κτήριο Δ, θραύσματα αρχαϊκών μελανόμορφων κυλίκων με παράσταση πολεμιστών (6ος αι π.Χ.).

Fig. 103. Building Δ, sherds of Archaic black-figure kylixes, with representations of warriors (6th century BC).

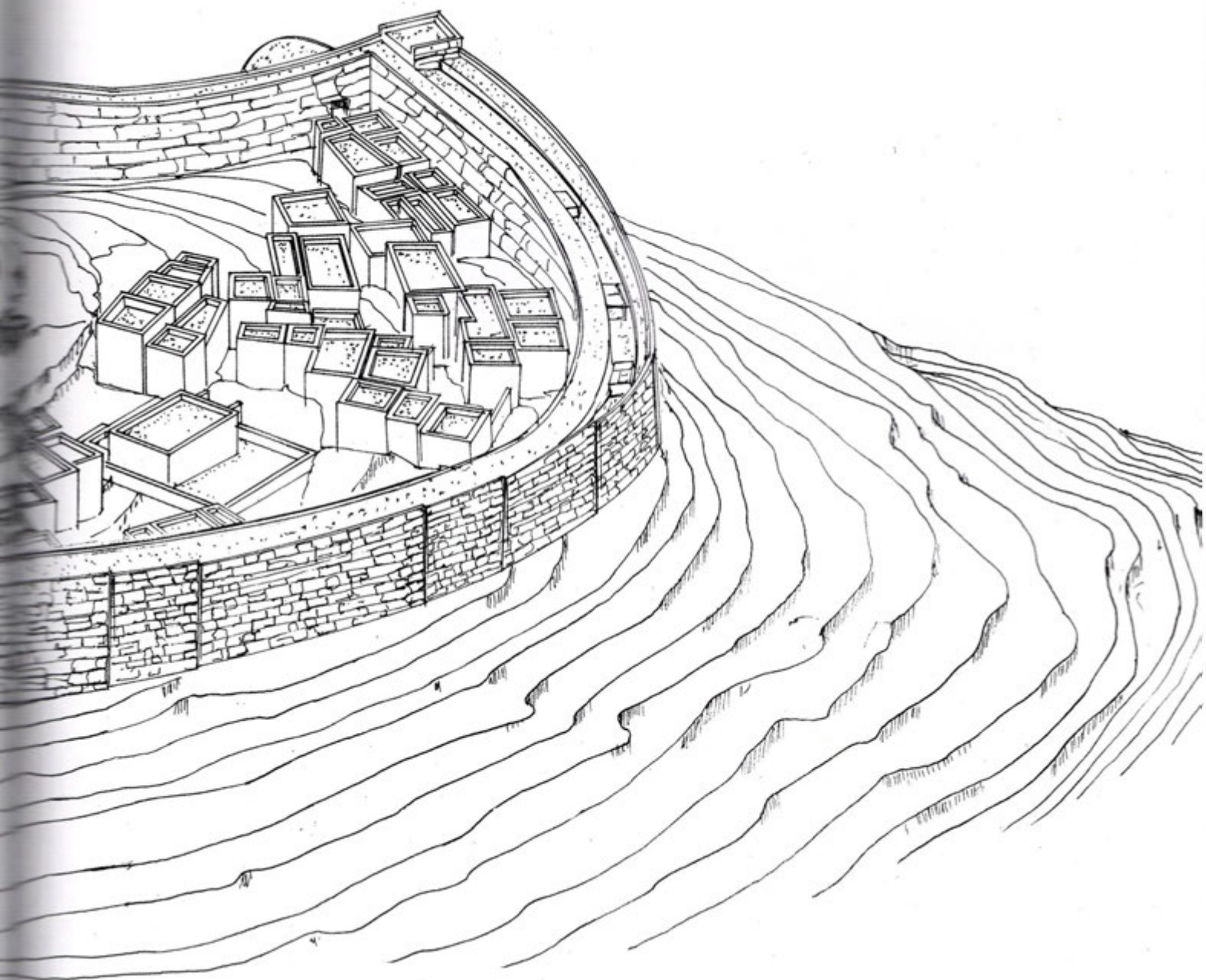
Εικ. 104. Αεροφωτογραφία της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα (2008).
Fig. 104. Aerial photograph of the acropolis at Agios Andreas (2008).

Εικ. 105. Υποθετική αναπαράσταση της τελευταίας φάσης της οχύρωσης και της ακρόπολης (Χριστίνα Τελεβάντου, αρχαιολόγος - Πάολα Καλλονιάτι, αρχιτέκτων).

Fig. 105. Hypothetical reconstruction drawing of the last phase of the fortification and the acropolis (Christina A. Televantou, archaeologist, Paola Kalloniati, architect).

ΜΥΚΗΝΑΪΚΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΦΑΣΗ (13ος - 12ος/αρχές 11ου αι. π.Χ.) MYCENAEAN SETTLEMENT PHASE (13th - 12th/early 11th century BC)

Η μυκηναϊκή οικιστική φάση (εικ. 93) φαίνεται να ξεκίνησε γύρω στα μέσα του 13ου αι. π.Χ. (Υστεροελλαδική ΙΙΒ2 περίοδος), όταν ο μυκηναϊκός πολιτισμός βρισκόταν στο απόγειό του, και διάρκεσε πάνω από ενάμιση αιώνα, μέχρι τον 12ο/αρχές 11ου αι. π.Χ. περίπου (Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ περίοδος) έως την πλήρη παρακμή του. Φαίνεται ότι όλη η τειχισμένη έκταση ήταν δομημένη, καθώς, εκτός από τα εντελώς μυκηναϊκά κτήρια (π.χ. Οικία Ε, Κτήριο Η), κεραμική αυτής της εποχής (εικ. 101, 106) βρέθηκε σχεδόν σε όλα τα ανασκαμμένα οικοδομήματα των ιστορικών χρόνων, ενώ, στις περιπτώσεις όπου η έρευνα προχώρησε σε βάθος, βρέθηκαν και ερείπια των κτηρίων της (π.χ. Κτήριο Ι, Οικία Γ, Οικοδομικό Συγκρότημα Α).

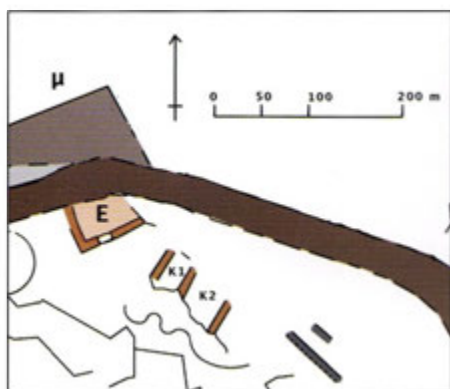
ΟΙΚΙΑ Ε (εικ. 1, 104, 107-111). Πρόκειται για μικρό μονόχωρο κτίσμα στη βόρεια γωνία της ακρόπολης (εικ. 93, 107), σε επικλινή χώρο, που φαίνεται ότι ακουμπούσε στο τείχος της βόρειας πλευράς. Στο νότιο τοίχο βρίσκεται η είσοδος με κατώφλι από ασβεστόπλιθο και μεγάλη κάθετη σχιστόπλακα εξωτερικά στο άνοιγμά της (εικ. 108), προφανώς για να μην εισχωρούν όμβρια ύδατα στο εσωτερικό της. Κάτω από το βόρειο τοίχο, στα θεμέλιά του, δύο κάθετα τοποθετημένες σχιστόπλακες πιθανόν να ορίζουν ακτέριστο τάφο βρέφους. Βρέθηκε κεραμική της μυκηναϊκής εποχής (Υστεροελλαδική ΙΙΒ2-ΙΙΙΓ περίοδος) που δείχνει ότι κατοικήθηκε για μακρό διάστημα από το β' μισό του 13ου έως τουλάχιστον το τέλος του 12ου αι. π.Χ. (εικ. 110, 111).

Εικ. 106. Τομέας Α, μυκηναϊκός πίθος με σχοινοειδή διακόσμηση.

Fig. 106. Sector A, Mycenaean pithos with rope pattern.

The Mycenaean settlement phase (fig. 93) appears to have commenced around the mid-13th century BC (Late Helladic ΙΙΒ2 period), when the Mycenaean Civilisation was at its peak, and lasted more than a century and a half, until its demise, in the 12th/early 11th century BC (Late Helladic ΙΙΙC period). It appears that the entire area within the walls was built, since pottery (fig. 101, 106) from this period was found

Εικ. 107. Τοπογραφικό διάγραμμα της μυκηναϊκής Οικίας E και των κτισμάτων K1 και K2.

Fig. 107. Topographical diagram of Mycenaean House E and buildings K1 and K2.

Εικ. 108. Οικία E, η είσοδος από το εσωτερικό.

Fig. 108. House E, the entrance from the interior.

Εικ. 109. Η Οικία E από ανατολικά.

Fig. 109. House E from the east.

Εικ. 110. Οικία Ε, μυκηναϊκός σκύφος με γωνιώδεις σπείρες με τριπλό στέλεχος.
 Fig. 110. House E, Mycenaean skyphos with angular spirals with a triple stem.

α

β

Εικ. 111. Οικία Ε, μυκηναϊκά αγγεία, α) ψευδόστομος αμφορέας και β) αράταινα.

Fig. 111. House E, Mycenaean vases, a) stirrup jar and β) ladle.

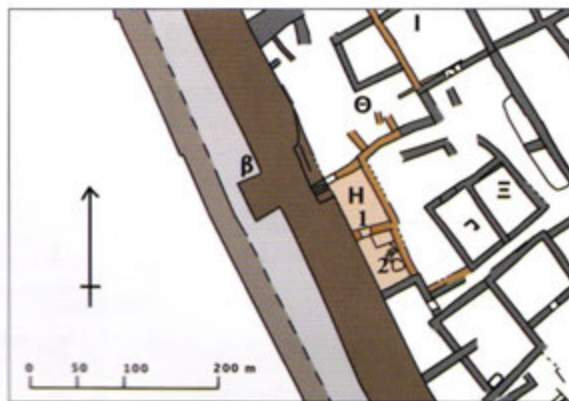
not only in the purely Mycenaean buildings (e.g. House E, Building H), but also in almost all the excavated buildings of historical times, while in a few cases of in-depth investigation, ruins of buildings were also found (e.g. Building I, House Γ, Building Complex A).

HOUSE E (figs 1, 104, 107-111). A small one-roomed building in the northeast corner of the acropolis (figs 93, 107), on a slope, which appears to have abutted the west fortification wall. The entrance is in the south wall, with a limestone threshold and a large vertical schist slab on the outside of the opening (fig. 108), obviously to prevent rain water from infiltrating the interior. Two vertical schist slabs in the foundations under the north wall probably define an unfurnished infant's grave. Pottery found from the Mycenaean age (Late Helladic IIIB2- IIIC periods) shows that the acropolis was inhabited for a long interval between the second half of the thirteenth until at least the end of the twelfth century BC (figs 110-111).

BUILDING H (figs 1, 93, 96, 104, 112-114, 164). An almost rectangular building on the west side of the acropolis, in contact with the inner flank of the wall, to the east of Bastion β.

ΚΤΗΡΙΟ Η (εικ. 1, 93, 96, 104, 112-114, 164).

Πρόκειται για ένα σχεδόν ορθογώνιο κτήριο στη δυτική πλευρά της ακρόπολης, σε επαφή με την εσωτερική παρειά του τείχους, ανατολικά του προμαχώνα β. Έχει προσανατολισμό Β/ΒΔ - Ν/ΝΑ και αποτελείται από δύο συνεχόμενα Δωμάτια 1 και 2 (εικ. 112-114). Η είσοδος βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά με άμεση πρόσβαση στην κλίμακα του τείχους και δεν αποκλείεται να σχετιζόταν με τη φρουρά. Δύο λιθόκτιστες παραστάδες ορίζουν το άνοιγμα εισόδου από και προς το Δωμάτιο 2 (εικ. 114). Σε αυτό, στη ΒΑ γωνία του, υπάρχει τραπεζιόσημη λιθόκτιστη κατασκευή και νοτιότερα εστία (λάξευ-

Εικ. 112. Τοπογραφικό διάγραμμα της μυκναϊκής Οικίας Η και του Κτηρίου Θ.

Fig. 112. Topographical diagram of Mycenaean House H and Building Θ.

Εικ. 113. Αεροφωτογραφία της Οικίας Η (2008).

Fig. 113. Aerial photograph of House H (2008).

Εικ. 114. Η μυκηναϊκή Οικία Η από βορειοδυτικά.

Fig. 114. Mycenaean House H from the northwest.

Εικ. 115. Οικία Η, η εστία στο Δαμάτιο 2.

Fig. 115. House H, the hearth in Room 2.

α

γ

β

ση στο βράχο) για θέρμανση, φωτισμό και ετοιμασία φαγητού (εικ. 115). Βρέθηκε κεραμική που χρονολογείται από το β' μισό του 13ου έως τον 12ο αι. π.Χ. (εικ. 116) (Υστεροελλαδική I-II B2-III Γ περιόδους).

Εικ. 116. Οικία Η, μυκηναϊκά αγγεία: α) θραύσματα σκύφων με τρίγλυφα και ημικύκλια και σπείρα, β) κύλικα, γ) σκύφος.

Fig. 116. House H, Mycenaean vases: a) skyphoi sherds decorated with triglyphs, semi-circles and spirals, β) kylix, γ) skyphos.

Oriented north/northwest-south/southeast, it comprises two consecutive Rooms, 1 and 2 (figs 112-114). The entrance is on the north side, with direct access to the staircase of the wall, and may have been associated with the garrison. Two stone-built jambs define the entrance to Room 2 (fig. 114). In the northeast corner of Room 2 there was a trapezoidal stone-built construction and further south there was a rock-cut hearth for heating, lighting and cooking (fig. 115). Pottery dating to the second half of the thirteenth-twelfth century BC (Late Helladic IIIB2-IIIC periods) was found (fig. 116).

ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΦΑΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ (8ος - 3ος/2ος αι. π.Χ.)

SETTLEMENT PHASE OF HISTORICAL TIMES (8th - 3rd/2nd century BC)

Η οικιστική φάση των ιστορικών χρόνων (εικ. 93, 118-124) φαίνεται να ξεκίνησε γύρω στα μέσα του 8ου αι. π.Χ. (Υστερογεωμετρική περίοδος) όταν ο οχυρωμένος χώρος της μυκηναϊκής ακρόπολης, ως ασφαλής με έτοιμη οχύρωση και άφθονο οικοδομικό υλικό, κατοικήθηκε πάλι συστηματικά, ιδρύθηκε ιερό (βλ. σελ. 99-106) και αναγέρθηκαν νέα κτήρια, είτε πάνω σε παλαιότερα (π.χ. Οικία Γ, Κτήριο Ι) είτε ενσωματώνοντας και τμήματα των τοίχων τους (π.χ. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, εικ. 136, 138). Ο ορατός πολεοδομικός ιστός αντνακλά την εικόνα

The settlement phase of historical times appears to have started around the mid-8th century BC (Late Geometric period), when the fortified area of the Mycenaean citadel, as a safe site with an existing fortification and abundant building materials, was inhabited again systematically. A sanctuary and new buildings were erected (see pages 99-106), either on top of earlier ones (e.g. House Γ, Building Ι) or by incorporating parts of their walls (e.g. Building Complex Α, figs 136, 138). The visible urban plan reflects the image of the acropolis in the Archaic Period (7th-

Εικ. 117. Το Κτήριο Ι από νοτιοανατολικά.

Fig. 117. Building I from the southeast.

Εικ. 118. Το Κτήριο Ι από νοτιοανατολικά.

Fig. 118. Building I from the southeast.

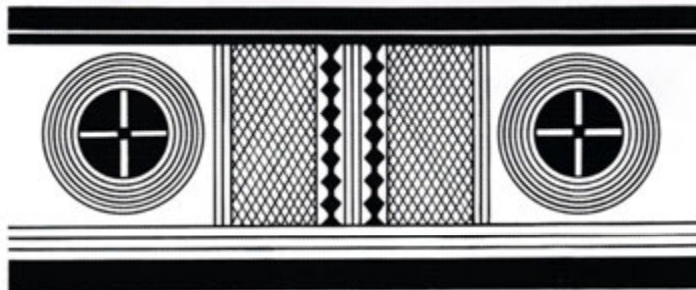

Εικ. 119. Κτήριο Ι, το λίθινο κατώφλι της εισόδου.

Fig. 119. Building I, the stone threshold of the entrance.

Εικ. 120. Αεροφωτογραφία του Κτηρίου I (2008).
Fig. 120. Aerial photograph of Building I (2008).

Εικ. 121. Κτήριο I, όστρακα
πρωτογεωμετρικού κρατήρα από το
Δωμάτιο 2 (β' μισό 10ου αι. π.Χ.-
αρχές 9ου αι. π.Χ.). Ενδεχομένως
κειμήλιο των ενοίκων της.
Σχεδιαστική αποκατάσταση της
διακόσμησης: Ε. Βαμβάκαρα.

Fig. 121. Building I, sherds of an
Early Geometric krater from Room 2
(second half of 10th century-early
9th century BC). Probably an heirloom of
its first residents.
Reconstruction drawing of the decoration:
E. Vamvakari.

Εικ. 122. Κύπελλο της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου από ταφική πυρά βόρεια της Οικίας Η (β' μισό 8ου αι. π.Χ.).

Fig. 122. Late Geometric cup from a funerary pyre to the north of House H (second half of 8th century BC).

Εικ. 123. Κεφάλι ειδωλίου γυναικείας μορφής (β' μισό 6ου αι. π.Χ.).

Fig. 123. Head of a female figurine (second half of 6th century BC).

Εικ. 124. Θραύσματα αρχαϊκών πίδαων με ανάγλυφη διακόσμηση έφιππων πολεμιστών (6ος αι. π.Χ.).

Fig. 124. Fragments of Archaic relief pithoi, with warriors on horseback (6th century BC).

Εικ. 125. Λίθινα προχυτικά γυδία. Επάνω: από το Οικοδόμημα Β· κάτω: από το Κτήριο Π.

Fig. 125. Stone spouted mortars. Above: from Building B. Below: from Building Π.

Εικ. 126. Κτήριο Π, λύχνος Κλασικής εποχής (τελευταίο τέταρτο του 5ου αι. π.Χ.).

Fig. 126. Building Π, lamp of the Classical period (last quarter of 5th century BC).

της ακρόπολης κατά την Αρχαϊκή εποχή (7ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.), ενώ φαίνεται, σε μια πορεία παρακμής λόγω της ανάπτυξης και κυρίως της σύστασης του «*Ἄστεως των Σιφνίων*» (Κάστρο), η ζωή να συνεχίστηκε και κατά την Κλασική, καθώς επίσης σε περιορισμένο βαθμό και πιθανόν σε συνάρτηση με τη λειτουργία του ιερού και κατά την Ελληνιστική εποχή (3ος-2ος αι. π.Χ.).

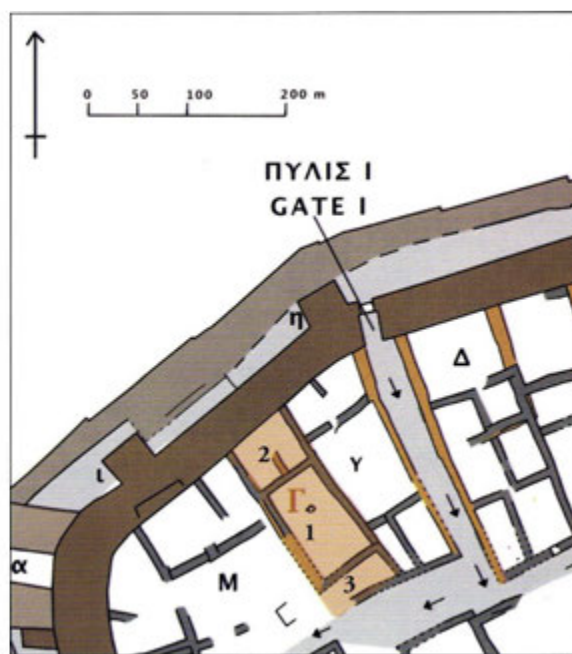
ΟΙΚΙΑ Γ (εικ. 128-134). Πρόκειται για σχεδόν ορθογώνιο κτήριο (εξωτ. διαστάσεις 14 x 5 μ.) στη ΒΔ γωνία της ακρόπολης (εικ. 93, 94, 128), αποτελούμενο από τρεις συνεχόμενους χώρους στον άξονα Β-Ν. Είναι κτισμένο σχεδόν κάθετα στο εσωτερικό τείχος (εικ. 128, 129), το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως ο βόρειος τοίχος του και πάνω σε άλλο παλαιότερο (μυκηναϊκό). Η είσοδος θα ήταν στα νότια, όπου και ο δρόμος. Αποτελείται από τον μικρό, μάλλον αύλειο, χώρο 3, το μεγάλο κεντρικό Δωμάτιο 1, όπου υπάρχει τραπεζόσημη εστία για φωτισμό, θέρμανση και προετοιμασία φαγητού (εικ. 130), και το Δωμάτιο 2, το οποίο χωρίζεται σε άλλα δύο μικρότερα (εικ. 128). Τα ευρήματα χρονολογούνται από την Υστερογεωμετρική περίοδο (β' μισό 8ου αι. π.Χ., εικ. 131), ενώ ξεχωρίζει αιγυπτιακών σκαραβαίος (6ος αι. π.Χ.) με παράσταση του θεού Φθα (εικ. 132). Στην οικία βρέθηκε μεγάλος αριθμός λίθινων εργαλείων (εικ. 133), υφαντικών βαρών και σφονδυλιών (εικ. 134), που δείχνουν ότι σε αυτό γίνονταν διάφορες οικιακές εργασίες.

Εικ. 127. Κτήριο Ο, μεγαρικός σκύφος.

Fig. 127. Building Ο, Megarian skyphos.

early 5th century BC), while it appears that life also continued in the Classical period, in a course of decline due to the founding and growth of the *Asty* of the Siphnians (Kastro). Habitation to a limited degree in the Hellenistic period (3rd-2nd century BC) was probably in connection with the operation of the sanctuary.

Εικ. 128. Τοπογραφικό διάγραμμα της Οικίας Γ.

Fig. 128. Topographical diagram of House Γ.

Εικ. 129. Η Οικία Γ από νοτιοανατολικά.

Fig. 129. House Γ from the southeast.

Εικ. 130. Οικία Γ, η εστία στο Δωμάτιο 1.

Fig. 130. House O, the hearth in Room 1.

Εικ. 131. Οικία Γ, θραύσμα αγγείου της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου (β' μισό 8ου αι. π.Χ.).

Fig. 131. House Γ, fragment of a Late Geometric vase (second half of 8th century BC).

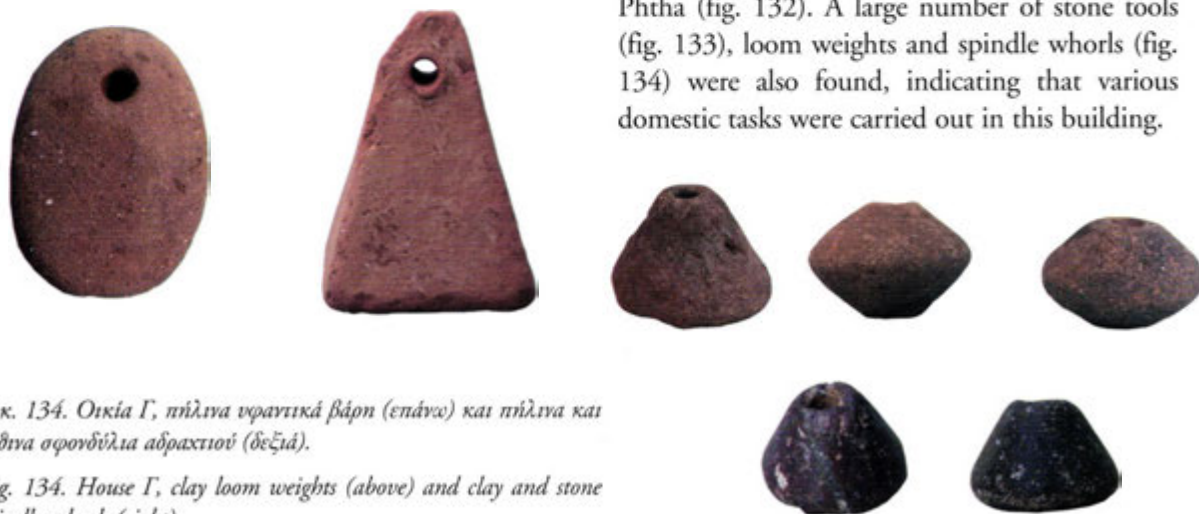
Εικ. 132. Οικία Γ, σκαρβαίος από σάρδιο λίθο με παράσταση του θεού Φθα (6ος αι. π.Χ.).

Fig. 132. House Γ, sard scarab with representation of the god Phtha (6th century BC).

Εικ. 133. Οικία Γ, λίθινοι τριπτήρες.

Fig. 133. House Γ, stone grinders.

Εικ. 134. Οικία Γ, πύλινα υφαντικά βάρη (επάνω) και πύλινα και λιθίνα σφονδύλια αδραχτιού (δεξιά).

Fig. 134. House Γ, clay loom weights (above) and clay and stone spindle whorls (right).

HOUSE Γ (figs 128-134). It is an almost rectangular building (14m. x 5m.) in the northwest corner of the acropolis (figs 93, 94, 128), consisting of three contiguous rooms on the north-south axis. It is built almost at right angle to the inner fortification wall (figs 128, 129), which was used as its north wall, and on top of an earlier one (Mycenaean). The entrance was to the south, where the street was located. It consists of small Space 3, probably a courtyard, the large central Room 1, which has a trapezoidal hearth for lighting (fig. 130), heating and cooking, and Room 2, which is divided into two smaller rooms (fig. 128). The finds date to the Late Geometric period (second half of the 8th century BC, fig. 131), while outstanding is an Egyptianizing scarab (6th century BC) with a representation of the god Phtha (fig. 132). A large number of stone tools (fig. 133), loom weights and spindle whorls (fig. 134) were also found, indicating that various domestic tasks were carried out in this building.

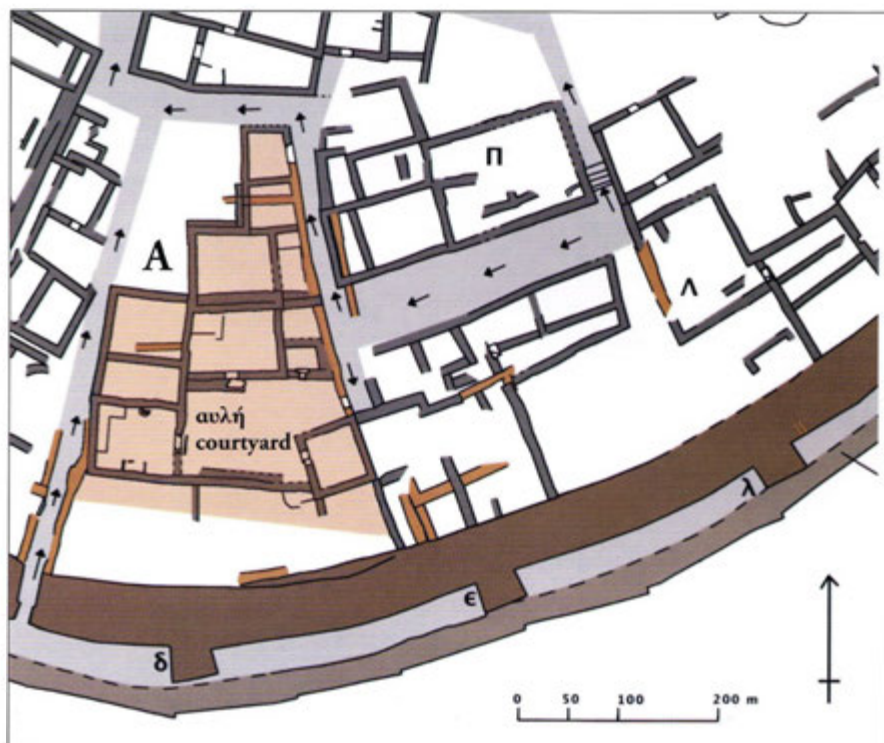
ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ Α (εικ. 135-143). Μεγάλο κτήριο στη νότια πλευρά της ακρόπολης (εικ. 93), εμβαδού 390 μ² περίπου, με τουλάχιστον δεκαπέντε δωμάτια και εσωτερική αυλή. Είναι κτισμένο πάνω σε άλλο παλαιότερο [μυκηναϊκό (;), εικ. 138], του οποίου ενσωμάτωσε τοίχους. Βρίσκεται σε άμεση γειτνίαση με το ιερό (δυτικά) και ίσως να σχετίζεται με αυτό, καθώς η διάρκεια ζωής του (6ος έως 2ος αι. π.Χ.) ταυτίζεται με το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της λειτουργίας του. Η κεντρική είσοδος του τοποθετείται στα ανατολικά και αποτελείται από μεγάλη οριοθετημένη αυλή, με την οποία στις τρεις πλευρές επικοινωνούν αντίστοιχα ανεξάρτητα διαμερίσματα (εικ. 136). Το

BUILDING COMPLEX A (figs 135-143). A big building of 390 sq. m. on the south side of the acropolis (fig. 93), with at least fifteen rooms and an internal courtyard. It is built on top of an earlier one (Mycenaean?, fig. 138), incorporating part of its walls. Situated adjacent to the sanctuary (to the west), it is possibly related to this, since the duration of its life (6th-2nd century BC) coincides largely extent with the operation of the sanctuary. The central entrance is in the east and consists of a large delimited courtyard, with independent apartments on its three sides (fig. 136). The threshold of the entrances is a large rectangular slab of schist (fig. 140). This building complex, the largest on the acropolis, was obviously

Εικ. 135. Αεροφωτογραφία του Οικοδομικού Συγκροτήματος Α (2008).

Fig. 135. Aerial photograph of Building Complex A (2008).

Εικ. 136. Τοπογραφικό διάγραμμα του Οικοδομικού Συγκροτήματος Α.

Fig. 136. Topographical diagram of Building Complex A.

Εικ. 137. Το Οικοδομικό Συγκρότημα Α, από νοτιοανατολικά.

Fig. 137. Building Complex A from the southeast.

Εικ. 138. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, Δωμάτιο 2 ,από ανατολικά. Στο κέντρο, τοίχος παλαιότερου κτίσματος.
Fig. 138. Building Complex A, Room 2, from the east. The inner wall belongs to an earlier building.

Εικ. 139. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, Δωμάτιο 5, από ανατολικά.
Fig. 139. Building Complex A, Room 5, from the east.

Εικ. 140. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, κατάφλι της κεντρικής εισόδου του κτηρίου.

Fig. 140. Building Complex A, threshold of the building's main entrance.

Εικ. 141. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, πήλινη κεφαλή γυναικείου αρχαϊκού ειδωλίου (6ος αι. π.Χ.).

Fig. 141. Building Complex A, head of an Archaic terracotta female figurine (6th century BC).

Εικ. 142. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, θραύσμα αρχαϊκού πίθου με ανάγλυφη διακόσμηση Γοργούς (550-530 π.Χ.).

Fig. 142. Building Complex A, fragment of an Archaic relief pithos, with representation of Gorgo (550-530 BC).

Εικ. 143. Οικοδομικό Συγκρότημα Α, θραύσμα αρχαϊκού κιονωτού κρατήρα με εγχάρακτη επιγραφή ΕΛΕΥΣΙΝΙ[Α]Σ (α' τέταρτο 5ου αι. π.Χ.).

Fig. 143. Building Complex A, fragment of an Archaic columnkrater with the inscription ΕΛΕΥΣΙΝΙ[Α]Σ (of Eleusinia) (first quarter of 5th century BC).

κατώφλι των εισόδων είναι από μεγάλη ορθογώνια σχιστόπλακα (εικ. 140). Το κτηριακό αυτό συγκρότημα, το μεγαλύτερο στην ακρόπολη, προφανώς προοριζόταν για τη στέγαση μεγάλου αριθμού ενοίκων.

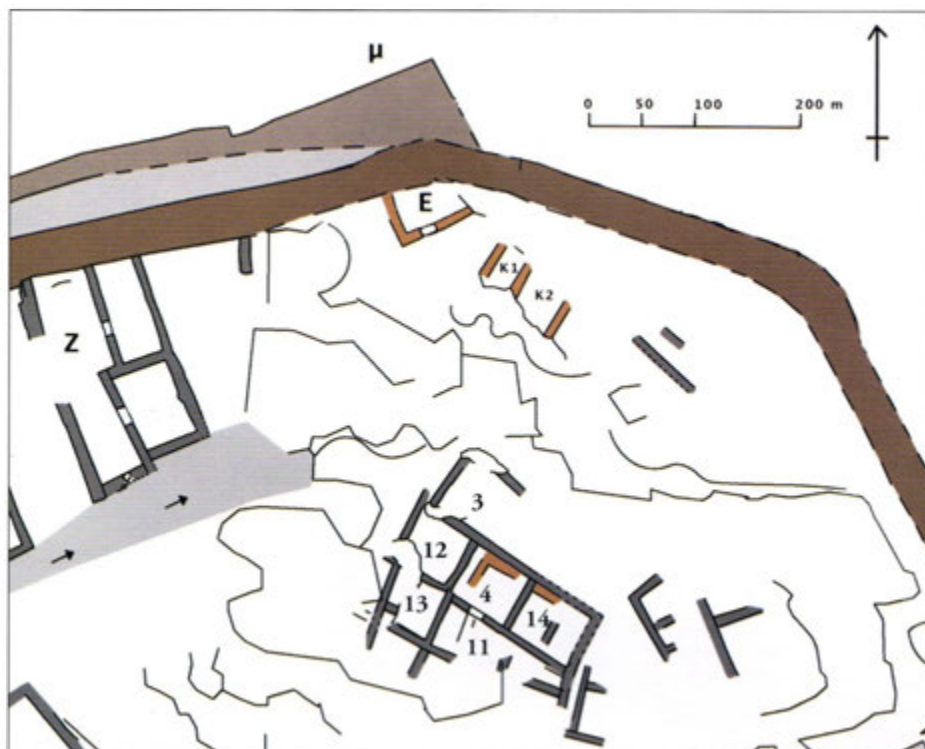
Τα πήλινα γυναικεία ειδώλια (εικ. 141, τέλος βου - αρχές 2ου αι. π.Χ.) προέρχονται ίσως από κάποιο οικιακό ιερό του συγκροτήματος. Επίσης, από τα ευρήματα ξεχωρίζουν θραύσματα ανάγλυφου πίθου, των μέσων του βου αι. π.Χ. περίπου, με παράσταση Γοργούς (εικ. 142) και θραύσμα κιονωτού κρατήρα, του α' τετάρτου του 5ου αι. π.Χ., με εγχάρακτη την επιγραφή ΕΛΕΥΣΙΝΙ[Α]Σ (εικ. 143).

ΤΟΜΕΑΣ Κ (εικ. 93, 144-150). Εκτείνεται στη ΒΑ πλευρά της ακρόπολης (εικ. 93, 144). Στο πλέον υπερυψωμένο βραχώδες σημείο υπάρχει συγκρότημα δωματίων, από τα οποία σώζονται μόνο τα θεμέλια των περισσότερων τοίχων (εικ. 145). Τα ανασκαφικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία (εικ. 144-145) δεν τεκμηριώνουν την ύπαρξη διμερούς ναού των ιστορικών χρόνων, όπως είχε αρχικά υποτεθεί για το τότε ορατό άσκαφο Δωμάτιο 3. Ωστόσο, ομάδα ευρημάτων στα Δωμάτια 4 και 14, όπως πήλινα ειδώλια γυναικείων μορφών και μικκύλες κοτυλίσκες (εικ. 149, 150), δεν αποκλείουν το ενδεχόμενο να λειτούργησε εδώ, τουλάχιστον κατά την Κλασική εποχή, κάποιο μικρό ιερό, ενδεχομένως οικιακό.

intended for the accommodation of a large number of tenants.

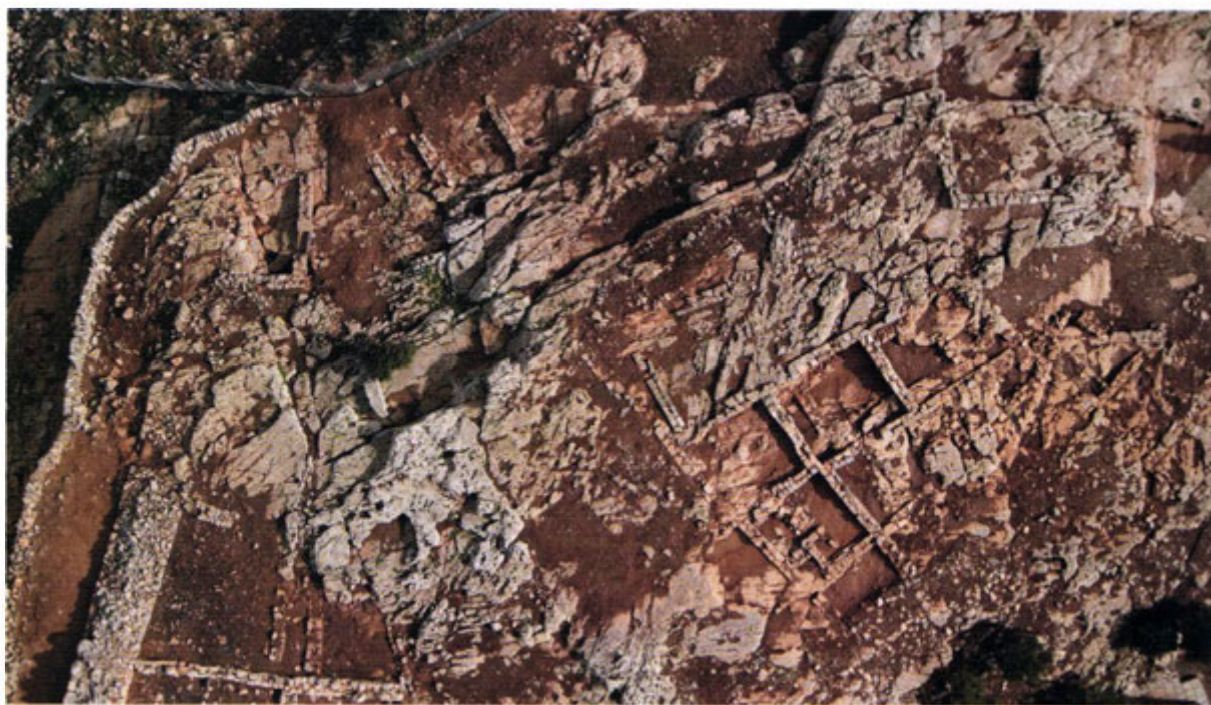
The terracotta female figurines (fig. 141, late 6th-early 2nd century BC) probably come from a domestic shrine in the complex. Other notable finds are fragments of a relief pithos of the mid-sixth century BC, with a representation of Gorgo (fig. 142) and a fragment of a columnkrater of the first quarter of the fifth century BC, with the inscription ΕΛΕΥΣΙΝΙ[Α]Σ (of Eleusinia) (fig. 143).

SECTOR K (figs 93, 144-150). It extends on the northeast side of the acropolis (fig. 93, 144). There is a complex of rooms on the highest rocky point, with only remains of the foundations of the walls still standing (fig. 145). Excavation and architectural evidence do not document the existence of a bipartite temple of historical times, as initially suggested for Room 3, which had not been excavated. However, a group of finds from recently excavated Rooms 4 and 14, such as terracotta figurines of a female figure and miniature kotyles (figs 149, 150), do not rule out the possibility that a small domestic shrine was operational, at least in the Archaic and Classical period.

Εικ. 144. Τοπογραφικό διάγραμμα του Τομέα Κ.

Fig. 144. Topographical diagram of Sector K.

Εικ. 145. Αεροφωτογραφία του Τομέα Κ (2008).

Fig. 145. Aerial photograph of Sector K (2008).

Εικ. 146. Το Δωμάτιο 4 του Τομέα Κ πριν από τις εργασίες, από νοτιοανατολικά.

Fig. 146. Room 4 of Sector K, before the works, from the southeast.

Εικ. 147. Το Δωμάτιο 4 του Τομέα Κ μετά από τις εργασίες, από νοτιοανατολικά.

Fig. 147. Room 4 of Sector K, after the works, from the southeast.

Εικ. 148. Λίθινο σφραγιστικό περίπλοιο από την περιοχή του Τομέα Κ με εικονιστική παράσταση (Μυκηναϊκή Εποχή ;).

Fig. 148. Stone seal-pendant from the area of Sector K, with pictorial decoration (Mycenaean Age ?).

Εικ. 149. Τομέας Κ, κεφαλή πύλινου ειδωλίου γυναικείας μορφής (4ος αι. π.Χ.).

Fig. 149. Sector K, head of a terracotta female figurine (4th century BC).

Εικ. 150. Τομέας Κ, κοτυλίσκες (6ος αι. π.Χ.).

Fig. 150. Sector K, miniature kotyles (6th century BC).

ΙΕΡΟ (8ος - 2ος αι. π.Χ.)

SANCTUARY (8th - 2nd century BC)

Το ιερό βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της νότιας πλευράς της ακρόπολης (εικ. 1, 93) σε προνομιακή θέση προστατευμένη από τους ανέμους και, σύμφωνα με τα έως τώρα στοιχεία, φαίνεται ότι γνώρισε πολλές οικοδομικές φάσεις. Κατά την τελευταία Υστεροαρχαϊκή περίοδο, γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ., ένα μεγάλο, εντυπωσιακό, σχεδόν ορθογώνιο, περίβολος (εξωτερικές διαστάσεις 14,05 x 17 μ.), κατασκευασμένος από ωραίο ντόπιο λευκό ασβεστόλιθο, περιέκλεισε τα προγενέστερα οικοδομήματά του (εικ. 151).

The sanctuary is located in the central part of the south side of the acropolis, in a privileged position protected from the winds (figs 1, 93). According to the evidence to date, there were several building phases. In the Late Archaic period, towards the end of the sixth century BC, a large and impressive almost rectangular precinct wall (peribolos) (external dimensions 14.05 x 17 m.), constructed of beautiful local white limestone, enclosed the earlier buildings (fig. 151).

Εικ. 151. Το Ιερό από νοτιοδυτικά.

Fig. 151. The Sanctuary from the southwest.

Εικ. 152. Ιερό, ο νότιος τοίχος του περιβόλου, από νοτιοδυτικά.

Fig. 152. Sanctuary, south part of the precinct wall (peribolos), from the southwest.

Εικ. 153. Ιερό, ο νότιος τοίχος του περιβόλου με εμφανή τα στοιχεία της επισκευής.

Fig. 153. Sanctuary, south part of the precinct wall (peribolos), with clear features of the repair.

Εικ. 154. Ιερό, θραύσματα αγγείων της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου (β' μισό 8ου αι. π.Χ.).

Fig. 154. Sanctuary, fragments of vases from the Late Geometric period (second half of 8th century BC).

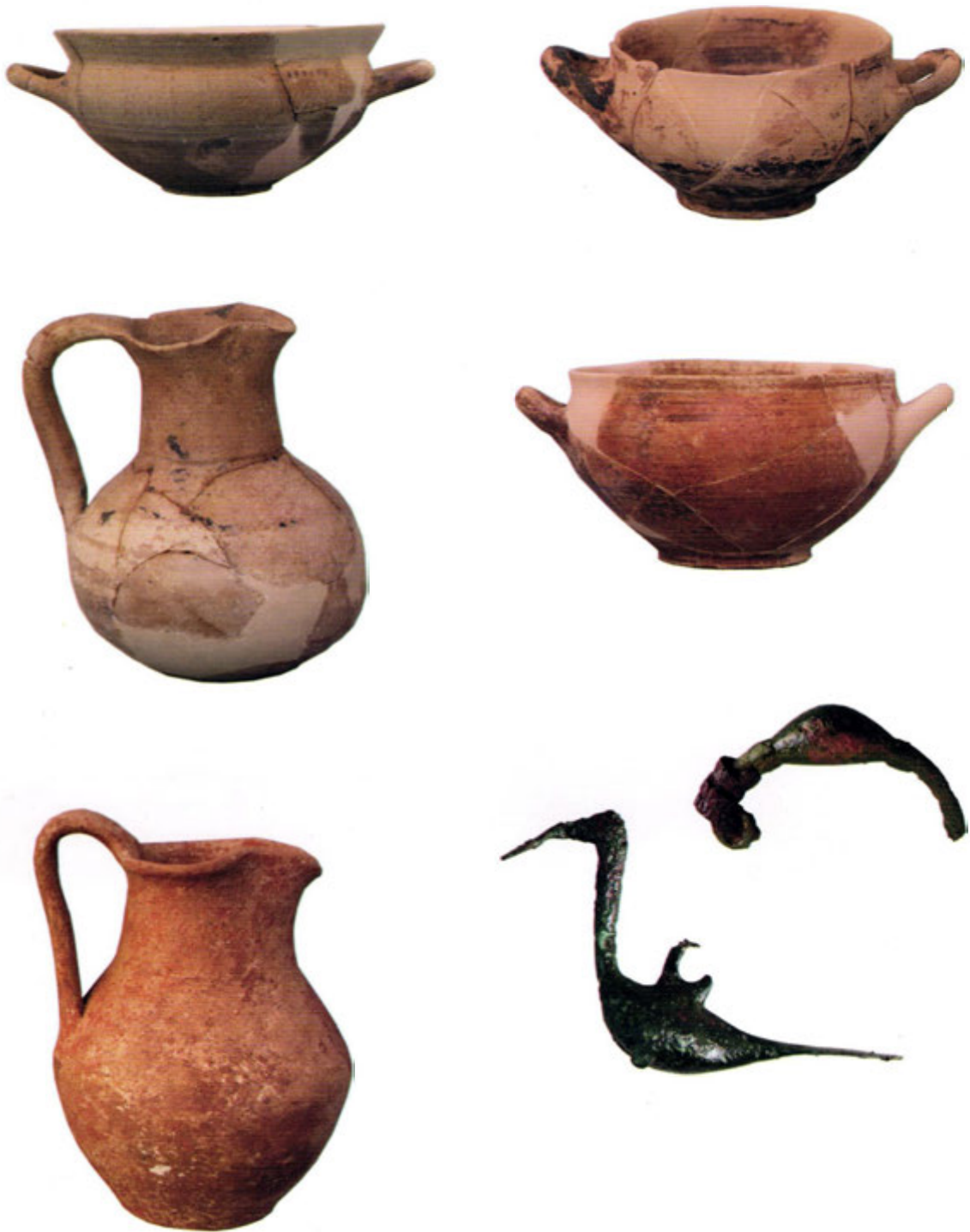
Η τοιχοποιία είναι ιδιαίτερα επιμελημένη, ψευδοϊσοδόμη με μεγάλους ανισομεγέθεις πλίνθους κομμένους λοξά (εικ. 152, 153), ανάλογη με των τειχών του «Άστεως των Σιφνίων» (Κάστρο, εικ. 50) και του οχυρού στον Άγιο Νικήτα (εικ. 60-61). Τα παλαιότερα αφιερώματα ρίχτηκαν στο υπόστρωμα για την οικοδόμηση του νέου ναού, του οποίου σώζονται μόνο θεμέλια, καθώς και για τη διαμόρφωση του πλακόστρωτου χώρου στην είσοδο του ιερού. Εντός του ιερού, στη βόρεια πλευρά, υπήρχε και σειρά δωματίων για τις ανάγκες της λειτουργίας του. Το ιερό υπέστη σοβαρότατη ζημιά, ίσως από κάποιο σεισμό, και δέχθηκε επισκευή, εμφανή στο ανατολικό τμήμα του νότιου τοίχου του περιβόλου (εικ. 153).

The particularly careful masonry is in the pseudo-isodomonic system (figs 152, 153), with large blocks of unequal size, cut obliquely, similar to the walls of the *Asty* (Kastro, fig. 50) and the fort at Aghios Nikitas (figs 60-61). The earlier votive offerings were thrown in the bedding for the construction of the new temple and the creation of a paved area at the sanctuary entrance respectively. There was a series of rooms inside the sanctuary, on the north side, to serve operational needs. The sanctuary was severely damaged, perhaps by an earthquake, and was repaired, as is evident from the east part of the south wall of the enclosure (fig. 153).

Εικ. 155. Ιερό, πύλινα ειδώλια αλόγων, από το παλαιότερο ιερό.

Fig. 155. Sanctuary, terracotta horse figurines, from the earlier sanctuary.

Εικ. 156. Ιερό, αγγεία και κάλκινες πόρπες της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου (β' μισό 8ου αι. π.Χ.).

Fig. 156. Sanctuary, vases and bronze fibulae from the Late Geometric period (second half of 8th century BC).

Εικ. 157. Ιερό, μετάλλινα και λίθινα ευρήματα.

Fig. 157. Sanctuary, metal and stone finds.

Εικ. 158. Ιερό, θράυσματα πύλινων στεφανιών με επίθετο τετράποδο ζώο (α) και πτηνό (β).

Fig. 158. Sanctuary, fragments of terracotta wreaths with appliqué quadruped animal (a) and bird (b).

Τα αφιερώματα (εικ. 154-161, αγγεία, ειδώλια, κοσμήματα, λίθινα και μετάλλινα, σφραγίδες κ.λπ.), χρονολογούνται από την Ύστερη Γεωμετρική περίοδο έως και τους ελληνιστικούς χρόνους και δείχνουν τη μεγάλη διάρκεια της λειτουργίας του ιερού, το οποίο όμως δεν μαρτυρείται από φιλολογικές ή άλλες γραπτές πηγές. Πολλά από αυτά παριστάνουν ή απεικονίζουν κυρίως το πουλί και το άλογο (εικ. 155, 156, 157, 158, 161), όπως επίσης τον γρύπα και τον σκύλο (εικ. 161). Η εικονογραφία αυτή παραπέμπει σε λατρεία της γυναικείας θεότητας της φύσης και της γονιμότητας, αρχικά με τη μορφή της «Πότνιας Θηρών» και αργότερα της Άρτεμης, που φαίνεται ότι λατρευόταν και στο «Άστυ», ενδεχομένως ως «Άρτεμις Εκβατηρία» (Ησύχιος, *Λεξικό*).

The votive offerings (vases, figurines, stone and metal jewellery, seals etc., figs 154-161), date from the Late Geometric period until Hellenistic times and bear witness to the long duration of the sanctuary's operation, which is not attested, however, in literary or other written sources. Many of the offerings represent or depict the bird and the horse (figs 155, 156, 157, 158, 161), as well as the griffin and the dog (fig. 161). This iconography refers to the adoration of a female deity of nature and fertility, initially in the form of the "Potnia Theron" (Mistress of Animals) and later of Artemis, who appears to have been worshipped in the *Asty*, possibly as "Artemis Ekbateria" (Hesychios, *Lexicon*).

Εικ. 159. Ιερό, χάντρα και πύλινο πηνίο (κουβαρίστρα).

Fig. 159. Sanctuary, bead and clay spool.

Εικ. 160. Ιερό, είδωλο ανδρόπινης μορφής (7ος αι. π.Χ.). Σωζόμενο ύψος 0,058 μ.

Fig. 160. Sanctuary, human figurine (7th century BC). Preserved height 0.058 m.

Εικ. 161. Ιερό. α-β) σφραγιστικοί λίθοι με διακοσμητικό θέμα. γ-η) σφραγιστικά περιάπτα, λίθινα (γ-ε, η) και οστέινο (στ): (γ) με παράσταση αλόγου και δρομέα, (δ) πολεμιστή και γρύπα, ε) γρύπα. (στ) πτηνού, η) ανθρώπινου προσώπου(?), πτηνού και σκύλου αντίστοιχα.

Fig. 161. Sanctuary. a-b) Seal-pendants with pictorial representations. γ-η) Seal-pendants, stone (γ-ε, η) and bone (στ): γ) with representation of a horse and a runner, δ) warrior and a griffin, ε) griffin, στ) bird, η) human face (?), bird and dog.

ΟΧΥΡΩΣΗ FORTIFICATION

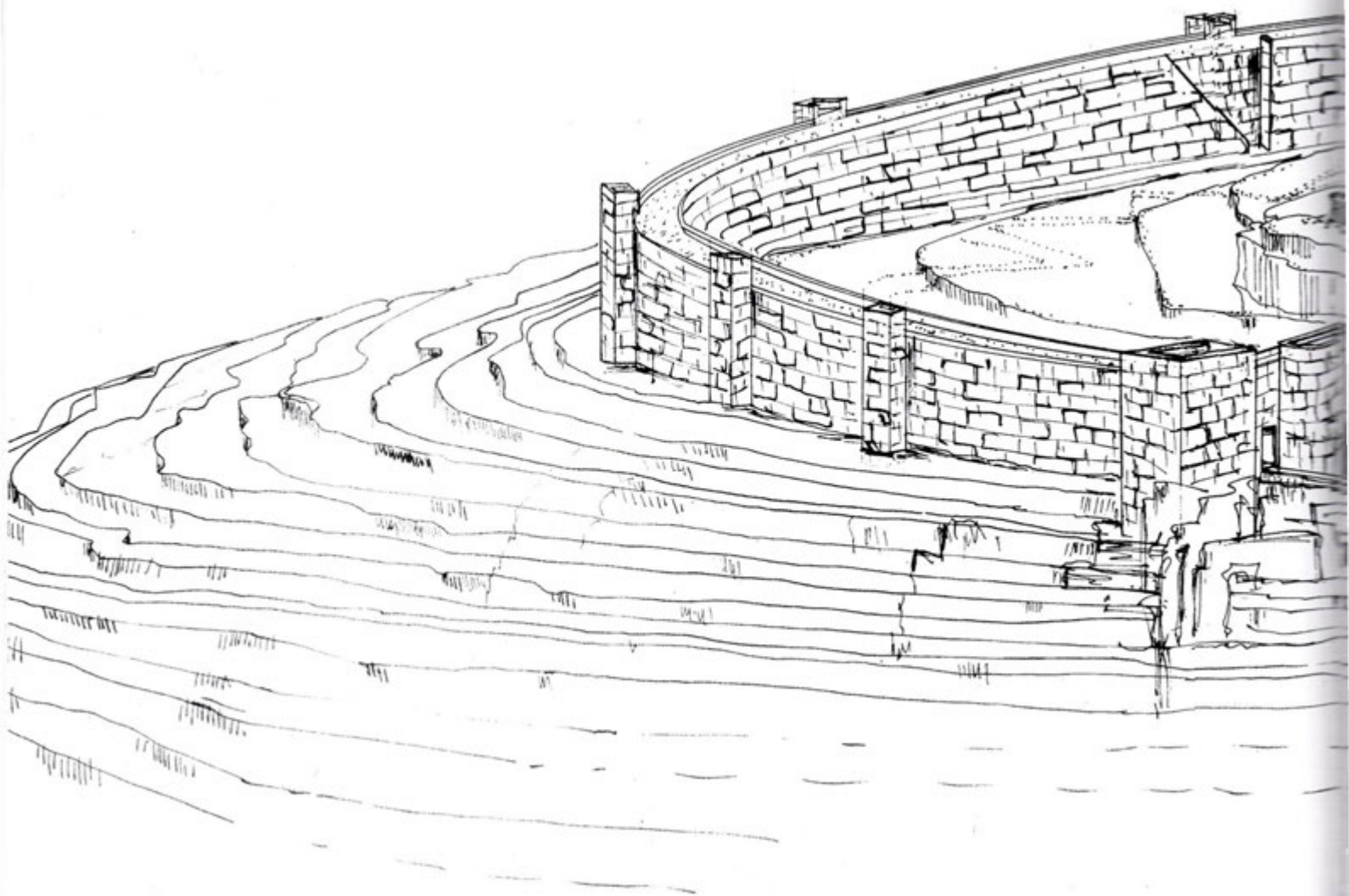
Η ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα προστατεύεται από ισχυρή οχύρωση, η οποία κατασκευάστηκε σε τρεις φάσεις κατά τη Μυκηναϊκή εποχή (13ος-12ος αι. π.Χ.) και δέχθηκε αρκετές επισκευές κατά τους ιστορικούς χρόνους, όταν επανακατοικήθηκε (8ος αι. π.Χ.). Το οικοδομικό υλικό εξορύχτηκε από το λόφο, κυρίως από την ανατολική πλευρά του, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί και επιπλέον φυσική οχύρωση από ψηλά βαθμιδωτά, σχεδόν κατακόρυφα, λατομικά

The acropolis is protected by a powerful fortification, which was constructed in three phases during the Mycenaean period (13th-12th century BC) and was repaired extensively in historical times, when it was occupied again (8th century BC). The building material was quarried from the hill, mainly from the east side, creating a natural fortification of high, stepped, almost vertical quarry faces (fig. 164). It has the basic features of the Mycenaean citadels in continental

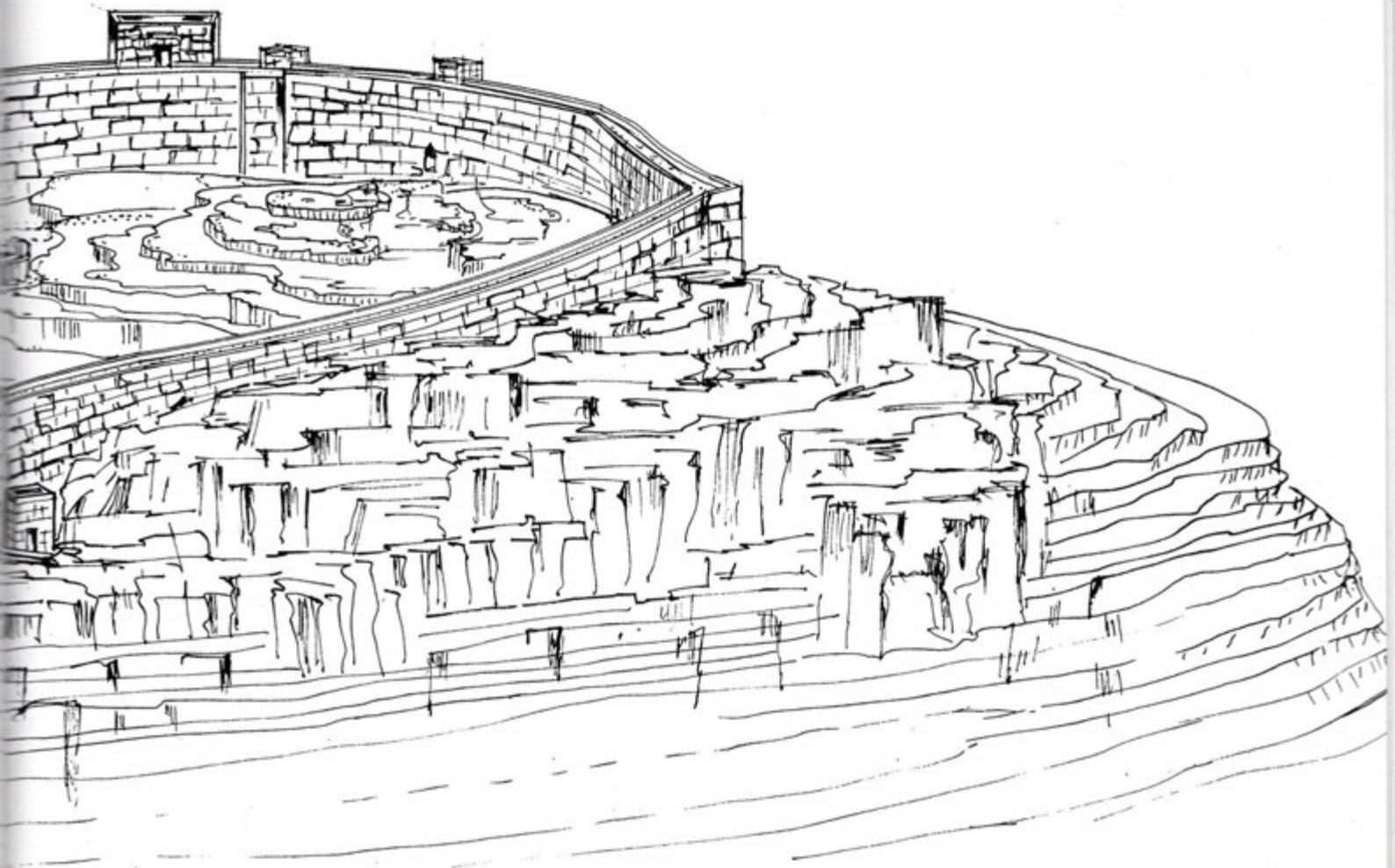
Εικ. 162. Ψηλά βαθμιδωτά, σχεδόν κατακόρυφα, λατομικά μέτωπα στην ανατολική πλευρά του λόφου του Αγίου Ανδρέα.

Fig. 162. High, stepped, almost vertical quarry faces on the side of the hill of Aghios Andreas.

Εικ. 163. Υποθετική αναπαράσταση της πρώτης και δεύτερης φάσης της οχύρωσης (Χριστίνα Α. Τελεβάντιου, αρχαιολόγος - Πάολα Καλλονιάτι, αρχιτέκτων).

Fig. 163. Hypothetical reconstruction drawing of the first and the second phase of fortification (Christina A. Televantou, archaeologist, Paola Kalloniati, architect).

μέτωπα (εικ. 162). Παρουσιάζει βασικά στοιχεία των μυκηναϊκών ακροπόλεων της ηπειρωτικής Ελλάδας, όπως των Μυκηνών, της Τίρυνθας, της Θήβας, του Γλα και των Αθηνών (π.χ. τοιχοποιία, οδοντώσεις, πυλίδες-παράθυρα, πύλη/προμαχώνας, τυφλοί εσωτερικοί χώροι), καθώς και της ευρύτερης προϊστορικής αιγαιακής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής (π.χ. διπλό τείχος και σειρά προμαχόνων στο Καστρί Σύρου). Το αμάλγαμα αυτό ίσως υποδηλώνει ότι Μυκηναίοι, για να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους στο νησί, μαζί με ντόπιους, ίδρυσαν την ακρόπολη σε αυτή την προνομιούχα από στρατηγική άποψη θέση, σε άμεση οπτική επαφή με το νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού και τον κόλπο του Πλατύ Γιαλού (εικ. 45, 46, 95, 104), το πιθανότερο κύριο λιμάνι της ακρόπολης, δηλαδή τη μεταλλοφόρο ζώνη χρυσού (εικ. 71), όπου όμως δεν τεκμηριώνεται εκμετάλλευση πριν την Αρχαϊκή εποχή.

Φάση I: Κατασκευάστηκε ισχυρό κυκλώπειο τείχος –αργότερα εσωτερικό–, που προστάτευε την ακρόπολη από όλες τις πλευρές (εικ. 93, 163). Το μήκος του υπολογίζεται στα 330 μ. περίπου. Σώζεται σε μήκος 250 μ., σε ύψος μέχρι 3,80 μ. (το αρχικό υπολογίζεται στα 6 μ. περίπου) στη βόρεια, νότια και δυτική πλευρά, καθώς και στο νότιο τμήμα της ανατολικής, της πλέον απόκρημνης πλευράς όπου το υπόλοιπο βόρειο τμήμα έχει γκρεμισθεί. Είναι κατασκευασμένο στο κάτω μέρος με μικρούς και μεσαίους λίθους, προφανώς για λόγους μόνωσης και στο επάνω με μεγάλους επεξεργασμένους ογκολίθους κατά το κυκλώπειο μυκηναϊκό σύστημα. Το πάχος του είναι 4,00-4,10 μ. στη νότια και δυτική πλευρά μέχρι και τον προμαχώνα η, ενώ στη συνέχεια στη βόρεια πλευρά κυμαίνεται στα 2,80-3,00 μ. Είναι ενισχυμένο με σειρά μικρών τετράγωνων προμαχόνων (β-ε, η-ι, λ), διαστάσεων 2 x 3 μ., σε πυκνή διάταξη στην ευάλωτη βορειοδυτική πλευρά, έναν ημικυκλικό (κ) και άλλους δύο γωνιακούς (ζ και μ).

Greece, such as Mycenae, Tiryns, Thebes, Glas and Athens (e.g. masonry, indentations, postern gates-windows, gate/bastion, blind zones), as well as elements from prehistoric fortification architecture in the wider Aegean region (e.g. double wall, a series of bastions at Kastri, Syros). This amalgam perhaps indicates that Mycenaean and locals founded the citadel in a privileged strategic location, so as to protect their interests on the island. It is in direct visual contact with the southeast part of the island and the Platys Yalos bay (figs 45, 46, 95, 104), which was most probably the main harbour of the acropolis, that is, the auriferous zone (fig. 71), although there is still no evidence of exploitation before the Archaic period.

Phase I: A mighty Cyclopean wall was constructed – later to become the inner wall –, protecting the acropolis on all sides (figs 93, 163). It was approximately 330 m. long. The preserved part is 250 m. long and 3.80 m. high (its initial height is estimated to have been approximately 6 m.) on the north, south and west sides, as well as in the south part of the steep east side, where the remains have collapsed. The lower part is constructed of small and medium-sized stones, obviously for insulation purposes, and the upper part is constructed of large worked boulders, according to the Cyclopean Mycenaean system. The south and west sides up to the bastion are 4-4.10 m. thick, while the north side is 2.80-3 m. thick. It is reinforced by a line of small square bastions (β-ε, η-ι, λ) of dimensions 2 x 3 m., close to each other on the vulnerable northwest side, one semicircular bastion (κ) and two corner ones (ζ and μ). The main entrance - Gate III is located at the south edge of the east side and was protected by a semicircular bastion (κ) and a guardhouse. Even though the area around the north entrance was narrow and steep, it was the main access point to the acropolis. Some of the steps carved in the rock and parts of walls running parallel to the fortification wall probably belong to a retaining wall that

Εικ. 164. Αεροφωτογραφία της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα (2008).

Fig. 164. Aerial photograph of the acropolis at Aghios Andreas (2008).

Η κύρια είσοδος –Πύλη III– τοποθετείται στο νότιο άκρο της ανατολικής πλευράς και προστατευόταν με ημικυκλικό προμαχώνα (κ) και φυλάκιο. Ο χώρος βόρεια της εισόδου, αν και αρκετά στενός και απόκρημνος, αποτελούσε την κύρια πρόσβαση στην ακρόπολη. Ορισμένες βαθμίδες σκαλισμένες στο βράχο και τμήματα τοίχων παράλληλων με το τείχος μάλλον ανήκουν σε ανάλημμα που στηρίζε την ανηφορική πρόσβαση, μια αναβάθρα που την καθιστούσε ομαλότερη, αλλά ταυτόχρονα την οριοθετούσε, ώστε ο εχθρός δεν είχε τη δυνατότητα να αναπτυχθεί. Υπάρχουν και δύο δευτερεύουσες Πυλίδες, I (βορειοδυτική πλευρά, εικ. 166) και II (νότια πλευρά, εικ. 173), που λειτουργούσαν ως παράθυρα για διαφυγή σε περίπτωση ανάγκης με σχοινένια σκάλα. Η Πυλίδα I προστατεύεται επίσης με προμαχώνα (η, εικ. 94).

Εικ. 165. Τοπογραφικό διάγραμμα της περιοχής της Πύλης III.

Fig. 165. Topographical diagram of Gate III area.

Εικ. 166. Το κατώφλι της Πυλίδας I από νοτιοανατολικά.

Fig. 166. The threshold of Postern Gate I from the southeast.

Η άνοδος των πολεμιστών στα τείχη γινόταν με λίθινες κλίμακες (π.χ. προμαχώνας β, εικ. 96, 104, 113).

Στη ΝΑ γωνία της ακρόπολης, το τείχος περιλαμβάνει στο πάχος του δύο, μάλλον τυφλούς, χώρους (αποθήκες;) Α και Β (εικ. 167) που θα επικοινωνούσαν με το ανάγειό τους με φορητές ξύλινες σκάλες. Στον ένα από τους χώρους βρέθηκε υπόνομος με καλυπτήριες πλάκες για την έξοδο των ομβρίων υδάτων από την ακρόπολη (εικ. 99).

Φάση II. Η βορειοδυτική πλευρά, όπου το τείχος είχε καταρρεύσει μάλλον από φυσική καταστροφή, ενισχύθηκε με τον μεγάλο Πύργο α

supported the upward access, a terrace that facilitated smoother access, while at the same time setting its limits, so that it was impossible for the enemy to muster.

Two secondary or Postern Gates I (northwest side, fig. 166) and II (south side, fig. 173) also exist, which were used as escape windows in cases of emergency, using a rope ladder. Postern Gate I is also protected by a bastion (η).

Warriors climbed up onto the walls using stone staircases (e.g. bastion β, figs 96, 104, 113).

At the southeast corner of the acropolis the wall includes two internal blind zones or casemates in its thickness (storerooms?) A and B (fig. 167), which communicated with the upper levels

Εικ. 167. Εσωτερικό τείχος, ο τυφλός χώρος (αποθήκη;) Α στο πάχος του τείχους, από βορειοανατολικά.

Fig. 167. Inner wall, the casemate (storeroom?) A in the thickness of the wall, from the northeast.

Εικ. 168. Ο Πύργος α από δυτικά (αεροφωτογραφία 2008).

Fig. 168. Tower a from the west (aerial photograph 2008).

Εικ. 169. Ο Πύργος α (αεροφωτογραφία 2008).

Fig. 169. Tower a (aerial photograph 2008).

Εικ. 170. Πύργος α, ο τυφλός χώρος/αποθήκη (;) στο ισόγειό του, από δυτικά.

Fig. 170. Tower a, the blind space/storeroom? on the ground floor, from the west.

(εικ. 163, 168), κτισμένο εν μέρει πάνω στον αρχικό μικρό προμαχώνα θ (εικ. 169) με λιθόπλινθους μετρίου μεγέθους (εικ. 170). Στο ισόγειό του ο χώρος/αποθήκη(;) είναι τυφλός (2,24 μ. [B-N] x 4,11 μ. [A-Δ]), ανάλογος με τους Χώρους Α και Β του εσωτερικού τείχους.

Φάση III. Σε πολύ μικρή απόσταση από τις τρεις πλευρές (βόρεια, νότια, δυτική) του τείχους κτίσθηκε άλλο –εξωτερικό–, πάχους 1,40-2 μ. και μήκους 300 μ., διαμορφώνοντας μια βαθιά ξηρή τάφρο, χωρισμένη σε αδιέξοδα τμήματα, καθώς εφάπτεται ορισμένων προμαχώνων (π.χ. δ, ε, λ). Σώζεται σε ύψος έως 3 μ. περίπου και το αρχικό θα ήταν ανάλογο του εσωτερικού (6 μ. περίπου). Η εξωτερική όψη του

probably via portable wooden ladders. A covered drain for channelling excess rainwater outside the citadel was found in one of the casemates (fig. 99).

Phase II. The northwest side where the wall had collapsed, probably due to natural disaster, was fortified with the large Tower α (figs 163, 168), which was partly built on the original small bastion θ (fig. 169) with medium-sized stone blocks (fig. 170). The space/storeroom (?) on the ground floor is blind (2.24 m. (N-S) x 4.11 m. (E-W), similar to Zones A and B of the inner wall.

Phase III. A short distance from the three sides (north, south, west) of the wall, an outer wall was

Εικ. 171. Τμήμα της τάφρου μεταξύ των προμαχώνων δ και ε, από δυτικά.

Fig. 171. Part of the ditch between bastions δ and ε, from the west.

Εικ. 172. Τμήμα της τάφρου μεταξύ των προμαχόνων δ και ε, από ανατολικά. Διακρίνεται το στρώμα καταστροφής του εσωτερικού κυρίως τείχους με ογκόλιθους και ο γεωμετρικός δρόμος πάνω από αυτό. Στο βάθος, ο προμαχόνας δ.

Fig. 172. Part of the ditch between bastions δ and ε, from the east. The destruction layer of the inner wall is visible, with stone blocks and the Geometric road on top of it. In the background, bastion δ.

κατά διαστήματα σχηματίζει οδοντώσεις (εικ. 14, 17, 19, 21, 173), ενώ η εσωτερική φαίνεται να αναλύεται σε ευθύγραμμα τμήματα εν είδει πολυγώνου.

Η τάφρος αποτελούσε ισχυρότατο αμυντικό όπλο για την αντιμετώπιση του εχθρού, ο οποίος, αν κατόρθωνε να σπάσει την πρώτη αμυντική γραμμή του εξωτερικού τείχους, βρισκόταν μπροστά σε ένα βάραθρο βάρους τουλάχιστον 6 μ. Ακόμη και αν επιζούσε μετά από πτώση του σε αυτό, θα βρισκόταν εγκλωβισμένος σε μια θανάσιμη παγίδα χωρίς διέξοδο.

Αναμφίβολα, με την προσθήκη του εξωτερικού τείχους και τη δημιουργία ξηρής τάφρου, η

built 1.40-2 m. thick and 300 m. long, creating a deep dry ditch, split into dead-end parts, while it abuts some of the bastions (e.g. δ, ε, λ). It is preserved to a height of approximately 3 m. and its initial height would be proportional to that of the inner wall (approximately 6 m.). Its external façade is recessed at intervals (figs 14, 17, 19, 21, 173). The internal façade is probably made up of rectilinear parts like a polygon.

The ditch was a most powerful defensive mechanism against the enemy. If the enemy managed to break through the first defensive line, he found himself in front of a void at least 6 m. deep. Even if he survived a fall into it, he would be

Εικ. 173. Τμήμα της νότιας πλευράς της ακρόπολης. Διακρίνεται η Πυλίδα II, το εσωτερικό τείχος με τον προμαχώνα δ, καθώς και το εξωτερικό τείχος.

Fig. 173. Part of the south side of the acropolis. Visible are Postern Gate II, the inner wall with bastion δ, as well as the outer wall.

οχύρωση της ακρόπολης του Αγίου Ανδρέα αποτελεί ένα ιδιαίτερα προηγμένο, σύνθετο σύστημα αμυντικής αρχιτεκτονικής, έργο εμπνευσμένων μηχανικών της Μυκηναϊκής εποχής, έως τώρα μοναδικό στον αιγαιακό και ελληνικό χώρο κατά την προϊστορική εποχή.

Φάση IV: Μετά από μακρά εγκατάλειψη της ακρόπολης μεγάλο τμήμα των τειχών, κυρίως του εσωτερικού, κατέρρευσε γεμίζοντας την τάφρο με ογκόλιθους (εικ. 172) μέχρι το κατώφλι των Πυλίδων I-II περίπου. Όταν η ακρόπολη επανακατοικήθηκε (8ος αι. π.Χ.), διαμορφώθηκε σε δρόμο σχετικά ανώμαλο, ανάλογα με τη μορφολογία του στρώματος των ογκολίθων και των γκρεμισμένων προμαχώνων. Το εξωτερικό τείχος επισκευάσθηκε και κατασκευάσθηκαν αγωγοί για τη διοχέτευση των ομβρίων υδάτων. Ωστόσο, η οχύρωση, αν και ακόμη ισχυρή, είχε απολέσει την αρχική λειτουργία του σύνθετου αμυντικού συστήματος διπλού τείχους/τάφρου.

trapped without possibility of escape.

Without doubt, with the addition of the outer wall and the creation of a ditch, the fortification of the acropolis at Aghios Andreas is a particularly sophisticated and complex system of defensive architecture, a work of inspired engineers of the Mycenaean Age and so far unique in the Aegean and Greek mainland in prehistoric times.

Phase IV. Following a long period of abandonment, a large part of the walls (the inner wall in particular) collapsed and the ditch was filled with boulders (fig. 172) up to roughly the threshold of Postern Gates I-II. When the acropolis was occupied again (8th century BC), the ditch was transformed into a relatively uneven road, defined by the morphology of the layer of stone blocks and collapsed bastions. The outer wall was repaired and conduits were constructed to channel excess rainwater outside the acropolis. The fortification, even though still strong, had lost the initial function of the complex defensive system of double wall /ditch.

ΕΠΙΛΟΓΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ / SELECTED BIBLIOGRAPHY

- ASHTON N., *Siphnos Ancient Towers B.C.*, Athens 1991.
- BROCK J. K. - YOUNG G. M., Excavations on Siphnos, *BSA* 44, 1949, 1-92.
- ΓΚΙΩΝ, Κ., *Ίστορία της νήσου Σίφνου*, Σύρος 1876.
- ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ Ι., Έρευναι ἐν Σίφνω, *ΠΑΕ* 1915, 106-107.
- ΔΡΑΓΑΤΣΗΣ Ι., Περὶ τῆς ἐν Σίφνω ἐρεῦνης καὶ μελέτης τῶν πύργων καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἁγίου Νικήτα, *ΠΑΕ* 1922-1923, 44-47.
- ΙΑΚΟΒΙΔΗΣ ΣΡ., *Late Helladic Citadels on Mainland Greece*, Leiden 1983.
- ΚΟΥΡΟΥ Ν., Τα εἰδῶλα τῆς Σίφνου. Ἀπὸ τὴν Μεγάλῃ Θεᾷ στὴν Πότνια Θηρόν καὶ τὴν Ἀρτέμιδα, *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2000, 351-368.
- ΚΟΥΡΟΥ Ν., «Πότνια» καὶ «Ἐκβατηρία», Παραλλαγές τῆς λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος στὴ Σίφνω, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2005, 227-242.
- MARANGOU L., RENFREW C., DOUMAS CH., GAVALAS G. (ed.), *The Architecture, Markiani, Amorgos. An Early Bronze Age Fortified Settlement, Overview of the 1985-1991 Investigations*, Great Britain 2006, 81-93.
- ΜΑΡΘΑΡΗ Μ., Ὁ Χρῆστος Τσοῦντας καὶ ἡ Σίφνος. Ἀπὸ τὰ πρωτοκυκλαδικὰ νεκροταφεῖα στοὺς πύργους τῶν ἱστορικών χρόνων, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2005, 25-42.
- ΝΑΡΟΛΙ ΔΙ ΒΑΛΕΝΤΙΝΑ, The Silver Coinage of Siphnos during the Archaic and Classical Period, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2005, 197-206.
- ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ Μ., Κυκλαδίτικα νομίσματα ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Κυκλαδικῆς Τέχνης, *Φως Κυκλαδικόν, Τιμητικός τόμος στὴ μνήμη τοῦ Νίκου Ζαφειρόπουλου*, Ἀθήνα 1999, 323, 327.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ζ., *Σιφνίων Ἄστυ. Φιλολογικές, ἀρχαιολογικές καὶ τοπογραφικές μαρτυρίες γιὰ τὴν ἀρχαία πόλη τῆς Σίφνου*, Ἀθήνα 2002.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Ζ., Δεκατρεῖς ἀγνωστοὶ ἀρχαίοι πύργοι στὴ Σίφνω, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2005, 103-122.
- ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΣ Ν., Ἀνάγλυφῃ κεραμεικῇ ἱστορικών χρόνων ἀπὸ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα Σίφνου, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Ἀθήνα 2005, 71-86.
- TELEVANTOU CH. A., *Agios Andreas on Sifnos: A Late Cycladic III Fortified Acropolis*, in V. KARAGEORGHIS and C. E. MORRIS, *Defensive Settlements of the Aegean and the Eastern Mediterranean after c. 1200 B.C.*, Nicosia 2001, 191-212.

- ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ Χ. Α., Η Σίφνος κατά την Προϊστορική Εποχή, *Σίφνος*, Αθήνα 1998, 18-33.
- ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ Χ. Α., Η Ακρόπολη του Αγίου Ανδρέα Σίφνου, *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Αθήνα 2000, 115-129.
- ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ Χ. Α., Η ακρόπολις του Αγίου Ανδρέα Σίφνου», *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Αθήνα 2005, 61-70.
- ΤΕΛΕΒΑΝΤΟΥ Χ. Α., Ακρόπολη Αγίου Ανδρέα Σίφνου. Οι πρόσφατες έρευνες, *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι* (υπό έκδοση).
- ΤΣΟΥΝΤΑΣ Χρ., *Κυκλαδικά* II, *ΑΕ* 1899, 127-134.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου, *ΑΔ* 25, 1970, Πρακτικά, 431-434.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Η άκρόπολις του Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΑΑΑ* VI, 1973, 93-103.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΠΑΕ* 1975, 235-237.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΠΑΕ* 1976, 284-286.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΠΑΕ* 1977, 357-360.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΠΑΕ* 1978, 192-194.
- ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Β., Άνασκαφή άκροπόλεως Άγίου Άνδρέου Σίφνου, *ΠΑΕ* 1979, 226-227.
- WAGNER G., Ancient Gold and Silver Mines of Sifnos, *Πρακτικά του Α' Διεθνούς Σιφναϊκού Συμποσίου*, τόμ. Α', *Αρχαίοι Χρόνοι*, Αθήνα 2000, 147-166.
- ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, Γ. (επιμ.), *Το Αγίαϊον των Νομισμάτων*, Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα 1999.

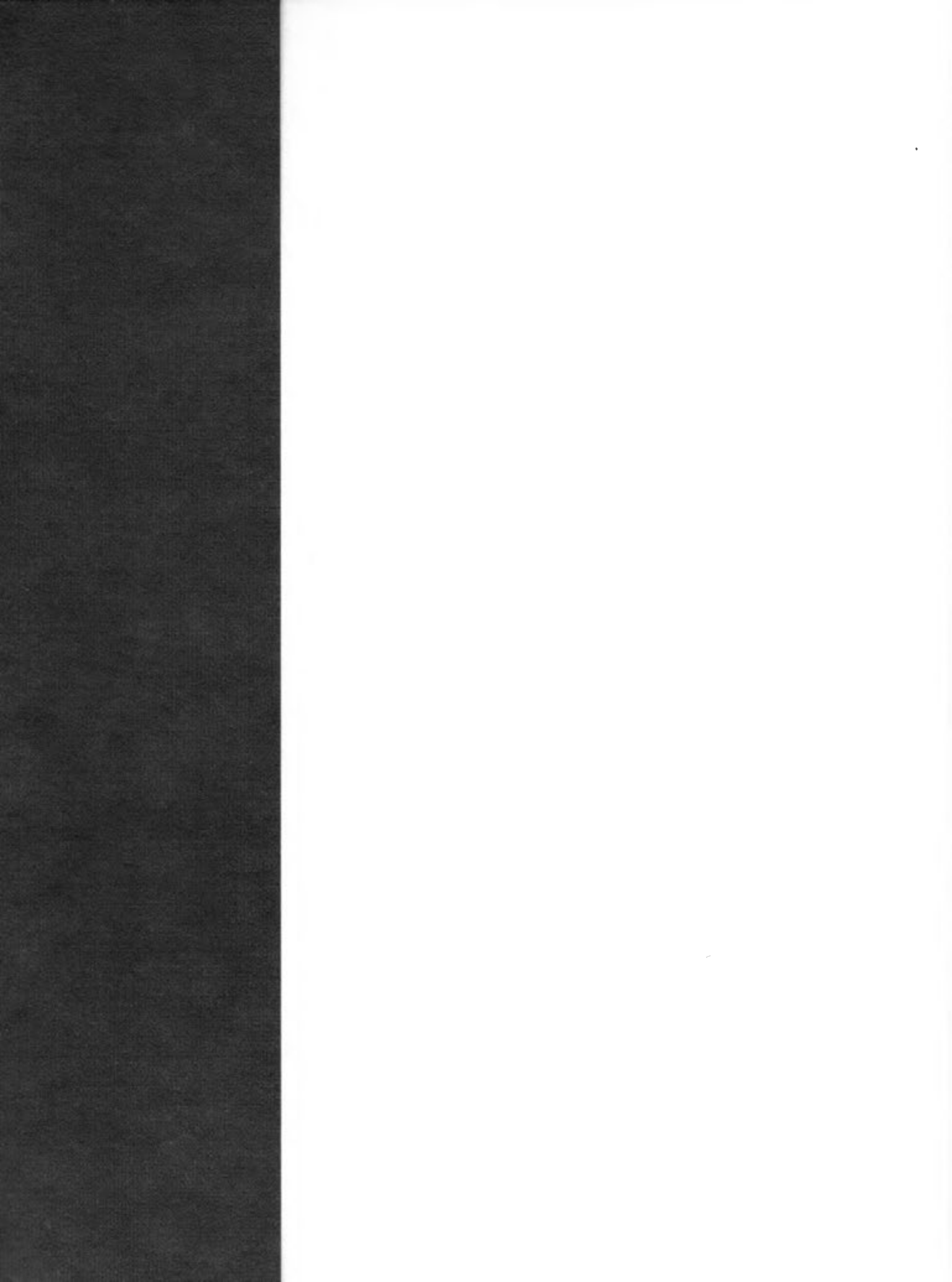
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

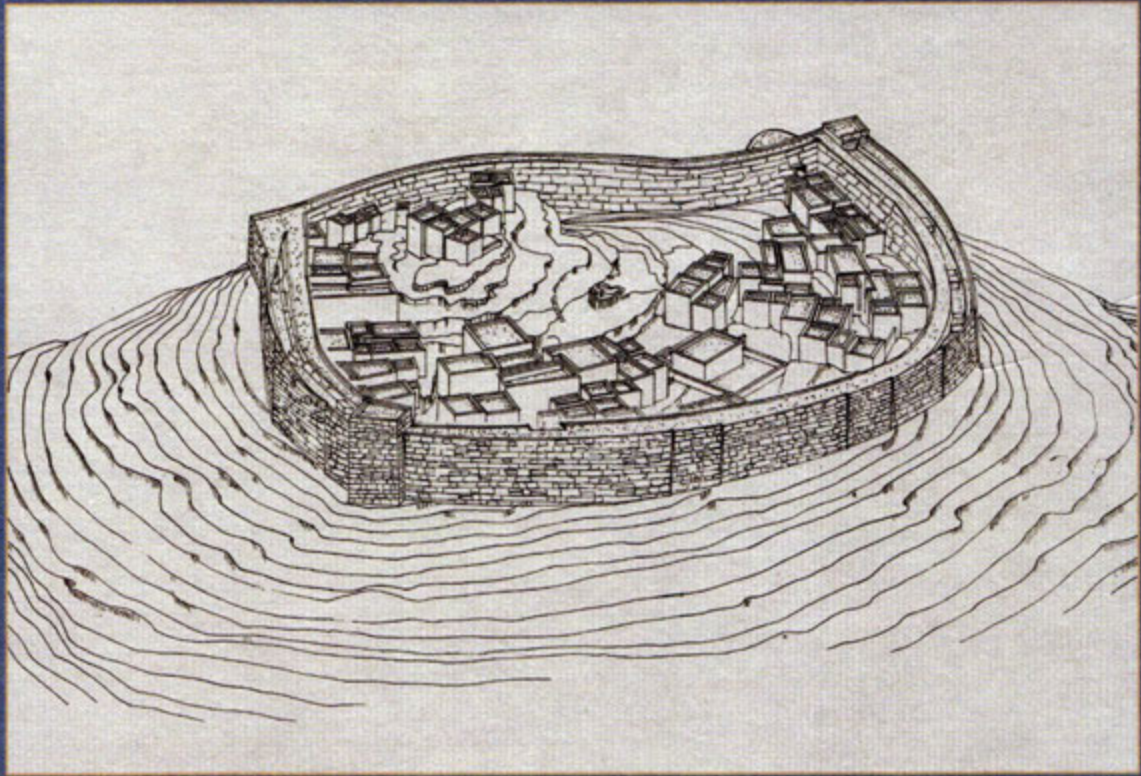
- ΑΑΑ *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*
- ΑΔ *Αρχαιολογικόν Δελτίον*
- ΑΕ *Αρχαιολογική Εφημερίς*
- BSA *Annual of the British School at Athens*
- ΠΑΕ *Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας*

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους κατά το χρονικό διάστημα έγκρισης και εκτέλεσης των εργασιών ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου διατελέσαντες Γενικούς Γραμματείς του Υπουργείου Πολιτισμού, στις Ειδικές Υπηρεσίες Διαχείρισης του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος «Πολιτισμός», στους Συμβούλους Διαχείρισης του Υπουργείου Πολιτισμού «Στάδιον Α.Ε.» και στην Προϊσταμένη της ΚΑ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Δρα Μαρία Μαρθάρη.

We express our gratitude to those who served as Secretaries General at the Ministry of Culture during approval and implementation of the project for the enhancement of the archaeological site, the Special Secretary for the management of the Regional Operational Programme "Culture", the Management Advisors to the Ministry of Culture "Stadion S.A.", and the Head of the XXI Ephorate of Prehistoric and Classic Antiquities, Dr Marisa Marthari.

ISBN: 978-960-214-833-4